

A

kegyestanítórendiek temesvári társházának

ÉS A FŐGYMNASIUM

TÖRTÉNETE

Irta

PFEIFFER ANTAL

kegyesrendi főgymn. igazgató.

A

KEGYES TANITÓRENDIEK TEMESVÁRI TÁRSHÁZÁNAK
ÉS A FÖGYMNÁSIUMNAK

TÖRTÉNETE.

ÍRTA

PFEIFFER ANTAL,
KEGYESRENDI FÖGYMN. IGAZGATÓ.

TEMESVÁROTT.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.
1896.

Főtisztelendő Úr!

A jelen könyv czélja jubiláris, és pedig azon 100 évnek eseményeit a lehető hűséggel és részletességgel előadni, a melyeket a piaristák Temesvár szép városának falai között átéltek.

A könyvnek tartalma cziménél többet foglal magában; felöleli ugyanis a) a piaristáknak szent-annai működését, b) Temesvár városának a mult század végeig terjedő kivonatos történetét, c) a jezsuitáknak temesvári tanítói és lelkeszségi tevékenységét és végre d) a ferenczrendiek temesvári tartózkodásának egy-két pontját.

A források, melyeket használtam, legnagyobb részben a háznak és gymnasiumnak az illető főnökök által vezetett időrendi és kézirati történetei; mindezekről mint pedig egyéb általam használt forrásokról hiven beszámolok a könyv végén egy külön fejezetben; fontos esetekben a szöveg között hivatkozom egyik vagy másik tekintélyes forrásra.

A könyv megírására késztetett azon áldott emlékezetű férfiak iránti kegyelet, akik a multban ezen iskola falai között a tanítói pályán előre haladva, elévülhetetlen érdemeket szereztek magoknak; e mellett kivántam azon változásokat is elősorolni, melyeken e ház és iskola külsinban és szellemi irányú haladásában átment, megjelölni azon elveket, melyeket a keresztény-nemzetes tanítás és nevelés férfiai követtek.

Fogadja Főtisztelendóságod a kis könyvet oly szívesen mint a mily örömmel én azon dolgoztam és a mily készséggel azt becses figyelmébe ajánlom.

Te me s v á r, 1890. január 1-én.

PFEIFFER ANTAL.

Bevezetés.

A temesvári középiskolák alapjait és eredetét a szomszédos Arad-megyének Szent-Anna nevű községében kell keresnünk, a hol a híres Bibics családnak¹⁾ utolsó férfi sarjadéka, Jakab a 18. század közepén alapítványt tett a kegyestanítórendiek számára, hogy tanítsák a zsenge ifjúságot és a vallás-erkölcsös életre vezessék a falu és vidék lakóit.

A nagy dolgok nem születnek egy varázsütésre; a szép eszmék és nemes gondolatok lassan fejlődnek, mint a bimbóból feselő rózsza; minden idea, minden szellemi functio annál tartósabb és mind nagyobb körben terjeszti jótékony hatását, minél lassabban fejlődik, minél erkölcsösebb és tisztább talajon veti meg jövőnö nagyságának alapjait.

A kegyestanítórendiek temesvári társházának és főgymnásiumának alapjait egy 25, nem házból, de viskóból álló faluban vetették meg; a falunak elhagyatott névtelen lakói különböző nemzetiségűek és vallásúak voltak, kik leginkább rablásból éltek; a falu a piaristák templomától, melyet szt. Anna tiszteletére dedícáltak, nyerte jelenleg is birt nevét; a gymnásiumban eleinte 20 tanuló volt beírva; míg jelenleg Temesvárott, Dél-magyarország fővárosában 500 tanulónál több nyer benne oktatást.

Boldog emlékezetű alapító! másfél száz esztendő haladott el csendes sírod felett, nagy jótékonyágú alapítványodat, nemcsak a temesvári középiskolának ezrei és ezrei élvezik a mai napig, hanem élvezi azt főleg ösztöndíj czime alatt számos tanuló; az idő haladtában ujit és rombol, épít és dönt; nem kimél szentet, megveti a „pia fundatio“-t, önteltségében idegen és múló czélokot tűz ki, ellentmond önmagának, napokkal számít és ezekben úrnak tartja magát — a tölgyet, melynek gyökereit a vallás szelid angyala ápolgatja, lombjait az erkölcsiség fejlesztgeti, megsebezheti, de megtörni nem képes.

A Bibics-alapítványhoz közel jártak a hivatlan kezek, kárt is ejtettek benne, de azért áll a jótékonyágnak ezen ritka szép emléke és dícsően hirdeti, mit tett három félszázaddal ezelőtt a nagy alapító nemes inteniójú alapítványával, mily eszmék élesztették a hön dobogó szivet, mily gondolatok villantak fel a nagy férfú agyában!

Aeneas a lángok és nyilak ezrei közül vállán hozza ki atyját Trójából, bejárta vele a tengereket, az öreg pedig küzdött az éghajlat és a vidék minden terheivel, míg végre megtörve erőben átköltözött a jobb hazába; a

fiú Aeneas szeretne lemenni az alvilágba, megtudni hazája jövőjét Anchises atyjának ajkairól; Sibylla segítségével lemegyen, megtudja a titkokba burkolt időknek jövőjét. Vergilius meg is írja, mit jövendölt Anchises. Bontsuk fel mi is a fátyolt és mondjuk el a hosszú idők leteltével a jobb létre szenderült alapító nagy szellemének mily változásokon ment keresztül az általa tett pia fundatio; mennyire őrizték azt a piaristák a sok veszély, tűz és ellenséges nyilak között; mint hozták át vállaikon a hosszú úton éjszokról délre — Aradról Temesre — a drága kincset: az iskolát; mint óvták a penateseket, az iskolának szent tárgyait: a vallást és erkölcsöket; mint ápolták új otthonukban a tudományok Vesta-tüzét; és ha vér pirosítá is be a városon keresztül futó folyót, ha Marsnak harcztüzei pusztították is a délvidéket, mindig voltak közöttök, akik itthon maradtak a ház és iskola őreiül és ismét, akik a tollat csakhamar feleserélték a karddal, hogy a mint azelőtt a cathedrán, úgy most a csatamezőn egyenlő sz. lelkesedéssel szolgálják a hazát. — Lássa továbbá a nagy férfit, mit tettek az általa alapított intézetnek hű papjai a hitszónoklás és a lelkipásztorkodás térein, mint művelték a népet, oktatták a mezei gazdaságra, nevelték mint házi káplánok a felsőbb családok sarjait. Elvonulnak a képek lelki szemeink előtt, és alig tudjuk a különbséget közöttük, melyik kép volt szebb és melyik nagyobb, melyik dicsőbb és melyik vonzóbb. A becsület, a komoly munka, a következetes jellem mindig tiszteletet érdemlök; — és valóban nemcsak az alapító Bibies viselkedett a legnagyobb ragaszkodással a rend iránt, hanem a letűnt másfél század szebbnél szebb példáit tudja felmutatni azon számos részint látogató, részint más irányú megtiszteltetéseknél, a melyekben a ház és a vele kapcsolatos gymnasium részesült.

Feltárjuk az elmúlt időknek fátyolát és kiolvassuk, hogy az alapító szándékát mily sértetlenül őrizték meg a szellemi palaestra vitéz férfiai: meglátjuk, mikép harcoltak a sz. eszméért, a hazáért és egyházért, melynek zászlaja alatt élni és halni tanultak, tanítottak és tudtak is. — És habár sok küzdelem árán, de mégis mind magasabb és magasabb fokra emelék Temesvárott azon iskolát, melyet innen távol mint csecsemő-korát kezdő osztályt vettek át; és a melyet manapság évenként mint egy fél ezer ifjúra áldást hozó intézetté fejlesztettek.

Ha a nagy alapító nemes szándékát kifejtjenem sikerül, ha a történeteket akkép adhatom elő, hogy minden szívben a nemesebb gondolkodás és érzés iránti vágyat felkelthesem, ha nemzeti iskolaügyünknek a vallás-erkölesi nevelés érdekében némi szolgálatot tehetek, akkor leróttam kötelességemet a bold. alapító, az intézetben eddig működő és már legnagyobb részben elköltözött tanügyi munkások iránt; a kegyes olvasót kérem, forgassa e könyvet, mint az elmúlt 140 esztendőre terjedő emléklapokat, amelyek, ha használni fognak, mindenesetre elérték céljokat.

A) SZENT-ANNAI HÁZ.

1781—1789.

I. A ház és gymnásium alapítása.

Kácsor Keresztély,²⁾ a kegyes tanítórend történetében igen szép névvel bíró férfiú, a ki részben a rendnek, részben pedig több háznak és gymnásiumnak történetét megírta és hagyta hátra kéziratban, a többek közt megírta a kegyes tanítórendiek szent-annai házának történetét is 1782-ben, mint a mely háznak hosszabb ideig főnöke is volt. A történet latin nyelven van írva és annak bevezetésében Aradmegyéről és Szent-Annáról ezeket mondja: „A termékeny föld, az egészséges levegő, az elegendő viz és egyéb javak nemcsak csalogatják ide a lakókat, hanem, amint ide megjönnek, le is kötik őket. A modenai vezér ő fenségének javadalmait, a melyek csodálatra méltóan termékenyek, jelenleg (t. i. 1782-ben) Edelspacher Mátyás és Bibich sz. Tomján Margit, a mi alapító-nőnk hasznobérlik. A kegyes tanítórendiek Bibics Jakab Komlós falu közelében Szent-Annán, illetőleg Kis-Szent-Annán alapította; a faluban szép egyenes utcák vannak, a telkek egyenlő nagyságúak és egy-egy utczában egyenlő számban vannak is: a falunak díszre a kegyesrendiek háza és temploma.

A három osztályból álló népes iskolákat és plébániát a piaristák adminisztrálják. A falut különböző nemzetségbeliek lakják: svábok, németek, francziák, svajcziak, vestpháliak, magyarok, tótok, oláhok és ruthének, legnagyobb részben róm. katolikusok, kevés evang. vall., és az oláhok gör. keletiek.“

A történelemnek folytatása röviden a következőket foglalja magában.

A kegyes tanítórendieknek alapítója, dévai Bibics Jakab, a Mindenhatótól kapott jótéteményeket kivánta meghálálni és e célból feltette magában, hogy a neveletlen, az egy Istent nem ismerő, az igaz vallástól, a valódi miveltségtől, a tiszta erkölctől nagyon is elmaradt vidéket a róm. kath. anyaszentegyház kebelébe visszavezesse és egyszersmind a szelid erkölcsökkel és tudományokkal is megösmertesse; e végből először is a boszniai sz. Ferenczrendi atyákra gondolt és hozzáfogott a templom építéséhez; segítségére voltak mind a szomszédos nemesek, mind a nép és pedig a legnagyobb örömmel: a templom alapkövét 1747-ben június 24-én letette Majer Gábor csanádi püspöki Helynök Aradmegye összes nemesinek jelenlétében.

A felszentelés egy évvel később, 1748. július 26-án következett be, amelyet Stanislovics Miklós³⁾ püspök végezett és egyúttal az alapítónak öregebbik leányát megeskette Kovács Ignác nógrád-megyei főjegyzővel; az esküvőre messze vidékről jöttek össze a vendégek; Nógrád, Bihar megyékből, a temesi bánságból, Bolgárországból, Aradmegyének pedig színe, virága vett részt a szép ünnepélyen.

A templom tornyába 2500 frt. ért. gyönyörű négy harangot vett az alapító, amelyek 38 mázsát és 7 fontot nyomtak.

Bibics lelkében, aki hiveinek lelki örömére díszes templomot épített, egy szent eszme ébredt fel; egy mély gondolat hatotta át elméjét és elhatározta; hogy a templom mellé szerzetesi házat alapít a kegyes tanítórendiek számára, akik az iskolákban tanítsanak és e mellett a hivek lelki üdvéről, a plébániai kötelességek teljesítéséről gondoskodjanak. Az erkölcsi életben egész korszakra kiható nagy tetteket komoly megfontolás előzi meg.

Hol van magasztosabb eszme, mint az egyház és a haza jövő reményeinek, az ifjúságnak vallás-erkölcsi oktatást nyújtani? Van-e valami szükségesebb, mint a hívőknek templomot, iskolát, nevelő-atyát és papot adni? Ezen és ezekhez hasonló száz és száz gondolatot forgatott nagy alapítónk elméjében; mert vallásos meggyőződése szerint kívánt hálát adni a Mindenhatónak a nyert jótéteményekért; előrehaladottabb kora, gyengélkedő egészsége (lábbaja) ösztönözték benne a vágyat, hogy nemes intenióját mielőbb megvalósíthassa, fogadalomszerű eszméjének mielőbb testet adhasson; gondját növelte azon tudat is, hogy a mily nagyszerű az eszme, épen oly hosszú időt fog igényelni a keresztülvitel is.

Először is Lality Elek, szegedi kegyesrendi házfőnököt hívta meg Zarádra 1749. október 11-ére a dolgok előleges megbeszélése végett; a találkozás eredményéről, amelynél a házfőnökön kívül Kayser Amadé szegedi piarista tanár is részt vett, ugyanazon hó 17-én a nevezett házfőnök a következőkben értesíti Nemcsényi Adolf⁴⁾ kegyesrendi főnököt: Bibics Jakab egy teljesen felszerelt templomot és most épülőfélben levő kétemeletes házat 10.000 frtnyi alapítvánnyal, favágatási és egy malomnak szombati jövedelmével együtt hajlandó a kegyestanítórendieknek átadni; terhek lesznek a meghatározandó számú sz. misék végzése és a később építendő iskolában a tanítás; — Lality kéri egyúttal a rendfőnököt, hogy mielőbb személyesen győződjék meg a viszonyokról. Ugyanazon év november 12. pedig maga Bibics sürgősen kéri⁵⁾ a főnököt, hogy a szegedi házfőnök levele értelmében mielőbb intézkedjék.

A rendfőnök 1750. február 24-én értesíti Bibicset, hogy a tavasszal lejön (a levél nincs meg): e feletti nagy örömének ad kifejezést Bibics ugyanazon év márczius 6-iki levelében.⁶⁾

A rendfőnök személyes meggyőződés végett június 4-én érkezett

Szent-Annára, a hol 5., 6. és 7-én mindent tüzetesen megvizsgált, főbb részleteiben Bibicesel meg is beszélt.

Ugyanazon év november 10-én volt Makón gr. Engl Antal csanádi püspöknek főispánná való installatiója; az ünnepélyen megjelent Nemcsényi Adolf kegyesrendi főnök Lality Elek szegedi házfőnökkel és nov. 11-én ugyanott megkötötték az alapító Bibics Jakab és a rendfőnök a szerződést. (A visszautazás igen veszélyes volt, mint ezt a 7) alatt közölt sorok mutatják.) A Bibics Jakab és neje Tomján Margaretha által aláírt szerződés a bevezetésen kívül 8 pontból áll; a bevezetésben a többi között ez áll: „quum proinde in eumdem, quo degimus, Regni nostri Mariano-Apostolici tractum, per quem nimirum se Temesis atque Marusius volvunt bellorum calamitas partim, partim autem diuturne barbarorum Tyrannis cum officiorum Christianorum oblivionem, tum etiam bonarum literarum ignorationem, dudum iam invexerit; praehabita longa animi deliberatione, votis concordibus statuimus, his utriusque reipublicae incommodis, pro medulo nostro, medelam ferre. Et quia certum nobis, atque exploratum est, tam sponsae Christi Romano-orthodoxae Ecclesiae Ministros sanctiores quam Patriae nostrae dulcissimae viros magis idoneos educari, si in timore et amore Dei, literisque humanioribus ab ipsa statim adolescentia, instituatur; in Religiosos Patres a Scholis Piis nuncupatos, oculos animosque nostros convertimus. His igitur RR. PP. titulo Piae, atque in perpetuum (quod ex animo cupimus) duraturae foundationis offerimus.“

A bevezetés után jönnek a pontok, és pedig először öt, melyek megtartására az alapító kötelezi magát, azután három, melyek a kegyesrendet terhelik.

Az alapító kötelezi magát, hogy:

1. 15.000 rajnai forint után 6% -ot fizet ő, halála után pedig neje és az örökösök, amíg a rend existál.

2. Ennek biztosítására minden ingó és ingatlan javaikat lekötik.

3. A nevezett rendnek adományozzák az általuk épített szent-annai templomot minden felszerelvényeivel együtt és kötelezik magukat és örököseiket a templom fentartására és tatarozására.

4. A templommal egygyé épített házat minden ingó és ingatlanával, a kerttel és majorsággal a nevezett atyáknak egyszer mindenkorra adományozzák.

5. A harkályi erdőben szabad favágatást, egy malomnak szombati jövedelmét, az első beruházáshoz négy lovat és kocsit adnak a hozzátartozó szerszámokkal; a lovak eltartására pedig elegendő rétet.

A rendet terhelő kötelezettségek:

1. A nevezett atyák köteleztetnek az alsó három középoskolai osztályban (usque ad syntaxim) a tanuló ifjúságot a vallás-erkölesiségre és a tudományokra tanítani.

2. A rend köteleztetik, amíg életben vagyunk, egy lelki atyát házunkba adni, akinek eltartásáról mi fogunk gondoskodni.

3. A mi szándékunknak megfelelően tartoznak az atyák annyi szent misét mondani, a mennyit mi a renddel közös megállapodás szerint kijelölünk. Ha pedig akár háború, akár más oknál fogva, az alapítvány máshová tétetnék át, az említett sz. misék terheit akár a rend közösségben, akár pedig az illető szerzetes ház tartozik magára vállalni.

A melynek biztosabb hitelül a jelen szerződést pecsétünkkel megerősítettük és saját kezünkkel aláírtuk Zárádon 1750. október 23-án.

(P. H.) Dévai Bibich Jakab.

(P. H.) Bibich sz. Tomján Margit.

A kegyesrend részéről a következő irat állítatott ki: „Én szent Benedekről nevezett Adolf, a kegyes tanítórendiek magyarországi tartományi főnöke, megtartván a jogilag megtartandókat, feljebbvalóimnak helyeslése és magyarországi kormánysegédeim és tanácsosaim beleegyezése mellett a nagyon kegyes alapítványt minden pontjában, záradékaiban és főbb részeiben helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak tekintem és magamat és egész rendünket a fentebb említett terheknek mindenkorra való hű és pontos teljesítésére kötelezem. A melyeknek hitelül a jelen iratot sajátkezüleg aláírtam és kézi pecsétünkkel megerősítettem. Nyitrán 1750. december 30.

Sz. Benedekről nevezett Adolf, a kegyes tanítórendiek magyarországi tart. főnöke.“ (Az alapítólevél Weiser II. 236—239. ll.)

A szerződés értelmében a rendfőnök először is házi káplánt küldött az alapítóhoz, és pedig Biró Dávid⁸⁾ atyát, mint a ki a magyar, német, tót, latin és oláh nyelvekben jártas volt.

A következő 1751. évben már sietős tevékenységben találjuk, mind az alapítót, aki nagy buzgalmat fejtett ki az új ház építése és kényelmes berendezése körül, mind a rendfőnököt, aki a római generalisnál az alapítvány átvételére szükséges engedélyt ezalatt megnyerte.

Azonban a sz. ügynek oly gyorsan életet adni, az alapító inteniójának hamarjában megfelelően sokkal hosszabb időt igényelt, mint a hogyan azt maga az alapító is vélte volna; és már az 1751. év elején a rendfőnökhöz intézett levelében sürgősen kívánja, hogy gyengélkedő egészségét és hanyatló korát tekintve, mielőbb hozza sz. Annára a piaristákat.⁹⁾

A rendfőnök, ki ekkor Nyitrán volt, csakhamar Bécsbe sietett gr. Nádasdy Lipót kancellárhoz, hogy az alapítvány számára a királyi jóváhagyást (consensus) megnyerje és egyszersmind felkérte levélileg az alapítót, hogy a esanádi püspöki Hatóságnál eszközölje ki az engedélyt; — mind a két helyen örömmel teljesítették a kérelmet, és pedig a püspöki engedélyt gr. Engl Antal megadta 1751-iki július 3-án Pozsonyban (itt

volt akkor az országgyűlésen); a királyi jóváhagyás pedig szintén Pozsonyban kelt és pedig 1751. július 12-én.

Az alapító azonban alig birta az ügynek illetén buzgósággal keresztül vitt és gyorsan haladó lebonyolítását bevégni¹⁰⁾, már is 1751. május 17-én kér a rendfőnöktől egy áldozó papot, aki egyelőre a hivek lelki szükségleteiről is gondoskodik¹¹⁾; a kérelemnek eleget teendő a rendfőnök a püspöki engedély után oda küldötte Fontani Ede, majd Koricsánszki Márk¹²⁾ atyákat; az utóbbit igen szerette a Bibics család „ob iucundas et innocentes facetias.“

Az alapító Bibics azonban be nem várhatta az említett engedélyeket, már 1751. június 28-án német szónokot kér.¹³⁾

A plébániának teljes felállítása és átvétele csak később 1756-ban következett be.

Nemcsényi rendfőnök a királyi és püspöki engedélyeket Kis-Szebenben kapta, és azonnal Sz.-Annára sietett; az út nem annyira hosszánál, mint inkább a nagy vizeknél fogva sok kellemetlenséggel volt összekötve; végre szeptember 3-án megérkezett Sz.-Annán, hol a legnagyobb ünnepélyességekkel fogadták őt az alapítók; Koricsánszky Márk atya kívánsága, hogy ismét Szegedre tétessék vissza, megtörtént, és így Biró Dávidon kívül csakis Fontani Eduard maradt most Sz. Annán. A leendő házfőnökségre kijelöltetett Hulini Jónás, aki a veszprémi egyházmegyei theológiában tanár volt; beszélt a magyar, német, tót, olasz és latin nyelveket; kitűnő társadalmi műveltségű és nagy tudományi férfiú volt.

*

A felépített új ház egy emeletes és Γ alakú volt; a templom a Ferenczrendiek stílusa szerint épült; a házban szép szobák, ebédlő, pince, mellette pedig nagy kert volt, ehhez járultak még egyéb szükségletek is; a templomban megvoltak a padok, orgona, crypta; csak az oltárok és iskolák voltak hátra, amelyek azonban szintén csakhamar elkészültek.

*

1751-iki november 5-én tartották a piaristák ünnepélyes bevonulásokat Sz.-Annára; azon évben uralkodott Maria Theresia, Magyarország királynője, a 11. évben, vagreimi gr. Engl Ferencz Antal csanádi püspök kormányozta megyéjét a 2. évben, galanthai Fekete György első évben volt aradi főispán; a kegyes tanítórendnek Magyarországon való alapításának 85., a lengyelektől való elválasztásának 59., a német kegyesrendiekkel való összekötetésének 56., és a tőlük való elválasztásának 30-ik évében; ekkor volt Nemcsényi Adolf 3-ik évben a kegyesrendnek főnöke. — Az első piaristák a következők voltak: Hulini Jónás, házfőnök, Fontani Ede hitszónok, Koricsánszky Márk lelkiatya, Cosa Jakab oláh hitküldér, Biró

Dávid az alapítók házi lelkésze, felszenteltek, és Tuschleitner Kajetán növendék iskola-tanító.¹⁴⁾

Az új háznak első lakói új életet adtak a községnek; a hat szerzetes férfiú hirdette a vallásnak és jó erkölcsöknek tanait a templomban a szószékéről, ápolták és vigasztalták az elhagyottakat és beteget szobáikban, oktatták a szülők legdrágább kincsét, az ifjúságot az iskolában; szóval ők képezték — a mint a történetíró mondja — alapját ezen vidéken azon erős épületnek, amelyben később oly szépen fejlődött ki a tudományal egybekötött vallásos élet; ők ápolták — úgymond tovább — a fiatal fákat, amelyeknek gyümölcseit a mai napig élvezzük és élvezni fogják unokáink még századok multával is.

Az első isk. évre bejegyzett tanulóknak száma 20 volt három — az úgynevezett nyelvészeti — osztályban, amely szám, tekintve a helynek elhagyottságát, igen szép volt.

A beiratási vagyis anyakönyvet csakis 1754. óta vezették.

Az ide érkezett hat piarista 1751-iki október hótól fogva egész a következő 1752-iki január 1-ig az alapítónál étkezett, de a jelzett napon berendezve minden szükségesekkel a házat, már otthon maradtak végleg, megköszönve az alapítónak irántuk eddig is tanusított nagylelkűségét. A kölcsönös testvéri szeretetet, mely a piaristák mint testvérek között megvolt, nagyra becsülte a világiaknak előkelő része és a legnagyobb tisztelettel viselkedett irántuk, amelyet a kölcsönös szívélyes látogatások a legszebben bizonyítanak.

Az első szomorú eset, mely a piaristákat érte, volt Koricsánszky Márknak, (aki ismételten ide kívánczozott), a jó poetának (bonus poeta, amint nevezték) hirtelen halála 1752. márczius 7-én.

A megboldogult költő az alapítóval szemben tanusított jó érzelmeinek költeményeiben (kézirat) több helyütt ad kifejezést, és ha talán itt-ott bajok is adják elő magokat, az új lakók bölcs megnyugvással teszik magokat túl ezeken.¹⁵⁾

Az 1754-iki esztendő sok szomorúságot okozott mind a Bibics-családnak, mind Szent-Anna községnek, mind pedig az alapítványosoknak, mert dévai Bibics Jakab az alapító hosszas szenvedés után 1754-iki márczius 25-én meghalt Pesten. Nagy baj fenyegette a piaristákat, mert az alapítvány nem volt biztosítva, a rendfőnök a halál eset hallatára azonnal elment Boros-Jenőre, ahol akkor Arad vármegye gyűlését tartotta, hogy az ügy a nemes alapítónak intentiója szerint intéztessék el.¹⁶⁾

Igy is történt, hogy a 15000 rajnai frtnak mint alapítványnak a fele a Bibics, fele pedig a neje sz. Tomeján Margaretha terhére lefizettetett, illetőleg kamatai pontosan kiadattak a kegyesrendiek részére; az ügyet végleg elintézte gr. Grassalkovics Antal kamarai elnök 1755-ben. Az 1756. évben bekövetkezett a püspöki megerősítés is, hogy t. i. a piaristák

a plébániai functiókat teljesítsék a szent-annai templomban; a plébániai kötelmeket teljesítették eddigelé is a püspöki hatóság csendes beleegyezésével az alapító Bibics kérelmére; de a jogot a püspök csak akkor adta meg, midőn szeptember 18-án, a helyben megtartott canonica visitatio megszabta a stolaris díjakat, megadta a casus reservatus feletti hatalmat stb.

Az 1760-iki káptalanban a sz.-annai házfőnökségre Kácsor Keresztély a fentebb említett történetíró választatott meg.

Ugyanezen évben a szent-annai ház nagy ünnepélyességeknek volt színhelye, ugyanis Tomeján Sándor¹⁷⁾ kegyesrendi atya, az alapítónőnek testvére, október 28-án tartotta első miséjét, amely alkalommal a Pestről érkezett Tapolcsányi Gergely¹⁸⁾ tart. rendfőnök szónokolt; jelen volt az ünnepélyen Bibicsné sz. Tomeján Marg. alapítóné, Edelspacher Mátyás nejével (sz. Tomeján) és leányával; az ünnepélyességek elmúltával elszlottak a vendégek is; a rendfőnök vissza ment Pestre, magával vivén Vavrik Ede tanárt, aki Magy.-Óvárra volt áthelyezve; az újmisést szabad-ságot nyert főnökétől, hogy rokonait meglátogathassa, és csak ezután foglalta el tanári új állomását Szegeden.

A háznak örömét ugyanezen évnek végén szomorú eset zavarta meg, a már régen betegeskedő Korb Ádám, német szónok, december 26-án meghalt.

A következő 1761. július 26-án Tapolcsányi Gergely tart. rendfőnök titkárával Paschgall Adolffal meglátogatta a sz.-annai házat, hátrahagyván atyai szeretetének legszebb emlékeit a ház tagjainál; ugyanezen évben még egyszer volt itt a rendfőnök, midőn Erdélyből való visszajövet alkalmával erre Debreczenbe utazott.

A rendfőnökön kívül volt a háznak még ezen évben két nagy vendége és pedig a hétszemélynök, galanthai Fekete György, aki július 2-től augusztus 18-áig Zarádon időzött és így mind ő maga fordult meg többször házunkban, mind pedig a házfőnök tette nála több izben tiszteletét; továbbá gr. Engl csanádi püspök, aki augusztus hóban templomunkban a bérnálás szentségét osztotta ki.

Az 1763-iki évben az egész Bánátban kiüttöt ragályos bajok miatt ő felsége az egész Bánátot körülfárta; a rendfőnök a baj közeledtével felszólította a rendi tagokat, hogy csak azok maradjanak Szent-Annán, akik a betegek látogatására magukban hivatást és erőt éreznek; amire a piaristák, bizván a Mindenható jutalmában, egy szívvvel lélekkel elhatározták, hogy itt fognak maradni; — a rendfőnök a hivatásukhoz hű rendtársak ezen határozata felett őszinte örömének adott kifejezést.

A gymnasium, melyet a b. e. Bibics alapított, három osztályú volt; a mult századi iskolai ügyi viszonyok megkivánták, hogy a teljes gymnasium öt osztályból álljon (a három osztályhoz hozzájárult a két felső IV. és V. úgynevezett humanior osztály); részben ezen általános szokástól, részben a virágzásnak indult gymnasium iránti szeretettől indittatva az alapítóné Bibics sz. Tomeján Margit feltette magában, hogy a meglevő gymnasiális három osztály mellé a fentebb jelzett két felsőbb iskola felállításával hozzá fog járulni és leteszi a szükséges alapítványt, e célból Orosz Zsigmond kegyesrendi főnöknek 15.000 frtnyi összeget át is adott; az alapító oklevél megkivánja, hogy az említett pénzből szükség esetében novitiusok is neveltessenek a rend számára, továbbá hogy holta után megfelelő sz. misék mondassanak lelke üdvéért; -- ily értelemben a szerződést minden részleteiben elfogadta és aláírta az egész kegyesrendet kötelezőleg Gyorokon 1772. október 29-én Orosz Zsigmond rendfőnök; kivüle alá vannak írva Biró Dávid az alapító családnak házi káplánja és Keszthelyi László rendfőnöki titoknok.

II. Convictusi ügy.

Galauthai Fekete György, a szentannai uradalomnak örököse, az 1774-iki őszi restauráció alkalmával Aradon magához kérte az alapítóné Bibics sz. Tomeján Margaréta asszonyt, hogy a Sz.-Annán alapítandó nemesi convictus ügyében a szükséges dolgokat vele megbeszélje; a felállítandó convictusról megemlékezik már maga az alapító végrendeletében, és azt a háznak nyugati oldalán kívánja berendeztetni 30 nemes ifjú számára; a királyné Mária Theresia pedig kívánja, hogy a végrendelet említett pontja végrehajtsassék.

A nemesi convictusok iránti nagy bizalom kitünik Szécsényi György kalocsai érseknek a győri nemesi convictust alapító levelének következő soraiból; „... experientia nostra docti sumus, quantum boni publici aequae ac privati Regno Hungariae accedat ex juventute nobili in Convictibus educata, simul etiam in pietate literisque erudita, itaque . . . in omnes occasiones intenti fuimus; qualiter eiusmodi Nobilitatis educatio sedibus ac numero augeri possit.“ (Weiser.) — Az alapítóné Tomeján Margit a convictus ügyében először Orosz Zsigmond kegyes-rendi főnökhöz fordult, aki azonban épen akkor Privigyén hosszabb ideig betegesen feküdt s így nem jöhetett le Sz.-Annára. Az alapítóné tehát megkérte Forray András aradi alispánt, hogy a convictusnak megfelelő költségvetést csináltasson; Forray Poller András építészszel az elkészített költségvetést, amely 25 ezer 800 fítra rugott, bemutatta az alapítónénak; az alapokat oly erőseknek vették, hogy esetleg két emeletet is elbirhatnak; az összeget azonban sokallotta az alapítóné és felkérte az alispánt, hogy a szükséges téglá, s egyéb építészeti anyaggal a megye is járuljon az épület felállításához, ami

meg is történt; az alapítóné 24 ezer 500 frttal kötötte meg az építészszel a szerződést.

A convictusi alapítványi oklevél megkivánja, hogy a kegyes tanítórendiek vezetése alatt neveltessék annyi ifjú, a mennyit az alapítványi tőke kamataiból mindenkor el lehet tartani és pedig mind élelemmel, mind pedig ruházattal, a tanulókat az alapítónő halála után Arad vármegye közönsége válaszsza ki a nemes családok gyermekeiből, de ezen választásnál szavazati joga van a kegyesrendi igazgatónak is, mert mint maga az alapítónő bevallja, az üdvös eszmének tulajdonképeni indítványozói, tervezői és szerzői a piaristák; megemlíti az alapítóné, hogy a Tomeján, Kacsamag családbeli és a bolgár születésű tanulók előnyben részesüljenek. A szép alapítvány, amely az épülettel együtt 223.635 frtot képviselt, oly nemes tett, amely önmagát dicséri a legszebben: és már a nagylelkű alapítónő saját életében maga kezdette gyakorolni a kinevezési jogot, és az első 40 ifjút ő nevezte ki, akik ruházatot, élelmet és valamennyi oskolán keresztül oktatást kapjanak. — (Az egész végrendelet az alapító oklevéllel együtt Weiser, II. 225—236. ll.)

Az intézet azonban nem soká virágozhatott, mert II. József császár, aki minden növekedt eltörölt, eltörölte 1784-ben a szentannai convictust is; az utolsó diszvizsgálatot u. azon évi szept. 24-én tartották; amely után az ifjuság eloszlott; az alapítványi pénz, a vele járó kamatok, az eladott ingóságok értéke és az épület összesen 241.000 frtot képviseltek, a melyet a magy. kir. Helytartótanács vett át a közalapítványi pénztár javára. — Itt kezdődnek a helybeli gymnasiumra a nehezedő, nyomasztó, hátráltató és mai napig is érezhető bajok.

A történelem bizonyítja, hogy József császár később visszavonta ugyan rendeleteit és főleg a convictusi intézkedésekre nézve az áll: „Cum Regnicolae a sua Matre sma modo gloriose regnante vi benignae resolutionis sub 20. praeteriti mensis aprilis nro 13.026 abhinc intimatae verbo regio certi redditu sint, quod Convictus sub ultimo Gubernio aboliti denuo restabiliendi sint“ etc. A királyi szó biztosította az ország lakosait. Ez azonban máig sem történt meg.

III. A házat és gymnasiumot érdeklő kisebb ügyek.

a) Mind a ház, mind pedig a templom tornya számos bajnak volt kitéve, aminek elejét veendő a gondos házfőnökök galanthai Feketétől a szükséges költségek fedezését kieszközltek.

b) Ünnepek közé számíthatjuk a látogatásokat, a midőn is a házat és a gymnasiumot magas állású férfiak megjelenésükkel megtisztelték; ilyenek a főigazgatónak, a kegyesrendi főnököknek többszörös és főleg a megyés püspöknek 1783-iki látogatása, az utóbbi tiszteletére pásatori darabot

adtak elő a convictorok, melyet maga a rendező tanár Radlinger Rochus irt; az ünnepélyek közé sorozzuk a tanulóknak évenkénti majálisait, amelyeket leginkább a világosi erdőben tartottak meg.

A kegyes tanítórendi főnökök többször voltak Sz.-Annán látogatóban, így 1758-ban báró Cörver János rendfőnök Rátai Egyed titkárral, aki megkívánja, hogy a tanulóknak beírása rubrikák szerint történjék; 1761-ben Tapolcsányi Gergely rendfőnök Paschgall Adolf titkárral; 1765-ben ugyancsak Tapolcsányi Némethy Elek titkárral; 1768-ban Orosz Zsigmond rendfőnök Paschgall Adolfal, 1772-ben ismét Orosz Keszthelyi László titkárral, 1784-ben Conrády Norbert Laczko Ambrus titkárral.

c) Messze kiható történelmileg fontos események adták magokat elő az 1784-dik évben, a midőn a Hora-féle lázadás szomorú hullámesapásai Erdélyből egészen a hegyeken innen Sz.-Annára csaptak át; a legelőkelőbb családok, akik félvén a feldühült nép bosszújától több vármegyéből ide menekültek, az épen elhagyott convictusi épületben és a piaristák házában kerestek és találtak is menedéket; míg végre a katonai hatalomnak hosszabb erőködések után sikerült a vad tömeget szétkergetni: a szomorú eseményeknek részleges előadása a történelemnek képezi tárgyát.

d) Az alapítónak a fentebb említett alapító levelének egyik pontját t. i. a harkályi erdőben a favágatási szabadalmat csakhamar kétségbe kezdték venni és pedig Forray Ignác a javadalmaknak haszonbérloje megtagadta azt a piaristáktól, azonban az Arad vármegyéhez intézett panaszos levélre a haszonbérlo köteles volt a fát a jogos élvezőknek teljes mértékben kiszolgáltatni; — később 1790-iki május 30-án a már Temesvárra átköltözött piaristák számára királyi leirat biztosította a jelzett fának élvezetét.

e) Házunk történetében fel vannak jegyezve az időjárásnak változásai is; ezek közül megemlítem, hogy 1783. júl. 20-án borzasztó vihar dühöngött, majd ugyanazon év december 25-én a nagy olvadások folytán megáradott Maros előntéssel fenyegette Lippát és Radnát.

IV. A temesvári házról szóló első feljegyzések.

A kegyesrendiek Szent-Annáról Temesvárra való áthelyezésének első nyomait 1786-ban találjuk; amidőn is a temesvári gróf (comes), hogy valamit tenni látszassék (ut aliquid agere videretur), a kérdést felvetette; azonban az ügy keresztülvitele, habár csekélynek látszott is, mégis nagy fontosságú volt a szükséges költségek hiánya miatt. (Weiser II. 224. l.)

Tokody György a nagy-váradai tank. főigazgatója 1789-ben felszólította Szomi Lajos szent-annai igazgatót, hogy december 31-ére Aradon jelenjék meg és innen együtt menjenek Temesvárra a ferenczrendiek

házának megtekintése végett, a melybe a piaristák iskoláikkal együtt átmenendők voltak.

Házunk történelmében először kezd szerepelni Temesvár; most ugyan még csak a kezdetnek kezdetén vagyunk, de egy-két év, és az ügy, hogy t. i. a szent-annai piaristák iskoláikkal együtt Temesvárra jöjjenek, gyorsan bonyolódik, csakhamar eldől és a határozat életet nyert.

A főigazgató azonban megbetegszik, Aradon marad fekvve, és így csak Szomi¹⁹⁾ jött Temesvárra Pechata János titkárral.

1790. január 1-én a kamarái elnök Dészán József január 2-át tüzte ki a tárgyalások napjául; az érdekeltek megjelentek, tanácskoztak, megnézték a ferenczrendiek házát, felmérték a szobákat, a telket, a kerteket és végül megállapították az épületben a szükséges változásokat.

V. A ferenczrendiek Temesvárott.

A ferenczrendi atyák Temesvárott már 1552 előtt birtak a váron kívül éjszakra a nagy Palánkon egy nagy zárdát, és lelkeszéggel foglalkoztak; a török iga lerázása után 1716-ban tették át a várba lakásukat. a hol az eddigi igen nagyérdemű működésök jutalmául 40 □ ölnyi telket kaptak, de csak később építettek a telek egy részén zárdát és igen szép templomot, a másik részét pedig kertnek tartották meg.

A házra vonatkozólag következő megjegyzést olvassuk történelmünkben: „A ferenczrendi atyák 40 ölnyi új telket kaptak magában a várban egy török mecset helyén, közel a Jenő herezeg kapuhoz; a főnök Kokick Mihály atya kieszközölte, hogy a katonai vár felé egyrészről, másrészről pedig az ujonnan felépített városház felé négyszegletben templomot és zárdát építhessenek; a fensőbb engedély megszabja az új épület alakját, továbbá, hogy erős anyagból készüljön és hogy minden egyéb munkát félretéve, annak felállítása minél inkább gyorsitassék. A hívőknek adományai, segítsége és főleg Engelshoffer Ferencz tábornoknak hathatós közreműködése mellett a templom a házzal együtt 16 hónap alatt teljes fényében felállított. Maga a püspök b. Falkenstein Béla tette le az alapkövet és szentelte is fel 1736. december 8-án a templomot „Ecclesia S. Joannis nepomuc. Provinciae Bosniae Argentinae 1736“ felirattal. A templom nep. sz. János tiszteletére van dedicalva, a főoltáron a szentnek képével, az epistola oldalán sz. Sebestyén. pad. sz. Antal, sz. Kereszt, sz. Barbara, az evangelium oldalán sz. József, szer. sz. Ferencz, hold. Szűz és sz. Rochus és Peregrinus oltáraival.

A convent éjszak, kelet és nyugat felől egy emeletes házból állott; délnek pedig a templom volt; a házban 27 szerzetes lakott, syndicus volt mélt. Brandenburg János, római lovag, ő felségének v. b. titkos és a temesi

Bánát igazgatóságának tanácsosa; a ferenczrendiek adminisztrálták még a rékási és freidorfi plébániát is.

Mikor távoztak a sz. ferenczrendiek ezen házból, azt nem tudjuk.²⁰⁾

A ferenczrendieknek ezen hátramaradott épületébe jöttek be a piaristák; az bizonyos, hogy az épület semmiképen sem volt arra szánva, hogy a piaristák iskoláikkal együtt abban állandóan megmaradjanak; kitetszik ez abból, hogy először mindjárt 1790. május 27-én a temesvári kegyesrendi házfőnök Szent-Annára küldetett azon felsőbb meghagyással, miszerint a szent-annai kórházzá alakított kegyesrendi házat vizsgálja meg és állapítsa meg, mennyibe kerülne annak ismételi helyreállítása? A vizsgálatnak eredménye nagyon kedvezőtlen volt, mert az ismételi átalakítások és helyreállítások igen sokba kerültek volna; majd ismét másodszer bizonyítja ezt a 29002/2450. sz. a.²¹⁾ rendelet, a mely szerint Ő felsége a temesvári ferenczrendi zárdát görög nemegyesült seminariumnak jelölte ki, és utasította egyuttal a nagyváradi főigazgatóságot is, hogy a temesvári kamarai igazgatósággal egyetemben a kegyesrendi ház és gymnásium új épületének felállítására vonatkozó tervezetet nyujtsanak be; készítettek-e tervezetet, azt nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a rendelet megvalósítást nem nyert.

A piaristák még Szent-Annán voltak, de már az utolsó hónapokat sem tölthették házukban, mert a katonaságnak gyorsan volt szüksége kórházra, azért meghagyja nekik 1790. ápril 1-én a fensőbb hatóság, hogy a városban béreljenek maguk és iskoláik számára helyiségeket; a házban pedig csak a plébános és két káplánja maradjon meg;²²⁾ a kegyesrend főnöke pedig ugyanazon év május 7-én utasítja a házfőnököt, hogy október 1-ére már is a katonaság használhassa fel az iskolákat kórháznak; a házfőnök egyuttal folyamodott, hogy a fa, melyet a harkályi erdőben élveztek a piaristák, 48 öl fával kárpótoltassék Temesvárott a kamara részéről.²³⁾

Gf. Soro és gf. Lauron temesvári commandáns felmérték a házat a convictussal együtt és azt 400 beteg katona számára elégségesnek találták.

VI. A temesvári piaristáknak kárpótlásai a szent-annai ingatlanok fejében.

A piaristák 1788. évi július 31-én 29002/2450. sz. a kelt rendelettel Szent-Annáról Temesvárra helyeztettek át. A szent-annai ingatlan javaik fejében kaptak Temesvárott a) a fentemlitett sz. ferenczi zárdát, amely szűk és nyirkos szobáival sem lakásnak, sem pedig iskolának nem volt való; a tatarozási és épület fentartási kötelezettség fejében, mely az alapító utódait terheli, jelenleg az államtól évi 126 frt. fiztetetik.

b) A szent-annai ház mellett létező gyümölcsös és konyhakert fejében kaptak a belvárosban egy jó formán semmi jövedelmet nem hozó kertet,

továbbá használatul a józsefvárosban egy majort, a gyárvárosban pedig egy rétet, de ezek a nagy távolság miatt kezelhetők nem voltak s így haszonnal sem jártak, a józsefvárosi kertet eladták, a gyárvárosi fejében pedig 300 frt kárpótlást kaptak.

c) A szent-annai plébánia-templommal járó jövedelem, továbbá a malomnak szombatnapj jövedelme is teljesen elesett.

d) A harkályi erdőben levő favágatási jog helyett a kamaraignagyzgatóság 1790. évi május 11-én 14573. sz. a.²⁹⁾ 48 öl fát utalványozott ki; ez a pont képezte később annyi pernek a tárgyát (l. alább).

A hajdani híres Bibics-alapnak ingatlanait, melyek a piarásták, főleg pedig a szent-annai convictus számára le voltak kötve, a család kihaltával az állam örökölte:

VII. Tanítási mód és anyag a múlt században.

Mielőtt áttérnénk a piaristákkal a szent-annai házból Temesvárra, meg kell emlékeznünk azon tanítási módról, amely a múlt században a Ratio behozatala előtt országszerte dívott az iskolákban és főleg a piaristáknál.

A feltett kérdésre jelenleg még szorosan felelni képesek nem vagyunk, mert a számos adat, melyek a kor tudományos és tanügyi mozgalmaira felvilágosító irányítással szolgálhatnának, nincsenek teljesen felkutatva, nincsenek átdolgozva. — Igaz ugyan, hogy sok tény az akkor élők nem is jegyzettek fel, részint szerénységből, részint a történelem iránti figyelmetlenségből; de itt már azt is meg lehet jegyezni, hogy a mostani kornak teoriákban hivalgó szenvedélyét nem igen ápolták a régiebbek, annál több volt náluk a gyakorlatibb cselekvésre való gond; — jelenleg már oly bőven és oly sok példányban írjuk a történet egyes részeit, hogy unokáink az adatok nagy tömkelege miatt majd nem fognak eligazodhatni korunk szellemi és tanügyi mozgalmainak felismerésében. A feljegyzésekben nagy akadály voltak a harszó zajok, és így a kegyesrendiek methodikájuk és paed.-didacticájuk főbb részleteit kimerítőbb leírásban egybefoglalni sem szükségesnek sem időszerűnek nem látták; a tanításra vonatkozó utasításokat és azoknak gyakorlati kivitelét a rend szervezete szerinti felsőbbség és a rendi hatóság intézé.

A kegyesrendieknek hivatása a lelkeszeti feladatot a tanítási vocatióval egyesíteni; a múlt században a közoktatás szoros viszonyban állott a neveléssel, és daczára a szigorúbb fegyelemnek, sokkal családiasabb volt, mint a mostani szaktanítás; mert az utóbbi a nevelést eltávolítja magától, és azokra — a családi körre — bizza, akik közül nagyon kevés ért igazán a neveléshez; a kegyesrendiek iskolája nem igyekezett arra, hogy az ifjúságot sokféle ismerettel elhalmozza s túltömje, hanem inkább rábirta az arra termetteket, hogy az önmunkásság által magukat tovább képezzék. — (A

Herbart-féle elvek: oktatás, igazgatás, fegyelem; vallás-erkölesség, erény, nevelő-oktatás, érdekeltség; voltak már irányadók). A kegyesrendiek a főbb részletekben Jézus-társaságának tanrendszerét követték egyelőre példányul; mert az mind alkottatása, mind pedig széltében feltűnő sikerű gyakoroltatása által oly nagy tekintélyre emelkedett Európa szerte, hogy elleneseiknél is több helyütt nagy figyelembe vétetett, sőt néhutt mérvadóul is tekintetett; „a jezsuiták tanításmódja ismerte mindig és most is ismeri a bölcsélet álláspontját; fel is veszik rendszerökbe a haladó nevelészetből mindazt, ami való becsesül bir, de három század tapasztalatai által kipróbált nevelési módszerökön a minduntalan változó divat kedvéért egy huszonnégy óra alatt túladni és az egymással gyakran homlokegyenest ellenkező új bölcséleti iskolák játéklabdájává lenni nem volt, nincs is kedvök.“

Az iskolákat mindig a kor és annak kívánalmi szabják meg; a múlt század iskolái kétségtelenül szűkös viszonyok között voltak, de azon sokfelé ágazó és szakszerű iskolákra, a melyek manapság dívának, sem anyagi körülmények sem pedig egyéb viszonyok nem indították az embe-
reket; mindazonáltal kellettek ügyvédek, orvosok, mérnökök, építészek, gazdatisztek stb., és mindezen pályákra csak mintegy alapvetéssel, és az igen csekély erővel és eszközzel rendelkező gymnasium készített elő; ezen alapvetés pedig a vallás-erkölességi érzület képezése mellett az értelmi fejlesztést főleg a latin nyelv és számtan által igyekvék eszközölni; amannak, mint az akkori tudományosság vehiculumának, mennél alaposabb tudása természetesen egyik legkiválóbb feltéte volt a műveltebb sorba juthatásnak; emennek ismeretét a köznapi élet szükségéi is sürgetve követelék. E főbb tárgyakhoz a többi tananyag csak mintegy kitöltő és összefoglaló kellekként járult és meglehetősen függő vala a tanárok egyéni kedvtelésétől; így pl. a görögnyelvet is taníthatta privát szenedélyből az, akinek úgy tetszett; ezek mellett természetes, hogy tüzetesen kellett tanulmányozni a görög-római mythológiát és archaeológiát; továbbá vékonyka füzetbe összefoglalva tanították a hazai és világtörténelem főbb mozzanatait, a földrajz és természettudomány alapvonalait. Az ily szerényebb kiképzés elegendő volt azokra nézve, akik csekélyebb igényekkel léptek a gymnasiumba; de a tehetségesebb elméktől többet kívántak; és ezek az olvasott művekből vagy kivonatokat vagy iránytani dolgozatokat készítettek, vagy a classicusokból önálló darabokat tanultak be; — így történt azután, hogy ugyanazon tanodából a képzettség fokai szerint különböző irányba oszlott szét az ifjúság. — (Csaplár, Révay, I., 28., 41., 43., 53., 121., 201., 233. II. Lubrich. A nevelés történelme, II. 106. I.)

A piaristák úgy mint a jezsuiták a gymnasiumi tanfolyamban öt osztályt különböztettek meg; az infima, media, suprema és a humanitási két osztály.

A főczél mindenenesetre, mint említve volt, a vallási oktatás mellett a latin nyelvnek teljes ismerete volt; amiért is a nyelv- és a mondattani

szabályok után főleg Cicerót olvasták, és pedig leveleit, bölcsészeti munkáit és beszédeit; Vergilius Aeneisét, Horatius Ars Poeticáját és néhány ódát, Ovidius leveleit de Ponto, Sallustius, Corn. Nepost, Curtius Rufust.

A tanítással szoros kapcsolatban állottak az írásbeli munkák és szóbeli gyakorlatok.

A nagy szünidő mint mindenütt okt. és november hónapokban tartott; a naponkénti tanítási idő 4 órára terjedett; hetenkint csütörtökön egész nap szüneteltek.

Az igazgató rendszeren praefectus név alatt fordul elő, a tanár pedig magister név alatt, a mint az akkor általában mindenütt így volt; néha kevesebb volt a tanító mint az osztály, ilyenkor egy-egy tanító két osztályt tanított egyszerre. — Miféle tankönyveket használtak, azt nem találjuk sehol feljegyezve, de valószínű, hogy részben dictálás, részben pedig az akkori kormány által kiadott tankönyvek használtattak, — A memorizálást mindenesetre nagyon is sürgették.

Az 1777/78. megjelent Ratio előtti tanítási anyagról — főleg a piaristák iskolaiban — közelebbi felvilágosítást szerezhetünk magunknak, ha egyes iskoláknak, milyenek pl. a nagy-kanizsai, tatai, alapító-okleveleiből figyelmünkre méltatjuk a célt, a melyért alapítottak.

Az első osztályban tanítandók a hittan alapelemei, az Isten és szülők iránti köteleességek, továbbá a declinatiók, conjugatiók és a számtannak alaptételei.

A második osztályban a hit, remény alaptételei, az Úr imája, a ker. erények, főleg a melyeknek ösmeretére az ifjúságnak szüksége van; latin nyelvből mondatok alkotása és fordítások Phaedrus meséiből és Cic. leveleiből; magyar és német nyelv; történelemből az Assyrok és Perzsák története, amennyiben a tanulók azt felfoghatják; számtanból az egyszerű műtételek; a latin, magyar és német nyelvnek helyesírása.

A harmadik osztályban tárgyalandók a szeretet, a tíz parancsolat és a szentségek; a latin nyelvből a díszesebb mondatszerkezet és a köztöszök használata; Cic. levelei és Corn. Nepos életrajzai nyomán szabad latin dolgozatok; a földgömbnek, Magyarország és a szomszédos tartományok térképeinek használata; a görögök és rómaiak története; számtanból az összetett műtételek, a törtszámok és a hármasszabály.

A költészeti osztályban tanulják meg a szótagok időmértékét és alkalmazták a kimondásban; Vergiliusból és Ovidiusból főleg a képletekre és alakzatokra legyenek tekintettel, mint a melyeknek a szónoklattanban hasznát veszik; gyakorolják magokat a magyar és latin nyelvi levélírásban; Cicerónak de officiis című műve nemcsak szép nyelvénél, de főleg erkölcsi tartalmánál fogva is olvasandó; a számtanból a fentebb említett műtételekben gyakorolják magokat; és végre tanulják a magyarok történetét. A rhetorikában Cicero beszédei nyomán tanulják a szónoki beszéd szerkesztés-

módjait. — Hittanból a keresztény embernek kötelességeit Isten, önmaga és felebarátjai (szülők, előljárók stb.) iránt; számtanból tanulják a magasabb kereskedelmi szabályokat; történelemből a Krisztus utáni öt század történetét. — A tanárok közül az egyik taníthatja a zenére a tanuló ifjúságot.

Ezen említett feladatok mellett sürgősen említetik — a veszprémi és szombathelyi gymnasiumok alapításánál — a vallás- erkölcsi nevelés, mint a mely egyedül képes az ifjúságot a rossztól visszatartani és a jóra vezetni; — különösen pedig említetik — a pesti és nagykárolyi gymn. alapító leveleiben — a bold. sz. Szűznek, mint Magyarország hathatós patrónájának tisztelete. — (Weiser II. sok helyen.)

A „Ratio educationis,“ melyet Mária Theresia 1777-ben az ifjúság czélszerű nevelése végett adott ki, magában foglalja a középiskola valamennyi osztályára nézve az egységes tantervet, a módszert, az administratiót és a fegyelmi szabályokat; a Ratio educationis szintén öt osztályt különböztet meg és pedig a három alsó osztály a grammatikai, a két felső pedig a humanitási osztály. A három gramm. osztályban tanítottak a hittanon kívül, mely naponkint volt, latin nyelvet és pedig a grammatikai szabályokon kívül, Cicero, Seneca, Plinius, Terentius Varro, Vergilius, Horatius, Phaedrus és Ovidius műveit; továbbá földrajzból Magy.-ország és az örökös tartományokat; az állat-, növény- és ásványtant; történelemből az ókort és Magy.-orsz. történetét, és számtant. A két humanior osztályban tanítottak a logika, német vagy más hazai nyelv, földrajz, történelem, archaeologia, számtan, term.-rajz és főleg a latinnyelv; — heti 25 órában.

Félévenként voltak vizsgálatok, a tanulók nyomtatott értesítőt kaptak; hetenkint kedden d. u. és csütörtök egész nap volt szünet, a nagy szünidő szeptember és október hónapokra esett.

A Ratio educationis kevés kivétellel egész 1806-ig tartotta magát a mikor a II. Ferencz király által kiadott új tanrendszer lépett életbe.

Ha volt is az előadott rendszertől eltérés, azt II. József hozta be, a mely azonban rövid ideig tartotta magát; az eltérések vonatkoztak a német nyelvnek szigorúbb tanítására, (a mely rendelet későbbben is többször megismételtetett) a tanulóknak szabadosabb irányú nevelésére, a vallásos nevelésnek megszorítására, a növeldéknek eltörlésére, a reáltudományoknak terjedelmesebb tanítására, a tanítási díj behozatalára, az évi vizsgálatokra, az administratio szigorubb vezetésére; mind ezen újítások azonban a császár halálával megszűntek, míg végre 1806-ban megjelent az új Ratio educationis. a mely újabb változásokat létesített.

VIII. A kegyesrendi ház tagjainak névsora Szent-Annán.

Rövidítések magyarázata: rect. = rector (házfőnök); pléb. = plébános; praef. = praefectus (gymn. igazgató); conv. = convictus; h. l. a. = házi lelki atya (spiritualis); h. sz. = hitszónok (concionator); m. = magyar; n. = német; t. = tanító; reg. = regens (felügyelő).

1751-ben: Hulini Jónás, rect. Fontani Ede, h. sz. Koricsánszky Márk, h. l. a. Cosa Jakab, oláh hitküldér, Biró Dávid, az alapítók házi papja, Tuschleitner Kajetán, t.

1752-ben: Hulini Jónás, ideigl. rect., majd 1753. februártól kezdve a vácsi háznak másodfőnöke, helyette rector Biró Dávid, de minthogy ez el van foglalva, az alapító családnál a házi teendőket végzi Vavrik Ödön. P. Clemens, h. sz. Schvarzl Károly, h. sz. Rigó Ádám, h. sz., csakhamar elment gr. Nádasdy Lipóthoz nevelőnek. Biró Dávid. Percz Manó, t.

1753-ban a ház tagjai nincsenek bejegyezve.

1754-ben: Biró Dávid, rect., Vavrik Ödön, praef., Rákóczy Miklós, m. h. sz., Dingesz Lénárd, n. h. sz., P. Franciscus, t.

1755-ben: Vavrik Ödön, rect. és praef., Rákóczy Miklós, m. h. sz.²⁵) Vránay Justin, Lorber Miksa, n. h. sz. Biró Dávid. Keszthelyi László, t.

1756-ban: Vavrik Ödön, rect. és praef. Dingesz Lénárt, n. h. sz. Soós Imre, m. h. sz. Jósika Antal. Drozdovszky Flóris, t.

1757-ben: Vavrik Ödön, rect. és praef. Vránay Justin. Sigmondovics Eliás, m. h. sz. Bukovay Venczel, n. h. sz. Jósika Antal. Mulay Const., t.

1758-ban: Vavrik Ödön, rect. és praef. Franyó Rajmund, m. h. sz. Laune Henrik, n. h. sz. Kalocsay Kelemen, Berke Dániel, t.

1759-ben: Vavrik Ödön, rect., praef. és pléb. Franyó Rajmund, m. h. sz. Laune Henrik, n. h. sz. Kalocsay Kelemen. Berke Dániel, t. Kvassay István, t.

1760-ban: Kátsor Keresztély, rect., praef. és pléb. Korb Ádám, n. h. sz. Biró Dávid, az alapítók házi papja. Berke Dániel, m. h. sz., Lemoni Kázmér, a n. h. sz. segédje. Hajós Gáspár, t.

1761-ben: Kátsor Keresztély, rect., praef. és pléb. Kocsis Frigyes, h. l. a. Tamasiés Zoreárd, h. l. a. Biró Dávid. Berke Dániel, m. h. sz. Lemoni Kázmér, n. h. sz. Barisits Máté, t. Horváth Benedek, t.

1762-ben: Kátsor Keresztély, rect., praef. és pléb. Kocsis Frigyes, n. h. sz. Kalocsay Kelemen. Biró Dávid. Franyó Rajmund, m. h. sz. Lemoni Kázmér, n. h. sz. Barisits Máté, t.

1763-ban: Szepessy Vazul, rect., praef. és pléb. Kocsis Frigyes, n. h. sz. Franyó Rajmund, m. h. sz. Kalocsay Kelemen. Biró Dávid. Lemoni Kázmér, m. segéd-h. sz. Barisits Máté, t.

- 1764-ben: Szepessy Vazul, rect., praef. és pléb. Kocsis Frigyes, Bukovay Venczel, n. h. sz. Egerváry Lőrincz, m. h. sz. Kovács László, t.
- 1765-ben: Szepessy Vazul, rect., praef. és pléb. Bukovay Venczel, n. h. sz. Nagy Domokos, m. h. sz. Egerváry Lőrincz, m. segéd-h. sz. Klotz Bálint, t.
- 1766-ban: Szepessy Vazul, rect., praef. és pléb. Cosa Jakab, n. h. sz. Bukovay V., n. segéd-h. sz. Csóka Gellért, m. h. sz. Klampfer Jakab, t.
- 1767-ben: Cosa Jakab, rect. és pléb. Kocsis Frigyes. Biró Dávid. Hajós Gáspár, praef. Csóka Gellért, m. h. sz. Gotthardt József, t.
- 1768-ban: Cosa Jakab, rect., n. h. sz. és pléb. Dinkesz Lénárt, praef. és n. segéd-h. sz. P. Dominikus, m. h. sz. Biró Dávid. Csóka Gellért, m. segéd-h. sz. Hauk Henrik, t. Izikusz Szaniszló, t.
- 1769-ben: Cosa Jakab, rect. és pléb. Linkess Antal, n. h. sz. Nagy Domonkos, praef. és m. h. sz. Biró Dávid. Csóka Gellért, m. h. sz. Korom Demeter, t. Izikusz Szaniszló, t.
- 1770-ben: Cosa Jakab, rect. és pléb. Linkess Antal, n. h. sz. Horváth Benedek, praef. és m. h. sz. Biró Dávid. Csóka Gellért, m. segéd-h. sz. Peer Jakab, t. Egervári Ignác, t.
- 1771-ben: Cosa Jakab, rect., praef. és pléb. Biró Dávid. Csóka Gellért, m. h. sz. Klampfer Jakab, n. h. sz. Zolcher Gergely, n. segéd-h. sz. Egerváry Ignác, t. Tóth Béla, t.
- 1772-ben: Cosa Jakab, rect., praef. és pléb. Reisinger Justin. Csóka Gellért, m. h. sz. Miticzky Kázmér, n. h. sz. Zolcher Gergely, n. segéd-h. sz. Radics Sándor, t.
- 1773-ban: Cosa Jakab, rect. és pléb. Peres Manó, praef. Sátai Kornél. Csóka Gellért, m. h. sz. Miticzky Kázmér, n. h. sz. Radics Sándor, t. Nagy József, t.
- 1774-ben: Csak Radics Sándor és Miller Antal tanárok vannak feljegyezve.
- 1775-ben: Petrik Keresztély, rect., praef. és pléb. Salgó Antal. Kotsiss Frigyes, n. h. sz. Lality Elek. Bottka Béla.²⁵⁾ Miticzky Kázmér, n. h. sz. Szivy János. Romits Benedek, t. Darabos Zsigmond, t.
- 1776-ban: Petrik Keresztély, rect., praef. és pléb. Peschka Damascen. Kocsiss Frigyes, n. h. sz. Promberger Lukács, m. h. sz. Bottka Béla. Miticzky Kázmér, n. segéd-h. sz. Dániel Benedek, káplán. Gabrits István, t. Kovács László, t. Mészáros László, t.
- 1777-ben: Petrik Keresztély, rect., praef. és pléb. Szepessy Vazul, m. h. sz. Kocsis Frigyes, n. h. sz. Promberger Lukács, h. sz. Bottka Béla. Miticzky Kázmér, h. sz. Dániel Benedek, káplán. Kovács László, h. sz. Mészáros László, t. Éltes Sándor, t.
- 1778-ban: Promberger Lukács, rect. és pléb. Cetto Benedek, conv. praef. Szepessy Vazul, praef. Peretz Ferencz, h. sz. Kocsis Frigyes, h. sz.

- Miticzky Kázmér, h. sz. Hagymássy Imre, h. sz. Mészáros László, t. Éltes Sándor, t. Musenics Julián, t.
- 1779-ben: Promberger Lukács, rect. és pléb. Szepessy Vazul, praef. conv. Hajós Gáspár, h. l. a. Kocsis Frigyes, h. sz. Csámky Gábor, h. sz. Novotha László, praef. Kubitska Dénes, t. Izekucz Szaniszló, t. Mészáros László, t. Éltes Sándor, t. Musenics Julián, t.
- 1780-ban: Promberger Lukács, rect. és pléb. Cetto Benedek, praef. conv. Hajós Gáspár, h. l. a. Kocsis Frigyes, h. sz. Szepessy Vazul, praef. conv. Novotha László, praef. Hagymássy Imre, h. sz. Gubanóczy János, t. Szulmon Péter, h. sz. Naller Alajos, regens conv. Pesti Adolf, t. Éltes Sándor, t. Karácsonyi Incze, t.
- 1781-ben: Promberger Lukács, rect. és pléb. Cetto Benedek, praef. conv. Hajós Gáspár, h. l. a. Kónya Kristóf, reg. conv. Królig Vazul, praef. Csámky Gábor, h. sz. Hagymássy Imre, h. sz. Gubanóczy János, t. Szulmon Péter, t. Jeszenovszky János, t. Gara Endre, reg. conv. Radlinger Rochus, t. Csabi József, t. Lippai József, t.
- 1782-ben: Lengyel Felix, rect. és pléb. Cetto Benedek, praef. conv. Egerváry Lőrincz,²⁵⁾ h. l. a. Kocsis Frigyes, h. sz. Hajós Gáspár. Szomy Lajos, reg. conv. Królig Vazul, praef. Riparszky Tóbiás, h. sz. Hagymássy Imre, reg. conv. Horváth Vincze, h. sz. Subányi Gábor, t. Jeszenovszky János, t. Újfalussy János, t. Radlinger Rochus, t. Csabi József, t. Lippai József, t.
- 1783-ban: Lengyel Felix, rect. és pléb. Cetto Benedek, reg. conv. Egerváry Lőrincz, h. l. a. Kocsis Frigyes, h. sz. Hajós Gáspár. Bélyd Gergely, praef. conv. Szomy Lajos, reg. conv. Hagymássy Imre, reg. conv. Kurtz Egyed, h. sz. Jeszenovszky János, reg. conv. Fodor Antal, h. sz. Utlacsay László, t. Újfalussy Jónás, t. Radlinger Rochus, t. Lippai József, t. Gábor Ferencz, t.
- 1784-ben: Lengyel Felix, rect. és pléb. Kocsis Frigyes. Szómi Lajos, gymn. és conv. praef. Egerváry Lőrincz, h. l. a. Bielek László, h. sz.²⁴⁾ Kurtz Egyed, h. sz. Peck Ágost, t. Prets Mihály, t. Radlinger Rochus, t. Lippai József, t. Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t.
- 1785-ben: Bielek László, rect. Egervári Lőrincz, h. l. a. Szómi Lajos, praef. gymn. és conv. Zolcher György. Peck Ágost, h. sz. Kurtz Egyed, pléb.-administrator. Berzáczy Ádám, t. Peres Mih., t. Lippai József, t. Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t.
- 1786-ban: Bielek László, rect. és pléb. Egerváry Lőrincz, h. l. a. Szómi Lajos, praef. gymn. és conv. Zolcher György. Peck Ágost, h. sz. Hannulik János, t. Ujvári Alajos, t. Berzászy Ádám, t. Peres Mihály, Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t.
- 1787-ben: Bielek Ádám, rect. és pléb. Egerváry Lőrincz, h. l. a. Szómy

- Lajos, praef. gymn. és conv. Kovács László, h. sz. Berzátzy Ádám, t. Kurtz Egyed, t. Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t.
1788-ban: Szómi Lajos, rect. és pléb. Kovács László, h. sz. Kossik Vazul, praef. Kurtz Egyed, h. sz. Berzáczy Ádám, t. Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t. Pillics József, t.

IX. A piaristák házában levő convictorok.

- 1760-ban: Bohus Antal, és János, Lovász Zsigmond.
1762-ben: Bohus Antal, János és Imre.
1763-ban: Lengyel Lukács, Izekúcz János, később piarista lett, Szent-Pétery István, Csupor Ferencz és László.
1780-ban: Sebestyén István.
1781-ben: Sebestyén István.
1782-ben: Kászonyi Károly, Gudra József, Salamon Alajos, Kászonyi József, Buczurka József, Sebestyén István.
1783-ban: Makoj Antal és Béla, Gassenheimer Károly, Lukács Miklós és Antal, Dániel Lukács.
1785-ben: Verzár György, Dániel Lukács, Ribiczey László, Andrényi Mátyás, Szubotsin András, Várkonyi Imre, Tabrovics Arzén, Gossenheimer Károly, Schebrüll Szigfried.
1786-ban: Müller Dániel, Várkonyi Imre, Tabrovics Arzén, Gossenheimer Károly, Verzár György, Schebrül Szigfried, Lengyel Márton.
1787-ben: Müller Dániel, Várkonyi Imre, Nachbar György, Krénauer Márton.
1788-ban: Szüllő Gáspár, Várkonyi Imre, Jakabos Imre, Kubinyi József, Jakabos József, Nyéki Antal, Kőszeghi Zsigmond, Szüllő Antal, Putnik József, Bohus János, Triebelfeld Ferencz.
1789-ben: Nachbar György, Jakabos Imre, Kubinyi József, Edelspacher Márton, Jakabos József, Nyéki Antal, Dvorzak Ferencz, Bohus János, Putnik János, Urbányi József, Jachini Ferencz, Kőszeghy Zsigmond.

X. A „convictus nobilium“ növendékei.

- 1780-ban: Tilszky János, Kakuja Pál, Tankovits Ignác, Vásárhely János, Hendrey György, Kászonyi Károly, Marsovszky Ferencz, Návay János, Balás Antal, Bibits József, Lalin Antal, Venezey Imre, Bibits György, Lovász András, Menkin János, Nagy Pál, Pulay János, Szabadkay Ádám, Szabó István, Végh Ferencz, Budiats József, Palásthy István, Steiner János, Szilvásy György, Varga Imre, Varga Gergely, Végh, György, Gribel József, Bitó Imre, Paczolay György.
1781-ben: Vásárhely János, Gudra József, Gúth Antal, Hendrey György, Kászonyi Károly, Marsovszky Ferencz, Návay János, Száraz György,

Balás Antal, Balogh József, Bibits József, Brankovics Ferencz, Lalin Antal, Madátsy Antal, Salamon Alajos, Veneczey Imre, Bibits György, Buczurka Miklós, Kászonyi József, Lovász András, Nagy Pál, Névery József, Pulay János, Szabadkay Ádám, Végh Ferencz, Bély Ferencz, Budiats József, Palásthy István, Szilvássy György, Varga Gergely, Varga Imre, Végh György, Bitó Imre, Marsovszky György.

1782-ben: Hendrey György, Száraz György, Marsovszky Ferencz, Gull Antal, Náway János, Bibits József, Balás Antal, Balogh József, Veneczey Imre, Madátsy Antal, Brankovics Ferencz, Lalin Antal, Nagy Pál, Szabadkay Ádám, Lovász András, Pulay János, Névery József, Végh Ferencz, Bibits György, Budiats József, Végh György, Szilvássy György, Bély Ferencz, Palásthy István, Varga Imre, Varga Gergely, Marsovszky György, Bitó Imre, Paczolay György.

A városban lakó tekiáltéyes családok gyermekei közül fel vannak említve: Marczibányi István, Lőrincz és Imre.

XI. A szent-annai gymnasiumi tanulók száma 1753—1789-ig.

1753-ban:	10	1772-ben:	55
1754- „	39	1773- „	60
1755- „	23	1774- „	51
1756- „	21	1775- „	44
1757- „	32	1776- „	54
1758- „	23	1777- „	49
1759- „	20	1778- „	38
1760-ban: nincs feljegyezve		1779- „	60
1761-ben:	29	1780-ban:	74
1762- „	25	1781- „	81
1763- „	26	1782- „	107
1764- „	45	1783- „	104
1765- „	54	1784- „	109
1766- „	55	1785- „	80
1767- „	47	1786- „	48
1768- „	47	1787- „	41
1769- „	52	1788- „	27
1770-ben:	41	1789-ben:	35
1771- „	46	Összesen	1752

Összesen 1753—1789-ig: 1752 tanuló.

XII. Jegyzetek.

¹⁾ Bibics Jakab a Bibics-családból, 1740-ben Arad-vármegye alispánja és kir. tanácsos. (Fábián, Arad vm. 194. l.) Özvegyének Tomján Margitnak 1774-ben kelt, tanuló rokonai számára szép alapítványt tartalmazó végrendelete országgyűlésileg bezzikkelyezettett. (1825-iki orsz. gyűl. Actái II. köt. 656. l. és 1827-iki XXIV. törv. czikk.)

²⁾ Kátsor Keresztély, pesti születésű; sok helyen tanárkodott; gf. Aspermont családnál nevelő volt; Szent-Annán és Pesten házfőnök; sok munkája a pesti kegyesrendi könyvtárban van még kéziratban; foglalkozott tört. és term. tud. tanulmányokkal; Horányi 28 drb nyomtatásban megjelent munkáját említi. (Horányi, Script. Schol. Piar. II. 185 s köv. II., Csaplár, Révay, I. csaknem minden lapon.)

³⁾ Stanislovich Miklós, ferencz-rendi szerzetes; majd nicopolitani püspök, mint ilyen Crajevából kormányozta megyéjét; később a temesi Bánságba jött át; csanádi püspök, az oláh fejedelemségnek a lelkiekben administratora, Csanád-megyének főispánja 1730—1750.

⁴⁾ Nemesényi (Skorecz) Adolf, kiváló tehetségei és nagy tudományánál fogva (1748—54) a rendnek főnöke; jeles isk. ügyi férfi volt, aki a rend paed. irányára döntő befolyással bírt; számos műve nyomtatásban jelent meg. (Horányi II. 379., Csaplár, Révay, igen sok helyen.)

⁵⁾ „ sedet enim in animo meo ad privilegiatum oppidum Szent-Anna nominatum sacrum ordinem Patrum Piarum Scholarum sub certis spiritualibus obligationibus inducere ac stabilire; quod pium desiderium meum tanto firmius Adm. Rndam Pattem Vram secundaturam spero, quanto luculentius propagandae Religionis suae studiosissimum intelligo: dignabitur itaque Adm. Rnda Pattas Vra nullam praetermittendam occasionem de salutaribus negotiis hocce promoventibus mediis quanto ocyus prospicere meque suo favorabili responso indilata consolatum reddere. Me commendando etc. persisto servus humillimus Jacobus Bibich à Déva.“

⁶⁾ „ dies, horas, immo et momenta numerabo, quo gratia illa singularis mihi contingat, ut his in partibus personaliter Adm. Rndam Pattem Vram revereri valeam, tunc ad amplexus et oscula manuum properabo, instando per omnia mihi consuli, qua modalitate intentio mea cursum suum capere, et desideratum finem adipisci valeat, velim videre gustum et intentionem sacri ordinis in distinguendis cubiculis, refectorii, et reliqui aedificii exploratam properet itaque insto humillime Adm Rnda Pattas Vra, quia vere sicut Apostoli adventum Spiritus Sancti ppostolabantur, ita, gratiosum Titulatae Pattis Vrae expecto adventum, quo facto plura ad os de ore conferemus interim cum omni aestimatione constanter persevero obsequentissimus servus Jacobus Bibics de Déva.“

⁷⁾ P. Provincialis die 12-da novembris Csanadino movit per meras aquas. in quibus etiam haesit, nec ultro ire nec redire valens, a 1-ma promeridiana usque ad 5-tam; coactus fuit equitem mittere pro 4 equis postalibus et duobus famulis, qui eundem duarum horarum spatio per meras aquas adduxerunt sero vespere Bebam in curru rustico. Currus Provinciae ex aquis vacuus revectus est circa horam 11-am antemeridianam; et hoc modo tantisque difficultatibus iter illud in causa Foundationis Sancto-Annensis, et quidem cum manifesto vitae suae sociique periculo susceptum, tandem absolvit.

⁸⁾ Biró Dávid, győri születésű, jogot végzett és minden irányú tanulmányokkal és műveltséggel bíró férfi; a rendes gymn. tanításon kívül 22 évet töltött Szent-Annán, mint a Bibics-családnak házi káplánja; az oláh nyelvű kath. híveknek egyházi szónoka volt, és mint ilyen oláh nyelven sz. beszédek is adott ki. (Hor. Script. Sch. P. I. 259.)

⁹⁾ . . . „per Deum vivum obsecro Vram Patten A. R. nulli parcat labori, ac me de eventu quanto ocyus consolatum reddat. . . . Faciat et operetur ergo Vra Pattas A. R. sine omni cessatione; quaelibet enim hora trahit periculum; homo enim senex sum, qui omnem horam metuam, et quod post mea fata contigat? Superi norunt!! . . . „faxint Superi, ut in religiosa corona quo ocyus sim: mea quoque humillime reveretur Vram Patten A. R. et Sacris ad aram precibus enixe semet commendat; rogans etiam, ut in diebus suis videat consolationem una mecum, et novellas olivarum in vinea Domini.“

¹⁰⁾ Adm. Rnde Pr. Provincialis Pr. in Chto mihi singulariter observande! Quum Tevesvarinum defectum meum ac senile corpus reparaturus pro consilio medici accipiendo accessissem, accipio gratissimam Vrae Pattis litteram Nitria die 9-a Aprilis ammissam non sine voluptate singulari. utpote plurimum consolatus in firmissima spe Pattis Vrae, quam de obtinendo desideratissimo consensu regio Vra Pattas concepit. . . DD. Canonici omni affectu ac benevolentia complectuntur atque omnibus petitis annunt . . . enixe iterum atque iterum Vram Patten obsecro omnibus nervis exortatur, ut quanto ocyus voto nostro potiamur. . . . Tevesvarini die 27. Aprilis 1751. humillimus servus Jacob. Bibics de Déva.

¹¹⁾ Epistolam Vrae Pattis A. R. Posonio 7. Maii datam percepi, summo opere gratulatus sum, quod negotium nostrum sub incudem venerit: Magna Mater fortunet et auxilietur conatibus Vrae Pattis; quod noster et divinae gloriae Angelus (id est Engel: Eppus, quod nomen germanicum latine) omnia effecerit, gaudeo valde. . . . per omnia saneta ac beatum ordinis Patriarcham Josephum Vram Patten obsecro, omnibus nervis adnitatur, ne hanc optimam occasionem, virorumque principum congressum re infecta elabi sinat, quin voti compotes fiamus. . . . interea demissime Vram Patten obsecro, ut quamprimum consensum obtinuerit, vel eius obtinendi certus fuerit A. R. P. Provis continuo mihi aliquem sacerdotem submittere dignetur, cuiuseumque sit idiomatis. parum refert, dummodo is sacrum sacrificium peragere possit. . . . his dum me simul ac meam, quae humillime reveretur Patten Vram sacris ad aram precibus nostrumque negotium innatae sibi dexteritati iterum iterumque impense commendo, permaneo in S. Anna die 12. Maii 1751. humillimus servus Jacob. Bibics de Déva.

¹²⁾ Koricsánszky (Horányi szerint Koricsányi) hires költő. életének vége felé elkieseredett, s úgy látszik műveinek legnagyobb részét ő maga égette el: munkásságának emlékéért, főleg Halapy rendi társához intézett „Apologia“-ja örökíti meg: fejezgyzem itt Szent-Annán történt halála előtt irt distichonjait:

Pessa super fluctus, quo tollat brachia non est
Ultima naufragii fraeta tabella mei.
Sed morieris? ait livor, nil horreo mortem
Tutus, et in media vivere morte sciam.
Desperabo nihil, si nil speravero, vitam
Quisque mihi, mortem tollere nemo potest.

(Hor. Scripta Sch. Piar. II. 245. Csaplár, Révay I. 142 l.)

¹³⁾ Utpimum Pattas Vra Regium super ingressu Scholarum Piarum consensum obtinuerit, continuo ad parochiam quoque S. Annensem vindicandam libellum supplicem meo nomine formandam curet. atque ordine suo fora pulsentur. . . . R. P. Superior Szegedinensis hesternae die ad me devexit P. Eduardum, Laus Deo! quia vero ante aliquot dies Germanorum colonia huc pro incolatu est inducta. maxime mihi necessarius foret quidam Sacerdos Teutonicae linguae peritus, ad populum hunc novellum Religionis vinculo manutenendum: timendum, consolatione spiritali destitutus subinde dilaberetur.“

¹⁴⁾ Tuschleitner Kajetán a rendnek egyik kiválóbb paedagógusa, később a váczí Theresianumnak — mely 1767-ben alapított volt mintanöveldéül — kitűnő jelességű igazgatója volt; mint ilyen rendjének képviselőjében Orosz Zsigmond rendfőnökkel Rómában járt. (Csaplár, Révay, I. 126., 127., 242. ll.)

¹⁵⁾ „ certe omne initium est grave, sed deinde longiori mora res sustentatae in asuetudinem transeunt, ut recte dicatur illud: ab asuetis non fit passio: illud considerandum est, quod Dnus Fundator, id urbis in S. Anna praestitit, quod si Karolinensem Domum ac Prividensem excipiam, in tota nostra Hungarica Provincia, a nullo alio fundatore est praestitum, nam hic ad parata venimus fere omnia, at in aliis domibus, accepto nudo Capitali, ipsi de habitatione, de Ecclesia, de suppellectili domestica et sacra, atque ceteris solliciti esse debuimus.“

¹⁶⁾ „ licet autem ordo noster in hacce provincia ob ingentem utilitatem et fructum magni semper habitus sit, ab hoc tamen tempore (fine anni 1753) mire nostris favente et affecto Supremo Comite Excellmo Dno Comite et vice-cancellario Regni Georgio Fekete de Galantha, crevit eius existimatio, ut jam nos suspicere una et se aliquid posse obtinere opera nostrorum confiterentur.“

¹⁷⁾ Tomeján Sándor egyike azoknak, a kiknek a hazai tanügy mult századi története méltán juttathat néhány sornyi elismerést; szül. Temesvárott 1735. október 26-án; szülei Szerbiából beszármazott bolgár eredetűek; nővére Margit, Bibics Jakab aradi alispán s kir. tanácsos neje eszközölte s utóbb mint özvegy tetemesen növelte azon nevezetes Bibics-alapítványt Szent-Annán, melynek oly viszontagságos története két évtizeddel ezelőtt az annektálási törekvések miatt jogi tekintetből igen erős indoknál fogva elég világosan felderített. Bibicsék Szent-Annán 1751. kegyesrendű társházat alapítottak plebániellátás és alsóbb tanodai oktatás végett 1776. pedig convictust is.

Tomeján Sándor tisztos családi neveltetése és a szerzetben czélszerűen folytatott önművelése következtében a hazai közoktatás és nevelés ügyének jelentékeny tényezőjévé vált. Mint piarista másfél évig Rómában képeztetett. Kiváló műveltsége miatt nemcsak a közrendűek tisztelőjét, hanem az előkelőbbek bizalmát is nagy mérvben meg tudta nyerni. — Tomeján S. művelt izlése, latin tanultsága, építészeti szakavatottsága s áldozatos buzgalma eszközölte oly diszessé a nagylelkű családnak — tatai Eszterházy — kegyadományaiából a tatai kegy. r. házat. (Csaplár u. ott 25. és 121. l.)

¹⁸⁾ Tapolesányi Gergely a rendnek egyik jeles fia és (1760—66-ig) főnöke, egyeb kiváló érdemei mellett mint szónok állott nagy hírben és hathatós ékesszólásával Debreenben nagy diadalt aratott: Rómában a rend központi tanácskozásaiiban két ízben képviselte rendtársait: egyike volt Tapolesányi azon elsőnek, aki tollának erejével, erkölcsi tekintélyének, amely jelentékeny volt, egész súlyával oda törekedett, hogy a magyar nemzet erkölcsi és értelmi művelődésének emeléséhez hozzájárulhasson. s így a magyar nyelv emelését nagyon is előmozdította: — ő buzdítá a többi közt az ifjú Dugonicsot a magyar irodalomra. Több műve megjelent nyomtatásban. (Horányi Script. Sch. Piar. II. 731. Csaplár, Révay I. 16., 63., 93. ll.)

¹⁹⁾ Szomy Lajos, szelid természetű, komoly tudományokat kedvelő és hivatásához kitartóan hű férfiú. (Csaplár, Révay, I. 139.)

²⁰⁾ „In civitate Temesvariensi, id est in Palanka majori Patres Provinciae Argentiniae S. Francisci longe ante annum 1552 habuere conventum, quem anno praefato, post deplorabilem Civitatis huius subjugationem, expulsis ex eo fratribus Turcae destruxerunt.“

²¹⁾ 29002/2470. Die Piaristen von St.-Anna müssen mit dem Gymnasium nach Temesvár auf das 1789/90-er Schuljahr übersetzt werden; und weil Se. Majestät das Franciskaner-Kloster zu Temesvár, welches zur Unterbringung der Piaristen und des Gymnasiums hätte verwendet werden können, für das griechisch nichtunirte Seminarium bestimmt haben, so wird für die Unterbringung der Piaristen und des Gymnasiums durch den Grosswardener Studien-Pro-Director und die Temesvárer Kameral-Administration, welche unter einem diesfalls den nöthigen Auftrag von hieraus erhalten, ein anderes Gebäude vorgeschlagen werden. Ofen den 31-ten Juli 1788. Gf. Zichy. Stephan v. Pöthe.

„ „Nos infrascripti cives Temesvarienses Romano-catholicae fidei successores hae praesenti scriptura realem et sinceram fidem exhibemus, necnon juramentaliter attestamur notumque facimus omnibus ad quos spectat RR. Patres ordinis S. Francisci de observantia Almae Provinciae Bosnae-Argentinae, nostrorum genitorum, nostrarum item et filiorum nostrorum Animarum curam iam inde ab immemorabili tempore habuisse, Sacramentaque etiam cum evidenti vitae periculo adhuc sub jugo Turcico administrasse, ab iisdemque patribus praenominatae Provinciae et non ab aliis nos omnes praefatos sacrum Baptisma suscepisse: inque vera catholica fide enutritos et servatos fuisse, ita quidem ut si praerecensitae Provinciae Patres nobiscum sub jugo Turcico non exstitissent, vix aliquis nostrum Catholicae fidei lumine imbutus fuisset In quorum majus robor praesens testimonium damus nostri et subscribentes.“

„ hisee justis de causis consentitur, ut Patres S. Francisci Ecclesiam et Coenobium 40 orgiarum in quadrum in huius propugnaculi loco designato, nempe militum aream versus et e regione noviter erectae domus Civicae, iuxta delineationem mihi ostensam, bona ac solida materia aedificare valeant; ea tamen conditione, ut iuxta cautionem scripto porrectam Ecclesiae aedificium statim inchoent, illudque mora omni seposita, quantum tempus et coeli temperies sinunt, videlicet quam celerrime prosequantur; Temesvár die 18. Novembris 1782. Le Comte de Merci.“

„Proinde concurrentibus piis fidelibus atque peculiari immortalis reminiscendae Generalis Commandantis Francisci de Engelshoffen favore affulgente Ecclesia sub titulo et invocatione S. Joannis Nepomuceni extrui cepta in brevi perample nec minus magnifice exstitit.“

„Conventus quoque ab Oriente unum, ab Aquilone alterum, ab Occidente tertium duarum condignationum tractum pia liberalitate Christicolarum, quos inter aliefatus Dominus Generalis principem tenet locum obtinuit.“

²²⁾ 12812/1238. Se Majestät haben laut hohen Hofdecret vom 27. d. M. das Piaristenkloster zu St.-Anna sammt dem dortigen Convict zum Feldspital bestimmt und soll hiernach das eine und das andere Gebäude längstens bis 1-ten des 1. M. April geräumt und nur für die Unterkunft eines Pfarrers und zwei Capläne daselbst vier kleine Zimmer nächst der Kirche vorbehalten, die übrigen Piaristen aber sollen nach Temesvar, wie es schon beschlossen ist, übersetzt werden. . . .

Da es jedoch ohne Abbruch des Unterrichts, ohne grossen Nachtheil der ganzen dort studirenden Gymnasial-Jugend vor Ende des gegenwärtigen Schuljahres um so beschwerlicher geschehen kann, als in dem erwähnten Franciskaner-Kloster zu Temesvar indessen die nöthige Zurichtung vorläufig geschehen muss, so ist dafür zu sorgen, dass die Lehrer und der Director zu St.-Anna in Privathäusern, welche gegen Bedingung eines billigen Zinses aufzunehmen sein werden, untergebracht werden, und in ihren Privat-Quartiren die Vorlesungen bis Ende dieses Schuljahres wie es bei gegenwärtigen Kriegs-Umständen zu Agram und Pozsega geschehen ist, ununterbrochen geben sollen. Ex Consilio Reo Littli Ilgeo Ofen den 31. März 1789. Gf Zichy. St. Pöthe.

²³⁾ 14573. „*Dignabatur Sua Mattas SSima clementer resolvere, ut conventui PP. Scholarum Piarum de St.-Anna Temesvarinum translato in bonificationem lignationis, quam St.-Anna habebat, 48 orgias lignorum assignentur. Datum ex Consilio R. L. Hungar. Budae die 11-a Maii a. 1790 celebrato Pattis Vrae ad officia parati Comes Carolus Zichy m. p. Franciscus Sterlecz m. p. Mathias Nitrai m. p.*

²⁴⁾ Bielek László, híres tanár, magyar nyelven több jeles munkát írt. (Horányi és Csaplár.)

²⁵⁾ Rákóczy, Egerváry, Bottka, híres egyházi szónokok. (Csaplár, Révay. I. 92. l.)

**B) Temesvár városa;
a jezsuitáknak mult századi középiskolája.**

I. Temesvár városát illető történelmi események 1552-ig.

A dák birodalomnak azon gazdag és szép vidéke, amely bővelkedett hegyek-, völgyek- és erdőkben, vadban és halakban; a melynek síkságai termékenyek voltak, fürdőiben új életet nyert a beteg, határát átszelte a hatalmas Duna — nyerte a Temes-vármegye nevet.

Traján római császár 101 körül megverte és meghódította a dákokat, a vidéken pedig római telepítvényeseket helyezett el, a kik több városnak és így Temesvárnak is — valószínűleg Zambara név alatt — vetették meg alapjait.

A vidék sok hareznek volt színhelye; a rómaiaknak elpuhult utódai kemény támadásokat és csapásokat szenvedtek a góthoktól, míg végre kénytelenek voltak az erősebb népfajnak engedni. A népvándorlások idejében egyik nép sem tarthatta meg sokáig kezében a vidék feletti uralmat; így a góthok, hunnok, longobardok, avarok rövid időközben követték egymást, míg végre állandó lakókká lettek a magyarok.

Az úgynevezett római sánczok, melyek Temes megyében három irányban húzódnak végig — már akár a rómaiaktól, akár az avaroktól erednek — kétségtelenül az ellenség támadásai ellen szolgáltak védelmül: az is bizonyos, hogy egy meghatározott középpontnak kellett lennie, ahonnan a nehéz sánczmunkákat vezették és intézték; Temesvár eredetét az ilyen munkaintéző csomópontban keresik.

Mi lehetett későbbben, a magyar vezérek korában ezeken a helyeken, azt nem tudjuk.

Célunknak megfelelő, hogy a város történetét, habár csak röviden is megérintsük, mert az iskolák történetének előadásában annál biztosabban mozoghatunk.

Szt. István honalkotói figyelme kiterjedett a délvidékre is, számára alapította a csanádi püspökséget és rendezte azt politikai tekintetben. Mikor vette fel a megye és város „Temes“ nevét, az bizonytalan; számos előkelő család, majd 1203-tól a temesi grófok telepedtek meg e városban; Róbert király első ízben közel két évet töltött falai között, másodszer pedig 1330-ban nagy megveretése után ismét hosszabb ideig volt itt; 1397-nek őszén pedig Zsigmond király országgyűlést hívott össze Temesvárra.

Magyarország történetének fényes lapjait képezik a nagynevű Hunyadynak dicső élete és tettei; méltán büszke lehet Temesvár, hogy a Hollós családnak lakóhelye és középpontja volt; a nagy tetteket, melyek Magyarországnak egész jövőjére kihatottak, itt beszéltek meg előre is; Hunyady és Kinizsi itt kovácsolták a fegyvereket és itt merítettek bátorságot a vad ozmán ellen; az egész vidék, maga a levegő is, mintha méhében hordotta volna a nagy eseményeknek csiráit; feldobog ma is minden magyar szív, ha olvassa hazai történelmünknek a Hunyadyak korára vonatkozó szép lapjait; a szép történelem pedig ezen a vidéken játszódtott le.

A szomoru Dózsa-lázadás is itt ért véget.

A temesvári grófok sorában méltóan örökké fenmaradó nevet vívott ki magának Losonczy István, Temesvárnak védelmezője, aki bizott az ellenség által adott szóban, 1552. július 30-án kivonult a várból és az ozmán hűtlenségnek esett áldozatul; így jutott Temesvár a törökök hatalmába, amely gyászos állapot 164 évig tartott.

II. A török uralom Temesvárott 1552—1716.

A török uralom idejéből mint legfontosabb érdekűt megemlítjük, hogy Temesvárt a törökök fővárosukká és a helytartónak (beglerbégnek) székhelyévé tették: az országos nevezetesebb mozgalmak fő- vagy mellék-részeikben érintették a várost is, amelyekről mind megemlékezik a történelem.

Az első felmentő ostromot a város érdekében 1596-ban intézte Báthory Zsigmond, aki 40 napig hőiesen küzdött a város felszabadításáért, de élelem hiánya miatt kénytelen volt abba hagyni a munkát.

A következő 1597. évben Báthory ugyanazon célból új hadi erővel ide küldötte Jósika Istvánt, de ez a második ostrom is, mely 30 napig tartott, eredménytelen lett.

Nem ért célzt 1696-ban a Frigyes Ágost szász választó által intézett harmadik felmentési ostrom sem.

Végre a negyedik ostromban Savoyai Jenő visszavírta és felszabadította a török járom alól Temesvár városát 1716. október 13-án; az ostrom 48 napig tartott; a hosszú gyászt — 1552. július 30-tól 1716. október 13-ig — a boldog felszabadulás öröme váltotta fel.

III. Ujabb idők története 1716—1772.

A sok csapás után, melyek a várost a 164 évig tartó török uralom alatt érték, a legtöbb emberben azon gondolat támadott, hogy egy jobb és szerencsésebb vidékre költöznek el innen, ahol a munka, a szorgalom megfelelő jutalomban részesül; az isteni gondviselés másképp intézkedett;

vidám napok jöttek a szomorúság után. új élet támadott az elhagyatott vidéken, örömteli képet nyert a kipusztult és kifosztogatott város, bő aratást ígért a vértől ázott mező, a szorgos gazda megelégedéssel nézte a kalásztól hullámozó szántóföldeket, a teljesen elhanyagolt ipar és kereskedelem virágzásnak indult, a templomok megteltek keresztény hívőkkel, az iskolákban buzgó tanítók vállalkoztak az ifjúság nevelésére és oktatására. Mercy Ferencz tábornagy volt azon férfiú, aki a város anyagi és szellemi ezen új felvirágzásának vetette meg alapjait, és fáradságot nem ösmerő munkával a városban új életet teremtett meg. Először is a letelepítésekre fordította figyelmét; legnagyobb számmal jöttek a németek, csakhamar tanácsot alkottak és a várparancsnoksághoz egy 21 pontból álló kérelmet intéztek, melyeknek elsejében kívánják, hogy a török imaházat, amely a mostani semináriumi templom helyén állott, plébánia-templomnak engedje át. A kérelem teljesült; 1717-ben VI. Károly császár a jezsuiták — 4 áldozár és egy fráter — számára alapítványt tett, templomul pedig a jelzett török imaházat nyerték, amelyet 1718-ban már is használtak; Pez Lőrincz jezsuita még ugyanazon évben megvette a szomszédos három kis házat a későbbi építkezések számára.

A jezsuiták eljövetele előtt már voltak ferenczrendiek a városnak éjszakai részén; (l. fentebb) akik később (1716) a város közepén kaptak letelepítési helyet, és a mostani piarista templom helyén álló török mecesetben végezték egyelőre az isteni tiszteletet, ugyanezt használták a jezsuiták is, mert a nekik adományozott meceset még raktár volt; végre kitisztították a jezsuiták számára a templomot és 1718. ápril 7-én a tart. igazgatóság, a katonaság és nagyszámú nép jelenlétében azt megáldották; a „Te Deum”-elhangozása után ismét a katolikusok templomává lett azon helyiség, ahol 1552. előtt a temesvári plébánia templom volt; a templomot „Maria Serena”-nak nevezték el, mert az ostrom alatt mindig derült idő kedvezett a ker. katonáknak.

A város emelkedésére fontossággal és messze kihatású eredménnyel bírt VI. Károly császárnak azon rendelete, melyben a csanádi püspökségnek és káptalannak lakó helyévé Temesvárt jelöli ki; 1724. márcz. 5-én tartotta gr. Nádasdy László püspök bevonulását Temesvár városába. — Csakhamar új virágzásnak indult Temesvárott a valláserkölesi élet is; megalakult a többi között a nep. sz. János társulata, a mely a jó hírnév fentartását, a tisztá erkölcsök ápolását, a jó eszelekedetek gyakorlását, szóval a vall.- erkölcsös életnek terjesztését tartotta szem előtt; buzgó ápolókat nyert az iskola is, és pedig a város visszaszerzésének 10. évében a jezsuiták három gymn. osztályt nyitottak meg, és így 1726-ban Miszeni Péter főnök és tanár alatt a hosszan tartó szellemi tespedés után felujult a tudományoknak iskolai művelése. — Az először beirt tanulók száma 25 volt.

A városban lassankint annyira megszaporođtak a magyarok, hogy 1730-ban Hunyady nevű jezsuita már is magyar beszédet tartott; a jezsuiták pedig hozzáfogtak egy új missió-háznak az építéséhez¹⁾, amely a mostani seminariumi templom mellett állott.

Külön telkeket jelöltek a esanádi püspökség, a káptalan és a dóm számára 1732-ben; a dóm elkészültéig a jezsuita templomban pontificált a püspök.

A boszniai ferenczrendiek is elkezdték templomukat építeni (a mostani piarista templom) 1733-ban (l. fentebb).

Az említett nep. sz. János egylet annyi vagyonnal birt, hogy egy városi kórháznak alapját vetették meg és azt 1737-ben az irgalmasok vezetésére bízták.

Ugyancsak 1736-ban kezdték a dóm-templomot is építeni.

Nagy csapás érte a várost 1738-ban, borzasztó módon pusztított a dögvész, a melynek a lakosság legnagyobb része áldozatul esett; a legmesszebbre menő óvó rendszabályok sem birták a vést megakadályozni; növelte a bajt, hogy a kamarai emberek összes felszereléseikkel együtt elhagyták a várost; a jezsuiták miut lelkiatyák hivatásuknak élve a kór áldozatai lettek. — A munkátlanul hagyott földek mitsem termettek; az életben maradottakat élelmi szerekkel ellátták a szegediek, majd pedig a bécsi kormány; végre elmúlt a vész, a város fogadalmat tett, hogy évenként megengesztelésül a sz. Rozália kápolnához körmenetet tart.

A jezsuiták 1754-ben egy új templom építéséhez fogtak, de azt már be nem fejezhették (a mostani semin.-templom); a három oszt. iskolát 1744-ben egy negyedikkal, 1763-ban pedig az ötödik osztálylyal egészítették ki: „Gymnasium Temesvariense Soc. Iesu“ czim alatt.

IV. A jezsuiták iskolái Temesvárott.

Mielőtt a piaristákat elkisérnök Szent-Annáról Temesvárra és közelebbről megvizsgálónk itteni működésök irányát, tanítási elveiket; szükségesnek tartjuk megemlíteni azon mozgalmakat, amelyek Temesvárott már is történtek a középiskolai tanügy terén; a fentebbi cikksorozatban, a várost érdeklő főbb momentumok között szó volt általában a jezsuitákról, lelkipásztorkodási és tanítási ténykedésükről; jelenleg közelebbről fogjuk leírni az iskola terén kifejtett működésöket.

A jezsuiták 1726-ban három osztályt nyitottak meg; az első tanító volt Mizeni Pál; társa volt Hallerstein Ágoston, a mennyiség- és term. tudományokban jeles képzettségű és nagy jártasságu férfiú, aki az itt állomásozó katonatisztekot oktatta a had- és viz- műépítészetre, akik az itteni posványos vizeket esatornák által a Bega és Temes folyókba levezették, továbbá Temesvárnak csaknem bevehetetlen erődeit ök tervezték és építették.

Azonban a magán szorgalom, a tanügy iránti szeretet mégsem volt képes oly eredményeket felmutatni az iskolában, a melyet a jezsuiták szerettek volna, és a melyet már más intézeteikben megszoktak; ennek legfőbb oka a néhány jezsuitának a missióval való rendkívüli elfoglaltságában keresendő; mert mint az évlapok említik, Temesvár lakossága ez időben szellemi és erkölcsi tekintetben nagyon is aláhanyatlott volt; — és habár itteni alapításuknál fogva a jezsuiták csakis a lelkipásztorkodási teendőkre (missio) voltak utasítva, mind a mellett megbíztak két tanárt, akik az iskolai kötelezettségeket teljesítsék.

A teljes öt osztályt 1763-ban a jezsuiták szomszédságában a Demmelmajer-féle bérelt házban nyitották meg három tanárral.

V. Diarium Gymnasii Temesvariensis Societatis JESU, a 2-da Novembris 1763. inchoatum.

Az 1764/65. isk. évtől fogva rendes menetében volt az iskola; a feljegyzések a tanulók mindennapi munkáira s inkább az iskola belső életére vonatkoznak, milyen a szorgalom, a jó viselet, a vall.- erkölcsi nevelés, az évszázó isk. ünnepélyes vizsgálatok, tavaszi multságok s több effélék; az eseményeket évröndi sorozatban közlöm, a mint a fenti cím alatti könyvben foglaltatnak.

Az új isk. évben (1764.) már saját helyiségekben, új padokkal ellátott díszes oskolákban kezdettek tanítani. 1766-iki június és július hónapokban nagy beteg volt Mária Theresia királyné és szerencsés felgyógyulása alkalmából a dómtemplomban megtartott isteni tiszteleten részt vett a tanári kar és a tanuló ifjúság.

A következő 1767. évben szomorúság érte a tanári kart, amidön is buzgó társukat Pirothi Gáspárt az élök sorából kiragadta a halál, helyébe Luz József tétetett ide.

Az 1768. évnek májusában megtisztelte József. német esászár és Mária Theresiának, anyjának kormánytársa magas látogatásával a várost és az intézetet is; — majd itt volt a jezsuiták főnöke is, hogy a helybelieknek mikéntlétéről meggyőződést szerezzen magának.

1770-ben megtiltatik a teljesen szegény tanulóknak, akik a pusztá mendicatióából tartják fenn magokat, az iskolába való felvétel; természetes, hogy ez által a tanulók száma megfogyott, mert sok városi gazdag szülő egészségi rossz állapotok miatt különben is máshová vitte gyermekét iskolába, a szegények pedig a rendelet értelmében nem irathatták be gyermekeiket. — Az iskolák új helyiséget a Dejeni (Dejean-Déschán) féle házban kaptak. — Az 1770/71. isk. évet nem lehetett a rendes időben megkezdeni, mert Bécsből nem érkeztek le az iskolai könyvek, de meg az új tanárok sem

jöttek meg annak idején. A tanuló ifjúság részt vett az egyházi nagy jubileumon, amely novemb. 25-én vette kezdetét.

Mínthogy a Dészán-féle házat javították, az iskolák is változtattak helyiséget, és a püspöki residentiával szemben álló kamarai épületben helyezték el azokat, a syntaxist azonban a tanárok saját szobáikban tanították.

Az évi isk. ünnepélyek közül megemlíthető az Alexis című szindarabnak előadása, amelynél az összes katonai és városi méltóságok jelen voltak; továbbá július hónapban az egész ifjúság a rékási erdőben tavaszi mulatságot rendezett tanárai jelenlétében. — A következő 1771/72. isk. évben aug. hónapban a Cyrus szindarabot adták elő. — A „Mária társulatot“ 1773. febr. 2-án „Mária menyhemenetelének“ czíme alatt Prinzen Ernő báró és olvasó kanonok alapította és Adelmanseder tanár vezetésére bízta; a társulat még aug. 15-én ünnepet üllött és a nevezett kanonoktól az egyes tanulók jutalmakat is kaptak; -- ugyanezen évben József császár ismételen meglátogatta a várost és a gymnasiumot.

Az ifjúság ünnepélyei közül felemlítendő a tavaszi multság május 23-án és az isk. évnek ünnepélyes befejezése, amely szept. 5-én volt; az utóbbi ünnepély zene- és énekszó mellett ment végbe.

A Jézus-társasági rend „Deo sic permittente“ megszűnt, az áldozárok az illető egyházmegyékbe vétettek fel, ahol eddig működtek; így történt ez a temesvári tanárokkal is, akik magasztos hivatásukat, mint a csanádi egyházmegyének tagjai később is folytatták. — A gymnasium felett az egyházmegyei hatóság és a cs. k. igazgatóság rendelkezett; az iskolák is új helyiséget kaptak és pedig a plébánia-épületnek földszinti szobáiban.

Az isk. ünnepélyek közül megemlíjtük a „Mária-társulati“ ünnepet, amidőn is új tagokat vettek fel; az isk. év végét színi előadással és zenével fejezték be; volt az isk. évben szomorú esemény is, Adelmanseder tanár, június 28-án elhalálozott.

Azon erősebb megrázkódtatás, amelyen a kath. iskolák Jézus társaságának feloszlásával keresztül mentek, nem hagyhatta érintetlenül a temesvári iskolákat sem: a tanulók évről-évre fogytak, úgy hogy 1778-ban már csak 13 tanulója volt az intézetnek; ezzel megszűnik az évkönyv vezetése is: és városunkban a középoktatásnak egy évtizeden át semmi nyomára sem akadunk.

VI. A kezünknel levő adatok szerint a következő jezsuita tanárok tanítottak a temesvári középiskolában.

Az első helyen említett tanár tanította a rhetorikát és poesist, a másodikon említett a közép és felső grammatikát, a harmadikon említett pedig az infimát: a praefectus az iskolai igazgató.

1763/4. Richard József, Schedler Adolf, Prutscher Ignác.

1764/5. Jell Márton, Prutscher Ignác, Hirschmann Lipót.

- 1765/6. nincs feljegyezve.
 1766/7. Leschitz Simon, Hochburg Jakab, Piróth Gáspár.
 1767/8. Piróth Gáspár és halála után Luz József, Pickel József, Fast Ferencz.
 1768/9. Luz József, Pickel József, Adelmanseder Nándor.
 1769/70. nincs feljegyezve.
 1770/71. Adelmanseder Nándor, Kogler, Windpichler.
 1771/72. és 1772/3. Neumann Ernő praefectus, Adelmanseder Nándor,
 Winkler Mihály, Pauer János, Csanádegyházmegyei áldozárok.
 1773/4. Neuman Ernő praefectus, Winkler Mihály, Adelmanseder Nándor,
 Pauer János.
 1774/5—1777/8-ig bezárólag: Neumann Ernő, Winkler Mihály, Leutner
 József, Pauer János.

A tanárokat, mint az évkönyv megjegyzi, az egészségi rossz viszonyok miatt kellett oly sűrűn változtatni.

VII. A jezsuiták vezetése alatt álló tanulók száma Temesvárott a meglevő adatok alapján 1763—1778.

1763-ban	50	1771-ben	22
1764-ben	60	1772-ben	32
1765-ben	70	1773-ban	47
1766-ban	65	1774-ben	42
1767-ben	66	1775-ben	35
1768-ban	30	1776-ban	28
1769-ben	20	1777-ben	18
1770-ben	20	1778-ban	13
		Összesen 16 év alatt . . .	618

VIII. Jegyzet.

¹⁾ A jezsuiták „missio-állomás” alatt oly társházat értettek, a melyben 2—3 rendtag és 1—4 osztályból álló grammatikai tanfolyam volt: az előljáró „superior missionis” nevet bírt.

**C) A kegyes tanítórendieknek
temesvári háza és főgymnasiuma.**

1790–1890.

I. Bevezetés.

Áttérünk tulajdonképeni tárgyunkra, t. i. a piaristáknak temesvári gymnasiumi tevékenységének, munkásságának a leírására.

Új házat lelt a kis ház, új lakást népesítettek be az iskola vezetői; Szt.-Annán a kis falut szerették a piaristák, ha ajka mosolygott, szerették, ha búbanat nehezdedett reája. — most hogy a sors elválasztotta egymástól őket, fájdalom töltötte el mindkettőjük szívét; elhatározták, hogy sem jó sem balsorsban nem hagyják el egymást: — és nem is történt az elválás oly rohamosan; a búcsú lassú és fájdalmas volt, sőt mint a későbbi sorok mutatják, maradott ott piarista, aki egyideig a plébániai kötelességeket teljesítette.

Új városban nagy városban Temesvárott csak a jelen meg a jövő volt a piaristák előtt; ámde az emlékezet a multon épül — pedig az adja meg a boldogságot a földön az embernek — az iskola hívó szava hamar hamar adott erőt a szép hivatásnak, nevelésnek, oktatásnak, és nem engedte meg, hogy a hervadás nehéz baja szállja meg a nagykorában messze földre áttett gymnasiumnak a gyökereit . . . virágozott a fa nemesen és szépen, hajtott lombokat, messze árnyékosakat, érlelt oly gyümölcsöt, amelynek édes íze mai napig oly üdítő oly kedves . . . és az lesz még soká soká. . .

II. Felosztás.

Gymnasiumunknak története szorosan összefügg a háznak történetével, aminek okát abban kell keresnünk, hogy több ízben a házfőnöki és gymnasiumi igazgatói tisztet egy ember vezette; hogy a háznak tagjai mind egyuttal a gymnasiumnak is tanárai, s így a ház története a gymnasiummal és annak tanáraival összefüggő szoros egységben, kapcsolatban áll.

A történet elbeszélésében a két főforrást, t. i. a ház és a gymnasiumnak kéziratú történetét egymással kapcsolatban szólaltatom meg, és meghatározott pontokat veszek föl, amelyek szerint a leélt 100 évet beosztva,

biztosabban tájékozhatom magamat az egyes részekben; e végből az irodalom történetnek főbb időszaki beosztásait fogom szemem előtt tartani; az irodalmi főbb korszakokkal ugyanis szoros összeköttetésben áll az iskola, amely mindenütt nemzeti, minálunk pedig főleg egészen a magyar nyelvnek és irodalomnak felvirágoztatását a magyar érületnek és gondolkodásmódnak felkeltését és ápolását tartja szeme előtt.

Az időszakok lesznek:

- a) 1790—1830.
 - b) 1830—1850.
 - c) 1850—1890.
-

a) 1790—1830.

I. A kornak rövid jellemzése.

Amint behúnyta II. József császár szeméit, aki reformjaival annyi megaláztatást szenvedett, csakhamar megindult a minden oldalú mozgalom a magyar nyelv és irodalom érdekében; behozták a magyar szót a hivatalok minden osztályába, be az iskolába, az egyetemre, a megyékbe és az országgyűlésbe; — azonban hogy a József uralkodására vonatkozólag a visszahatásnak ezen tüze, amely 1790-ben fellobbant, csak néha vetett lobbot Ferenc kir. országgyűlésén, annak okát részben az 1795-iki rémjelenetekben, részben a francia háborúk pusztításaiban kell keresnünk; és így tulajdonképeni felemelkedő irányzatot csak az 1825—30-ig terjedő időkben láthatunk; 1825-ig a fősúlyt a nyelv kiművelésére fordították, hogy azt mint egy teljes fényben levőt adják át a jobb kor utódainak, ha ugyanis jön egy jobb kor, amelyben azonban a 19. század elején kevesen hittek. A tudományoknak hatalmas lendületet adtak a) gróf Széchenyi Ferenc, aki magyar könyvtárát, melynek eszméje: „mindent tartalmazni, mi magyarok által, Magyarországon, s Magyarországot illető iratok” és éremtárát az országnak ajándékozta; b) József nádor, aki az adományt magyar nemzeti múzeummá egészítette ki; az intézet utóbb beszerzések és ajándékok által gyarapodott (Pray és Kovachich gyűjteménye, Illésházy család könyvtára, Pyrker képtár) c) Marczibányi intézet, amelyet szintén ezen időkben állítottak fel.

- 2. A piaristák Temesvárott és az új ház tatarozása.

A jelezett 1790-iki esztendőben, már Temesvárott találjuk a piaristákat: Szomy István, rector és director, Szűts István, Berzátzy Adám, Endrődy János, Simoncsics Inceze és Gida István tanárok; azonnal meg is kezdték, illetőleg folytatták a Szt.-Annán elhagyott tanítást és pedig azon alapon, annyi osztály- és tanárral, amiként Szt.-Annán volt.

Utasítás gyanánt az oktatásban szolgált a Ratio educationis; igaz ugyan, hogy az 1791. évben kezdettek egy új Ratio felett elmélkedni és dolgozni is, de ez csak 1806-ban látott napvilágot (erről később).

A ház és a templom nagyon is elhanyagolt állapotban voltak; szoba kevés is volt, kicsinyek is voltak, nem alkalmasak sem iskolákra, sem

pedig tanári lakásokra; a ferenczrendűek — előttem — bizonytalan időben és okoknál fogva távoztak innen, és így a valószínűleg hosszabb ideig lakatlan épület mehetett annyira tönkre; (a háznak és templomnak alap- és metszet rajza a mellékelt képen látható). Először is a házfőnöknek kérelmére 1795-ben az udvari hadi tanács kiutványozott 300 frtot a megromgált templom helyreállítására; a templom mellett a ház is megkívánta a sürgős segítséget. Ő felsége belátta a tetemes veszteséget, amely Szt.-Anna elhagyásával érte a piaristákat, a ház teljes helyre állítására megadja a szükséges költségeket; és 11.579:1.795 sz. a. a tanulmányi alapból 300 frtot utalványozott ki akképen, hogy az összeg 1789-iki szept. 1-jétől egész 1794. okt. 30-ig évenkéntinek számítassék, így a piaristák egyszerre 1.550 frtot vettek fel; — az utalványt maga Tokody György főigazgató hozta el, a mely alkalommal meglátogatta az iskolákat is.

A kiutványozott pénzből kijavítottat a templom és a ház tetőzete és megtörténtek a legszükségesebb kőmives, asztalos, mázoló, üveges stb. munkák.

Később ismét történtek nagyobb javítások és pedig a tanulm. alap terhére, így 1804-ben a templom homlokfalazatáról nagyobb mennyiségű falmagasságot szedtek le; majd 22.838:1.807 sz. a. 261 frtot utalványoztak ki a templom tatarozására, az összeg azonban oly csekély volt, hogy a ház is kénytelen volt a költség fedezéséhez hozzájárulni mind 1807-ben mind pedig 1809-ben is. — Az akkori házfőnök és gymn. igazgató Véggh Imre folyamodványt nyújtott be II. Ferencz császárhoz, amelyben kérelmez a) a quadratumban egy kútnak a kiásatását, b) a gymnasialis csatornának összekötését a főcsatornával és c) a templom tetőnek kijavítását; az a) alatti pont teljesítettet, sőt a kérelemnél többet is tett Ő felsége, a midőn a városban építendő 13 kútra nagyobb mennyiségű pénzösszeget utalványozott ki; az első kútat a piarista templom mellett ásták, de annak vize oly rosznak bizonyult be hogy a többinek ásatásával felhagytak; b) a gymnasiumi csatornát a főcsatornával összekötötte a város; a templom tetőnek a kijavítása a jelen esetben elmaradott. A piaristáknak egészségi állapota sok bajnak volt kitéve Temesvárott főleg az iható víznek hiánya és a rosz levegő miatt, némelyek mint pl. Lelkes Agost és Utlaesay László tanárok folyton gyengélkedtek, sőt néha pl. 1802-ben a rectorral Billoththal együtt a háznak valamennyi tagját megtámadta a láz; ennek következtében kénytelenek voltak a tanárok mindig új állomásokat kérni; mind a betegeskedési mind pedig az utazási költségek tetemesen megszorították a szentannai házhoz képest Temesvárott a kiadásokat.

3. Házi és gymnasiumi ügyek.

A háznak és gymnasiumnak vezetésével a fentebb említett Billoth József után 1793-ban Huber Joakim bízott meg, a kinek 1801-ben

bekövetkezett halála után a kettős hivatal. csakhamar egyik kézből a másikba ment át. míg végre 1805-ben Végh Imre vette át a nehéz tisztelet, a melynek azon hosszú idő alatt, amíg azt kezelte, meg is felelt.

Huber után először következett Szulmon Péter, egy évig volt rector, gyengélkedő egészsége nem bírta meg sem a vizet, sem a levegőt; rector-sága alatt eladta a józsefvárosi kertet a benne levő házzal együtt; az egész kert nem jövedelmezett annyit, amennyi kiadással járt; követte ötlet Dominkovics József, sok baja volt a gróf Battyányi Tivadarnál elhelyezett 15.000 frtnyi tőkének kamatai miatt; sikerült mégis kieszközölnie, hogy a kamatokat rendesen fizessék; Dominkovics sokat betegeskedett, végre 1804-ben meg is halt; nemcsak a tanártársak és az ifjúság, de az egész város sajnálta a buzgó és szelid lelkű férfiút; ideiglenesen elvállalta a rector-ságot az öreg Mohovicz Tóbiás a directorságot pedig Visky Ágost, míg végre a két hivatalt egyesítették Végh Imre kezében.

Végh Imre hivatalos elfoglaltságán kívül nagyon sokat fáradozott a ház és gymnasium történetének pontos vezetésében; igazgatása alatt sok rendi és tanügyi intézkedés történt, amelyekből néhány fontos rendeletet meg kell említenem; a rendeletek ugyan nem vonatkoztak egyenesen a temesvári házra és gymnasiumra, hanem általános érvényűek voltak; ilyenek: a kőgyes r. kormány meghagyja a házi könyvtáraknak rendezését és pontos leltározását; a Helyt. Tanács megtiltja a tanítási anyagnak dietálását és megkivánja, hogy a tanulók az iskolában tanulják meg a feladott leckét és törekedjenek azt saját szavaikkal elmondani; a hittan nem osztályok, hanem nyelv szerint tanítandó, külön tanulják a magyar és külön a német nyelvű tanulók; csak a legenyhébb büntetést szabad az iskolában alkalmazni és azt is legritkább esetben; az 1806-iki Ratio előjeleként tekintjük az 11.699.1.803. sz. a. rendeletet, amely szerint az elemi iskoláknak harmadik osztálya a gymnasiumi épületbe tétessék át, a hová tulajdonképpen tartozik is, mint a gymn.-nak előkészítője; az új iskola bebútorozására vonatkozólag előleges költségvetés terjesztendő fel.

Mínthogy az új Ratio educationis lassan készült, 1802-ben átmeneti rendeletet bocsátott ki a Helyt. Tanács, amelynek pontjai közül figyelmet érdemelnek; a magyar nyelv művelésére vonatkozó isk. könyveknek szerzői jutalmat nyernek; a fődirectorok kir. tanácsosi cízzel fognak bírní; az érdemesült tanárok kitüntetésben részesülnek; a hittan kivétel nélkül minden középiskolának minden osztályában heti 2 órában tanítandó; a kath. tanulók minden egyházi szertartásnál tanáraikkal együtt részt vegyenek; a tanulóknak tiltatik, hogy a nyilvános helyeket látogassák; a szülők, ha gyermekeik erkölcsi nevelésére nem ügyelnek megbüntetésűk; nagyon természetes, hogy vallás-erkölcsi tekintetben a tanárok adják a legszebb példát.

Végre megjelent 1806-ban és azonnal életbe is lépett az új „Ratio educationis“ (315. lap és XII. tábla); a szervezetben az iskolák feletti főfelügyeletet a fejedelem tartja fenn magának és azt az országos főkörmányészek által gyakorolja.

Az új Ratio szerint az elemi iskolának harmadik osztályából „minor parva“ cím alatt gymnasialis első osztályt csináltak, az eddigi első osztály második osztály lett és a „major parva“ nevet nyerte, s így fokozatosan összesen hat osztályból állott az új gymnasium; a humaniorákban is történt csere. t. i. a szónoklati tanulmány az V., a költészeti pedig (az új) VI. osztályba tétetett át.

Az új Ratio főbb pontjai: az emlékező tehetség gyakorlása végett a classicusokból kiszemelt helyeket be kell tanulni; a magyar nyelv mind a hat osztályban rendes tárgy; a német nyelv ösmerete szükséges; a naponkénti tanítási idő 4 óra: hetenkint esütörtök egész nap és kedd d. u. szünet; a nagy szümidő szept. és október hónapokra esik. — Amióta Temesvárott vannak a piaristák a letelt 16 év alatt a f. 1806. isk. évre a legtöbb tanuló (260) iratott be.

Mínt hogy a Ratio szerint a gymnasialis osztályok egygyel t. i. az elsővel megszorodtak, kellett gondolkodni a) helyiségről és b) tanárról. Helyiséget épített a város a piaristák telkén a mostani izr. templomra nézőleg egy szobával, s így a seminariumból egy elemi osztály ide jött át: (a többi elemi osztályt pedig ugyanakkor a plébánia helyiségbe helyezték át) tanáru pedig a város által Haulik Antal világi alkalmaztatott, aki eddig a harmadik elemi osztályt tanította: a kegyes rend azonnal nem adhatott tanárt, mert minden gymnasiumában egy osztálylyal több lett az osztályok száma; — a helybeli gymn.-ban csak Hauliknak (aki 1814. óta betegeskedett) 1819-ben bekövetkezett halála után alkalmaztatott kegyesrendi tanár és díjaztatik a várostól „I. osztály tanára“ cím alatt először 250 azután 400 majd 600 firttal.

Végh Imrét, aki 10 évig vezette a ház és gymnasiumnak ügyeit, a rend kormánya Kecskemétre helyezte át, hogy paedagogiai ügyességét, széles körű ismereteit a rendi fiatalok kiképzetésénél alkalmazhassa; helyét a kettős hivatalban Zimantsek Jeromos foglalta el, akit csakhamar a bánáti elemi iskolák felügyelőjévé választottak meg.

Zimantsek tetemes javításokat eszközölt mind a templom mind a ház mind pedig a gymnasium épületében: főfigyelmét azonban a tanuló ifjúság erkölcsi és tanulmányi előmenetelének javára fordította, e végből nemcsak felújította az 1790-ben kiadott isk. törvényeket, hanem azokhoz a helyi viszonyoknak megfelelő újakat is esatolt, ilyenek: a tanulóknak tiltatik estve csavarogni, színházakat és koresmákat látogatni az utcán verekedni: csereberélni, ruhákat eladni stb., a törvényeket közölte a városi főbb tisztviselőkkel is, akik megígérték és fel is ügyeltek, hogy a tanuló ifjúság

az erk. vallási törvények határán belül maradjon. — Két évvel később 1818-ban a Helytartó Tanács újította fel ugyancsak ezeket a régiebb isk. törvényeket, a melyek a vallásra, az iskola pontos látogatására, az erkölcsi-ségre, a tanulóknak önmagok és mások iránti kötelességeik teljesítésére vonatkoznak, és 1827-ben meghagyja, hogy azon tanulók, akik a hittanból elégtelen tanjegyet kaptak, az osztályt ismételni tartoznak, ha pedig nem javítanak az iskolából elbocsáttatnak.

Fontos rendeletet bocsátott ki a Helytartó Tanács 1812-ben majd 1820-ban, amely a magyar nyelvnek szigorú tanítását megkívánja; az 1820. és 22-iki rendelet az iskolában való dictálás helyett sürgeti a rendes isk. könyveknek a használatát; a testi büntetéseket csak rendkívüli esetekben engedi meg; és végre a tanításnál a tanulók szellemi tehetségeihez való alkalmazkodást ajánlja.

Ugyancsak 1820-ban megjelent rendelet magában foglalja, mikor milyen jelentések és hány példányban terjesztendők fel az igazgató által, akkor (pedig az már sok volt) egy isk. évben 15 jelentést kellett tenni.

A helybeli gymn.-ban a tanuló ifjúság száma annyira felszaporodott, hogy az első és második osztályoknak szűk helyiségei ellen 1821. óta évről-évre sűrűbbek lettek a panaszok.

Megemlítem itt, hogy az iskolai rendre vonatkozólag a városi hatóság nagy későn 1865-ben jött ismét összeköttetésbe a gymn. igazgatóval: a városi kapitányság ugyanis belátta a sok visszaélést, amelyeket a lelkiismeretlen kosztadók nyereségvágyból űznek a tanuló ifjakkal, megkérte az igazgatóságot, hogy csak oly helyeken engedje meg a kosztot és lakást, amelyeket a kapitányság erre elég alkalmasnak talál: az igazgatóság a legnagyobb örömmel fogadta a kapitányság ezen intézkedését.

Szomorodott szívvel teszem le a gyász koszorút azon férfiak sírjaira, akik vagy közvetlenül a cathedrán működő tanítók, vagy pedig működésök által az iskolával szoros kapcsolatban állók voltak s így költöztek át az örök hazába.

Huberről, Dominkovicsról és Haulikról már fentebb tettem említést.

Mohovits Tóbiás spiritualis és volt rector 1810-ben öreg korában halt meg; Tokody Györgyöt nváradi tank. főigazgatót 1818-ban temették el.

Később 1825-ben meghalt Kőszeghy László¹⁾ a nagynevű esanádi megyés-püspök. A piaristák közül elhaltak 1818-ban Kriszpaich György, 1820-ban Radits Sándor, 1822-ben Benno Jeromos, 1827-ben Csertő József tanárok; a piaristáknál levő convictorok közül 1821-ben Karácsonyi István lett az akkor a városban uralkodó hagymáznak áldozata.

Ugyanazon évben 1821-ben meghalt Zimantsek Jeromos házfőnök, gymn. igazgató és elemi iskolai felügyelő: nemesak a piaristák vesztették el benne szerető atyjokat, a tanuló ifjúság buzgó vezetőjét, hanem a város minden rendű és rangú lakosa böles és tanácsadó barátját.

A házfőnökséget és igazgatóságot ideiglenesen elvállalta Sefcsik Alajos, de csak rövid időre, mert utána következett Schmidt Antal, eddigi szegedi tanár, aki 1849-ig bekövetkezett haláláig lakója volt a városnak és házunknak.

Schmidt Antallal sokszor fogunk találkozni; annyit jelenleg is megemlíthetünk, hogy mind a házban, mind a gymnasiumban szép nevet hagyott maga után.

Itt van a helye megemlíteni néhány fontos tört. adatot, amelyek házunkkal vagy gymnasiumunkkal szoros kapcsolatban állanak.

a) Az egész országra leverő volt a hir, amelyet városunkban 1811-iki márcz. 11-én d. u. 5 órakor kihirdettek, hogy t. i. a pénznek értéke leszállított (devaluatio); zsihbasztólag sőt károsan hatott a rohamos változás az országnak minden lakosára, az iparra, a kereskedelemre stb.; házunk is megérezte azt; a nagyobb károk elhárítása végett azonnal lejött Bolla Márton rendfőnök Hegedüs Alajos titkárjával és intézkedett, hogy a mostani tornaterem helyén álló istálló épületből (l. a képet) bolti helyiséget készítsenek, s így a ház jövedelmét megszorítsák. (A drágaságra nézve egy pár példát jegyzek ide, amelyeket házi történelmünk említ; a gabona pozsonyi mérője 40 frt; egy akó bor 35 frt, egy font vaj 4 frt, egy font zsír 4 frt, egy mázsa gyertya 450 frt, egy iteze tejfel 2 frt, egy iteze tej 1 frt, a kályhafűtő havi fizetése ellátáson kívül 18 frt.) A bolt, konyha, szoba, csakhamar el is készültek, a melyeket Schmidt nevű üveges bérelt ki.

b) Ezen időben a könyveknek revisorjai többnyire a gymu. igazgatók voltak; elmellőzöm a könyvek címzeit, amelyek engedélyeztetek vagy eltiltattak; de két könyvet mint eltiltottat meg kell említenem: Dugonics Etelkája a IV. kiadás és Koppi piaristának tört. munkái; 1833-ban confiscáltatott Széchenyi stádiuma is, mint azt történetünk említi.

c) A város fényesen megünnepelte a törökök alóli felszabadulásának 100. évfordulóját 1816-ban, az ünnepnek részletei: a katonaság megvendégelése, katonai és egyéb zenekaroknak a városban való fel- és aljárása, ökörsütés, ételeknek és italoknak szegények közötti kiosztása, díszmeneteknek (fehérbe öltözött leánykák) felvonulása, estve a város kivilágítása stb. Az ünnepélyes alkalomra Hubert Tádé piarista latin ódát írt.

4. Ünnepek, magas látogatások és jötevők.

A háznak ünnepe volt 1794-ben, midőn Cristovics Imre megyés püspök²⁾ felszentelte Horváth Nándor fiatal piaristát, aki nagy ünneppélylyel tartotta meg első sz. miséjét templomunkban,

Majd 8 évvel később felvették a kisebb rendeket Czingelt Márton, Róth Mihály és Szüts József Kőszeghy László püspökről. Teleky Ádám pedig Radványi András kanonoktól.³⁾

Megtisztelő volt a helybeli gymn. tanárookra, midőn Barkovics István piaristát a csanádi papnevelő intézetben az egyháztörténelem rendes tanárává nevezték ki.

Ő Felsége II. Ferencz császár 1807-ben délvidéki körútja alkalmával megtisztelte magas látogatásával Temesvár városát és ezzel kapcsolatban házunkat és gymnasiumunkat is, a fejedelmi látogatás házunk történelmében a legszebb lapot foglalja el. Ünnepélyek közé kell sorolnom 1816-ban az I. félévi vizsgálatok alkalmával Zimancsek igazgatása alatt szavalatokból és énekből álló díszvizsgálatot, melyen az egész városi közönség vett részt. Házunkat — történeti könyveink alapján — a következő kegy. r. főnökök látogatták meg titkársaikkal 1791-ben Perczel Imre és Lihan Paulin, 1796-ban Valero Jakab és Lihan Paulin; 1797-ben Pállya István és Verner Zsigmond; 1800-ban u. azok; 1806-ban Dományi Márk és Hegedüs Alajos; 1807-ben Egerváry Ignác és Hegedüs Alajos; 1811-ben Bolla Márton és Hegedüs Alajos; 1818-ban Bolla Márton és Róth Mihály.

Házi történelmünk több helyütt említést tesz azon jötevőkről, akik a templomnak és a háznak ügyeit adományokkal elősegítették; kötelességemnek ösmerem a feljegyzett adományozók (1803—1822-ig) neveit a következőkben közölni: Csekolics József, Kiss Antal, Tormássy Antal, Gf. Buttler János, Dadányi Constant, Szilágyi János, Salbeck Zsófia, Dániel János, Gyertyánffy Kristóf és Lukács, Kapdebó Márton, Laczkovics István, b. Karlovicz Ernestina, Plausics Péter, Kardoss József, Gábrriel Károly, Karátsonyi Adeodat, Stieber Endre, Déschán, Pruzsinszky János, Márli József, Kereszturi Kristóf, Pythely György, Kotzó Ignác, Légrádi Imre, Duka Konstant.

5. Jegyzetek.

1) Közeghy László szegedi születésű, csanádi káptalani, nagyprépost, és 17 éven át püspöki helynök, majd a csanádi egyházmegyének 28 éven át nagynevű püspöke; meghalt 1828. jan. 4-én életének 83. évében.

2) Christovics Imre, pesti születésű, a pécsi egyházmegyének nagyprépostja és püspöki helynöke, majd csanádi püspök 21 éven át, meghalt 1798. decz. 23-án.

3) Radványi Antal, csanádi káptalani éneklő kanonok, apát, a püspöki lyceumnak igazgatója.

b) 1830—1850.

I. Jellemzés.

A felállítandó magyar tud. Akadémiának szükségessége örökségképpen szállott át a mult századról a 19-ik századra; Nagy Nál 1807-iki orsz. gyűlési lelkesítő beszédeivel ismételtlen felelevenítette az eszmét, amely azonban életet csak 1825-ben nyert. — Gf. Szécsenyi István nagyszerű adományával megvetette a magy. tud. Akadémiának alapját, amely működését 1830. nov. 17-én kezdette meg (Kisfaludy Károlyt nov. 23-án temették). — Élénk mozgalom indult meg csakhamar az egész országban a nemzeti szellem, nyelv és irodalom érdekében; az 1830. 32. és 36. orsz. gyűléseken kezdték a haza függetlenségének és épségének biztosítására a szükséges lépéseket megtenni, a jobbágyi viszonyokat rendezni, tanítók számára képezdékert állítani, a tanítók anyagi helyzetén javítani stb.; de különösen és hathatósan sürgették a magyar nyelvnek használatát; így az 1830., 183²/₃, 1839 40 és 184³/₄-iki orsz. gyűlések szigoruan meghagyják a magyar nyelvnek egyházi, politikai, tanítási és magán életben való használatát, sőt az 1847-iki orsz. gyűlésen már V. Ferdinánd király is magyarul szólott; a törvényhozás mellett segítette a magyar nyelv terjesztését a társadalom is; így divatozni kezdett a nemzeti öltözet; nyelv-művelő társulatok alakultak; felébredt a nemzeti színészet is (régebben Révay, Péczely): 1837-ben megnyílt Pesten az állandó magyar színház a vármegye pártolása alatt (utóbb Miskolcz, Baja, Szabadka stb. városok). Ezekhez járult a különböző társulatoknak, egyleteknek és folyóiratoknak a működése; mindezeknek közelebbi tárgyalása és megbirálása az irodalom-történetnek a feladata.

2. Iskolai intézkedések.

Az iskola, mint fentebb említettem, a legszorosabb kapcsolatban áll az irodalommal, az irodalom pedig a politikai élettel; — az előbbi pont röviden említi a mozgalmakat, amelyek az 1830-as évekkel országszerte oda működtek, hogy a magyar társadalmat, a magyar nyelvet és a magyar irodalmat emeljék, fejlesszék és ápolják; nagyon természetes, hogy az iskolai utasítások legnagyobb része is a jelzett irányt és ezélt tartotta szemé előtt; — így az 183¹/₂-ben kibocsátott rendelet megkívánja, hogy a magyar

nyelvet tanítsák, tanulják és a rendes iskolai tárgyak közé felvegyék nemcsak Magyarországon, hanem Horvát, Szlavon és Dalmát tartományokban is (1833-ban); majd ismét (1842-ben) felszólítatnak a tanárok, hogy magyar nyelvű isk. könyveket irjanak; a rákövetkező évben (1843-ban) meghagyatják, hogy mindent magyarul kell tanítani; 1844-ben pedig az előbbi rendeletet nemcsak megújítják; hanem a magyar nyelvnek kiváló művelését ajánlják; 1845. óta minden iskolai adminisztrationalis ügy, u. m. a jegyzőkönyvek, a pénzkezelés stb. magyar nyelven történt; — gymnasiumunkban az 1846/7-iki jegyzőkönyveket már is magyarul találjuk írva: 1848-ban pedig minden tárgynak magyar nyelven való tanítását határozták el. — De ajánlják e mellett a latin nyelvnek ápolását, tanítását és folytonos használatát is; így az 1833-ban és 1841-ben jött rendelet szerint a gramm. III. osztálytól kezdve minden tárgyat 1844. óta pedig csak egyes tárgyakat pl. az archaeológiát tanítják latin nyelven.

Grosser János a kegyes tanítórendieknek főnöke (1831—1847-ig) a tanítást és nevelést illetőleg 1838-ban rendeletet bocsátott ki, amelynek rövid tartalmát nagy fontosságánál fogva a következőkben közlöm: 1. A tanító szeretettel, odaadással és atyai leereszkedéssel vezesse növendéket; 2. a hittannak tanítását bibliai példákkal világosítsa meg és nemcsak az értelemnek, hanem ezzel kapcsolatban az akaratnak művelését is tartsa szemé előtt; 3. kedden d. e. tiltatik a szünet; 4. vásár- és ünnepnapokon a felsőbb osztályúak hittani oktatásban az alsóbbak pedig hitelemzésben részesüljenek; 5. a tanító már esengetés előtt az iskolában legyen, az időt a leghasznosabban fordítsa növendékeinek javára; mindent értelmesen, példákban és szemléltetően magyarázzon meg, mert így művelheti növendékeinek nemcsak emlékező, hanem értelmi tehetségét is; 6. a földrajz tanításánál mappákat használjon, a számtant példákban magyarázza, a magyar és latin írályt pedig folytonos gyakorlatok készítése által sajátíttassa el növendékeivel: természetes, hogy a tanító a gyakorlatokat a tanulók értelméhez alkalmazza, a tanulók pedig azokat tisztán és hibátlanul írják le; 7. az isk. év vége felé a tanulók nyilván. vizsgálatok alkalmával szavakat tartsanak, hogy így a bátrabb, de szerény fellépést megszokják; 8. az igazgató látogassa meg az egyes osztályokat és személyesen szerezzon magának meggyőződést az egyes tanulóknak erkölcsi viseletéről és szorgalmáról. — A korát felülhaladólag nagy tudományú és fényes eszű férfiúnak e kivonatos néhány sorából is egy egész paedagógiát olvashatunk ki, nem hiányzik itt a gyermek nevelésnek egy pontja sem: a gyakorlott tanító, az iskolában edzett férfiú, a ker. nevelő — oktató testületnek — a piarista rendnek főnöke megkívánja, hogy a nevelő figyelemmel legyen a tanulók tshetségére, szemléltetőleg magyarázza a tudományok egyes ágait (minist. rend. 40.328/1869. sz. a.) és végre fősúlyt fektessen a vallás-erkölcsi oktatásra.

Az iskolát érdeklő rendeletekből megemlíteni még a tauitás menetére döntőbb befolyással bírókat; ilyenek voltak a nagy szüenidőnek szept. és október hónapokról aug. és szept. hónapokra való áttétele; a rendelet akkép intézkedik, hogy 1831-ben aug. 22-én legyen az isk. évnek vége, a következő isk. év pedig okt. 15-én kezdődjék; de 1831-ben a cholera borzasztóan pusztított országunkban, és így nemesak korábban fejezték be az iskolákat, hanem későbben (okt. 15-én) is kezdhették meg azokat: 1833/4. óta van okt. 1-én az iskolák kezdete (1876. óta a nagy szüenit július és augusztus hónapokra tétetett).

A hínlőoltásra vonatkozó első rendelet 1832-ben jelent meg — (másodsor 1887-ben); 1841-ben meghagyja a Helyt. Tanács, hogy az I. osztályba csak azon tanuló vétessék fel, aki a 9. évet betöltötte, 1845-ben pedig még megkivánja, hogy az elemi osztályokat jó sikerrel végezte legyen; (a rendelet megújított 1876-ban és az 1883. t.-cz. 10. §-val).

A tanulóknak szám szerinti sorozását beszüentették 1848-ban, de csakhamar még u. ezen évben behozták, mert az nagyobb szorgalomra serkenti a tanulókat; (másodsor 1868-ban szüentették be és most is így van). — Több rendelet az igazgatókra vonatkozik szorosabban, ilyenek a) az igazgató tartozik minden egyes tárgyból az isk. évre kítüzeni a végzendő anyagot; a tanjegyek megállapításánál pedig szava irányadó (1833.) b) a humanisták általános classificálásánál szigorúan járjon el (1841.) c) az igazgatók utasítást kaptak (1833.) a Helyt. Tanácstól a teendő jelentésekre vonatkozólag; (megjelent már ilyen 1820-ban, l. feljebb); főpontjai a következők:

1. minden jelentésbe felveendő a rendes, kimaradt vagy elbocsátott tanulóknak a hittani jegye,

2. a tanulók összes száma az osztály végén jelzendő; — ugyanoda jegyzendő,

3. az osztályvizsgálatoknak ideje is,

4. a tanulói információkat az illető tanárok írják alá,

5. szem előtt tartandó a Helyt. Tan. 17.176.1831. sz. a. rendeletének nyolcz pontja: nem adatott-e át valamely tanuló büentény miatt a törvényhatóságnak; az I. osztályban nem voltak-e oly gyöngék, kik az elemi iskolákba visszaküldettek; az ismétlő vizsgálatokra jelentkezők igazolták-e tanulmányaikat; valjon a tanulóknak hittani jegyei felküldettek-e a püspöki biztosnak; az idegen nyelvü magán tanulók kikérdeztettek-e a nemzeti nyelvből is?

6. a hittani vizsgálatnál a püspöki biztos legyen jelen, a hittan tanításáról pedig az igazgató tegyen jelentést a püspöknek.

7. a tanulói információk aláírva, peeséttel megerősítve terjesztendő fel; ezekhez járultak: a hittani és a többi tárgyak jegyeiről, az öszt. díjas tanulókról, a tanárokról, az igazgatóról, a más vallásúakról szóló jelentések:

— az igazgatói iktató könyv kivonata, a leltár és a tanári gyűlések jegyzőkönyvei.

Temesvár városát érdeklő tanügyi megjegyzések: 1840-ben 21.827. sz. a. megengedtetik, hogy ifj. Polatsak Ignác könyvkereskedést nyithasson; 1844-ben beszüntették a temesvári praeparandiát; mert több helyen alapítottak ilyeneket, így Szegeden, Nagy-Károlyban stb., — ugyan ezen évben megkezdette Stieber Ferencz a helybeli kereskedelmi iskolájában a tanítást; 1846-ban Lonovics József (csanádi püspök¹⁾) „Temesvári lyceum“ cím alatt philosophiai és jogtudományi osztályokat nyitott és azokban négy rendes tanárt alkalmazott.

Az 1848-iki évnek bekövetkeztével az események oly fordulatot vettek, amelyeknek leírása a könyv tartalmán kívül esik; ezen évből van egy pár rendeletünk, ilyen a május 6-án kelt, amely szerint a tanuló ifjúság még a vizsgálatok előtt és minél előbb elbocsátandó; május 1-én b. Eötvös József az új cultus-minister megköszöni a tanári karnak figyelmét és az üdvözlét, a melyben őt kineveztetése alkalmából részesítette.

Az 1849. év december hó 4-én Temes és Krassó vármegyék es. kir. biztosa 1265. sz. a. rendeletet bocsátott ki, amelyben meghagyja, hogy a gymn. tárgyakat német nyelvben kell előadni; a rendelet — mint a gymn. történetíró mondja — meglepte a piaristákat, jóllehet már régebben sejtették, hogy az egész tanítási terv változáson fog keresztül menni: a humaniórák 1849. nov. 7-én a gramm. osztályok pedig nov. 23-án nyitattak meg: — majd egy újabb rendelet a német nyelvet teszi kötelező tárggyá.

1850. jan. 27. Fábry Ignác távozott a főigazg. állástól, hivatalát a es. kir. biztos foglalta el, — a tanári kar a legnagyobb fájdalommal és a legőszintébb tisztelet nyilvánításai között vett búcsút szeretett főigazgatójától: — de nemcsak a polit. életben, hanem a kegyes rendben is rohamosan változtak ezen időben a viszonyok; így a kegyes rend főnökei: Grosser János, Gruber György, Palotay József, Tamásy József gyorsan váltották fel egymást. — A gymnasium sem kellő számú tanárokkal sem megfelelő osztályhelyiségekkel nem bírt.

Az iskolai új tanácsot a következők képezték: Griez de Ronsé es. kir. tábornok, Bonnaz Sándor triebswetteri plébános, Joannovits Péter, Joannovics Constant, Maschisewits Samu, Popesku Patrik, Mannhardt Ignác, főgymn. igazgató, és Antonovics Pál.

A házat és gymnasiumot látogatók közül felemlítve találjuk:

1829. Lajtsák Ferencz, főigazgató.

1839. Lonovics József, csanádi püspök.

1848. Fábry Ignác, főigazgató.

1834. és 1841. Grosser János kegy. r. főnöke és Jaeger Ferencz titkárja.

Az 1848/49. isk. évről közlöm, ami már az 1887,88-iki isk. évi Értesítőben megjelent; történetünkben az előadottakon kívül más ninesen feljegyezve; különben sem történhetett fontos dolog az iskolát illetőleg, mert inter arma silent Musae.

3. Temesvár város történetéhez.

Naplójegyzetek 1849-iki január 24-től egész 1849-iki június 30-ig.

Irta néhai **Lapónyi Alajos**,
a kegyes tanítórendiek temesvári társházának főnöke és a gymnasium igazgatója.

1849-iki év Januárius hó.

24-én a kincstári búzát felvitték házunkban a padlásra, mely a tanárok lakása felett volt.

28-án várták a karlovici Patriárkát, de az nem jött meg: alkalmasint nem tartotta tanácsosnak, hogy szerb kíséretével a városba jöjjön.

Februárius hó.

1-én délután 6 órakor jött a karlovici Patriárka, kísérő csapatja be nem bocsáttatott, (a dült betűk eredetiben magyar nyelven vannak írva).

2-án volt nála tisztelegni a Generalatus, Bizottmánm, stb.

5-én a városi bizottság a kegy. r. házat a városi adó alól felmentette, melyet azelőtt sem fizetett.

6-án Leiningen tábornok és Rukovina commandáns²⁾ továbbá a dzsidások egy része Arad felé mentek.

9-én De Latour térparancsnoksági kiment a házunkban levő vendégszobából.

10-én A házfőnök tiltakozott a polgármesternél az ellen, hogy a házban 12 katonát szállásoljanak el és az ebédlőt betegek számára foglalják le. A polgármester biztos választ nem adhatott, mire a házfőnök panaszával a városi kapitányhoz ment, ki őt Sandrovits (katonai) kapitányhoz utasította: itt a házfőnök előadta, hogy a helytartótanácsosnak és szolgálójának, akik e hó 9-én eltávoztak, már eddig is átengedett két szobát. „A kegyesrendi ház — úgymond a rector — megtesz mindent, amit csak megtehet; elhelyezte a kincstári búzát is a padlásra, a melynek boltozata a nagy tehertől már is repedezik.“

13-án elment a karlovici Patriárka.

23-án a katonaság megtörve tért vissza Aradról.

27-én az ujczok letették a hűségi esküt és Olaszországba mentek.

Márczius hó.

2-án Páva senator meghozta Csaszlavszky Anna³⁾ kegyes hagyatékát, amely 400 frt. p. p. volt: a nyugtát t. Schmidt vicerektor írta alá.

6-án a házfőnök irt a városi tanácsnak a templomunknak hagyományozott 400 frt. p. p. elhelyezése ügyében.

22-én ugyanezen Csaszlavszky Anna-féle kegyes hagyaték elhelyezett Temesvár városánál.

24-én Perl⁴⁾ nagy esőben a domtéren emelvényről hirdette ki a birodalomnak új constitutióját tábornokok, a tanács és a katonaság jelenlétében. A esendben történt felolvasás után, melyet néhány katona „vivat“-tal kísért valamennyien a dómba mentek, a hol ns. Oltványi kanonok 9 órakor „Te Deum“-mal összekötött sz. misét mondott; 10 órakor a szerb templomban volt az egyházi ünnepély.

Április hó.

10-én kibirdették, miszerint mindenki lássa el magát három hónapra élelmi szerekkel.

11-én Bilszky katonai káplán a kegyes rend kormányától 600 frt. p. p.-ről váltót hozott, hogy azt a rector Pausenbergernél⁵⁾ vegye fel, Hubbauer pesti vaskereskedőtől. Sokan az ostromtól való félelmökben kimentek a várból.

25-én nem volt búza szentelési körmenet; az a hír terjedt el, hogy Gyarmathán. Sz.-Andráson és Verseezen Magyarok vannak; $\frac{1}{2}$ 3-kor elzárták a bécsi és a józsefvárosi kapukat; a tanuló ifjúság $\frac{1}{2}$ 4-kor oszlott szét.

26-án reggel lárma támadt a Józsefvárosban, megjelentek a Magyarok; Leimingen tábornok visszavezette katonaságát; csak is a gyárvárosi kapu nyitva; d. u. sokan mentek ki a tábort megnézni. A helyőrség rendeletet boesátott ki, melyben megtiltja, hogy harangozzanak, és e végből 4 őrt rendelt a piarista templom tornyához; a rector személyesen vitte a torony kulcsait a nevezett hatósághoz és kérte, hogy az öröket távolítsák el.

27-én jött Csepess térparancsnoksági kapitány⁶⁾ egy másik tiszttel a rectorhoz, és bejelentették, hogy Rukovina nevében az öröket eltávolították, de a harangozást ezentulra is szigoruan tiltották.

28-án a Magyarok a Józsefvárosba jöttek és levették a templom tornyáról a császári zászlót.

29-én hajnali 3 órakor pedig a várhoz közeledtek, a császáriak többször löttek rájuk.

30-án *ismét mutathoztak 11 és 12 között a Magyarok a vadász-erdő szélén, rájuk löttek vagy négyszer, d. u. Freidorf irányában hidat csináltak és eltemették a várból kibocsátott golyó által, — az akasztó-fánál⁷⁾ álló téglaház mellett — leterített alezvedésüket ágyúmorajjal, honnan a várbeliek következtették, hogy Theodorovics jön, estve felé több lövés történt a vadász-erdő felé. Hoztak 12 huszárt Remete felől, kiket éjjel fogtak el.*

Május hó.

1-én *Hartl* piarista tanár kiment a Gyárvárosba *Frits* kereskedőhöz reggel. Nem volt kapható hús. D. u. agyonlőtték *Kigyóssy* nevezetű aradi lakost, kit az ágyúk felvéseinek lerajzolásánál kaptak. Ő megfogtván megvallotta, hogy ő a Magyarok számára tette, de nem tudta, hogy az oly bűn lenne! minél fogva halált érdemelne.

2-án kellett varosházán czédulát kérni marhahúsrá, egy személyre határoztatott $\frac{1}{2}$ font. Gyárvárosba csak *Passier-Schein*⁸⁾ mellett szabad volt menni. Este 6 óra tájban történt három ágyúlövés a fábriki örök éberségbeni tartására.

3-án *Leiningen* tábornok jó nagy csapat lovassággal és gyalogsággal és 12 ágyúval kirohanást tett 2 óraker délután a *freidorfi* magyar táborra, a két felállított hidat és a szélmalmot⁹⁾ elrontandó. de gyánítólag nem veszteség nélkül vissza tért mint egy $\frac{3}{4}$ órai csatázás után.

4-én d. u. néhány huszár a Majorokból a Gyárváros felé rohanást intézett, több ágyúlövés volt; az egyik merészebb huszár egész a sánczokig nyomult előre, ekkor lova sebet kapott, a melyet ő, nehogy az ellenség kezébe kerüljön, azonnal leszúrt, maga pedig csak gyors futással menekülhetett meg, mert a császári lovasok nyomában voltak.

5-én a fabriki nagy sétány fűt mind kivágták; egész vasárnap annyit dolgoztak a gyárvárosiak, a mennyit csak bírtak.

6-án vagy 200 huszár lassan nyomult előre *Freidorfból* a mosniczi erdő felé: három ágyúgolyót küldtek utánok: de azért szürkületkor ismét mutatkoztak. E két napon szabad kimenetel volt a Gyárvárosba; megkísértették felgyújtani a szélmalmot, de hiába.

7-én d. u. *Mannhardt* és *Szaiff* piaristák kimentek a Majorokba, de már vissza nem jöhettek; *Paulits*¹⁰⁾ úrnál aludtak: estve künn a sétányon katonazene volt.

8-án d. u. *Mannhardt* Ágost és *Szaiff* János piaristák a Józsefvárosba mentek, hogy innen, ha tehetnék, N.-Beeskerekre utazzanak. *Polák* Ede, *Krommer* Máté és *Vanke* József piaristák is elhagyták a várat. Itthon maradtak *Lapónyí* Alajos rector, *Schmidt* Antal vice-rector, *Horváthy* Imre spiritualis és a cselédség.

9-én a mosnitzi erdő mellett katonai gyakorlatokat tartottak a dzsidások: itt elfogták a színnyérszegi Jegyzőt, a ki a Magyarok között plakátumokat osztogatott: d. u. mennydörgés, villámlás és nagy eső volt.

11-én bizottság járt a kegy. r. házban, hogy megállapítsák, hány beteget lehetne elszállásolni az iskolákban? A bizottság tagjai voltak *Niamessny* senator és a plébános a város, *Br. Leonárdy* genie-kapitány a vár részéről stb. A betegápolókon kívül 32—34 beteg helyezhető el, egy-egy szobácskát kaphat a tiszt és a chirurgus. Este a mosnitzi erdő felől

néhány huszár mutatkozott; a várbeliek között nagy izgatottság támadt: megnyergelték lovaikat, az ácsok a hídek lerontásához készültek, de az izgatottság lassan lecsillapult: a lovakat lenyergelték, és csak néhány dzsidás ment ki.

12-én estve kimentek a lovasok csaknem mind és a gyalogosok egy része, felgyújtották a szélmalmot; kemény harez fejlődött ki; 7 óra tájban visszajöttek a császáriak: mint mondják sok Magyar esett el. 8 óra tájban a Magyarok megkísérlették a Gyárvárost bevenni az oláh templom táján (Honvédek és a Lehel huszárok.) Ebéd után a vadászerdőben huszárok mutatkoztak, eljutottak egész a temető melletti fordulóig: a császáriak erősen lövöldöztek a bástyákról, de viszonzták ezt a Magyarok is; mondják, hogy egy golyó a Ferdinánd kaszárnnyába esett. — A tegnapi kirohanás azért történt, mert a Vilmos (magyar) huszárok átszöttek.

13-án reggel a Gyárváros szélén ismét támadtak a huszárok; a lovasok és gyalogosok a vadászerdőben rejtették el magokat; ebéd után Mehala felé mentek, de mert féltek, hogy a vadászerdőben levőktől elzártnak, visszavonultak. A rá következő éjjel zsákokban hüvelyes veteményt hordtak össze és házukban a folyósokon és a templomban két sorban rakták el, egész éjjel dolgoztak.

14-én d. e. a Zanini ezredbeli (olasz) katonák iskoláinkból a padokat kihordották, a hosszabbakat ketté vágták. D. u. pedig a császáriak a Magyaroktól ternap elfoglalt Mehalaiban öt házat gyújtottak fel; a Józsefváros felőli oldalon Stefanovics, Módos, Feldinger, Bogma és egy özvegy-asszonynak a házát: de a mint a Magyarok nagyobb erővel neki vágtak, a császáriak visszavonultak a várba. — Néhány huszár és gyalogos ide-oda szaladgált és ugrált a bástyákon felállított ágyúk előtt: öt dzsidás kiment a mezőre, ezeket hat huszár körül akarta venni; de azok csakhamar elmenekültek a Józsefváros felé az est közeledtével. A Magyarok a gyárvárosi esatorna két oldalán egész az oláh templomig előnyomultak; mondják, hogy eljutottak a piaczig. Az éjjel a józsefvárosi esatornán túl elégett néhány ház, melyek még reggel is füstölögtek.

15-én már 5 óra előtt lövöldöztek. A Majorok háta megett a Magyarok a mosnizi erdő felé húzódtak sok ágyúval. A várfalokról folytonosan lövöldöztek a Gyárváros felé. D. u. Rummy¹¹⁾ házát a kertben felgyújtották: az uszóiskolában nagy szerencsétlenség történt: Legnees térparanesuókság meghalt, 6 tüzer pedig többé kevésbbé megsebesült. (Zsitkovics ezredparanesnokuak fia a társzekerekhez volt kirendelve, lefeküdt az egyik szekerre, az égő szivar pedig a puskaporos ládába esett.)

A faraktárakban¹²⁾ is meggyuladtak a házikók. Kévs pihenőt tartva egész nap lövöldöztek. A magyarok Lüttich-féle¹³⁾ puskagolyói a vadászerdő széle és a Gyárváros közötti részről eljutottak egész a belvárosba. A faraktárban egész nap égett a fa.

16-án reggeli 6 óraker bömböltek már az ágyúk. Az ágyúk moraja elhallatszott egész Verseczig. D. u. 4 óraker eltemették Legucest a vár falán belül. jelen volt valamennyi tábornok. A tűz egész nap tartott a faraktárakban.

17-én reggeli 7 óraker meggyújtották a sátrakat a vásártéren. d. u. a bástyafalacról és viszont az úszóiskola felől folytak a lövöldözések.

18-án reggel röpkedtek a kartácsok; több helyütt elpattantak. a három korona háznál¹⁴⁾ az utcán, a domtéren, a parádétéren, Mengemél¹⁵⁾ a Georgevits-féle¹⁶⁾ házban, a vastuskónál, Moránnál¹⁷⁾ a golyó ajtón keresztül a boltba hatolt. Persudernél, a Gyárvárosi katonai irodába.¹⁸⁾ a Mokri-féle¹⁹⁾ házba. D. u. 4 óraker nagy ágyúlövöldözés volt a Gyárváros felé. Mondják, hogy a Magyarok az úszóiskoláig jutottak el; a császáriak közül sokan estek el; egy katonatisztet 6 óra után holtan hoztak be a várba; 7 óraker megszűnt a lövöldözés; éjjel 1 óraker nagy vihar és mennydörgés volt.

19-én reggeli 5 óraker néhány lövés; d. u. 4 óra körül hatalmasan lövöldöztek a várbeliek a Gyárvárosfelé, mert a Magyarok az Angol királynőnél (a sörház) mellett bateriákat helyeztek el; u. ekkor temették Tolhofert térparancsnokságát, akit tegnap séta közben a töltéseken egy golyó terített le. Este felé nálunk megszállt a zágrábi érseki uradalnak igazgatója Mihálovits és társa Billetről; Mihálovits felesége és leánya hátramaradt a Zedvicz-féle²⁰⁾ casamátában,²¹⁾ éji 12 óra tájban a Magyarok három golyót löttek a várba, úgy látszik a vadászerdő és Mehala felől. Ezután nem alhattam.

20-án d. u. többször löttek az Angol királyné és a sörház felé. ahol erődítményeket építettek a Magyarok.

21-én a múlt éjszaka nyugodt volt: d. e. huszárok mutatkoztak a Józsefváros felől, kikre néhány lövés történt; reggeli 8 óra tájban a Magyarok egy része Freidorf felől két ágyúval a mosmitzi erdő felé húzódot; ezek ellen két kartácsot küldtek: d. u. 5-kor nagy eső volt: a rákövetkező éjjel 12-ig béke, ez után nagy lövöldözés.

22-én reggeli 7 óraker a császáriak néhányszor löttek a Mehala és a Gyárváros felé: d. u. 4—7 között 45 ágyúlövést tettek a Gyárváros irányában.

23-án a Magyarok a Józsefvárosból mintegy 60 gránátot löttek a belvárosba: esti 7 óra tájban a bástyákról több lövés történt a Feldinger²²⁾ kert felé. ahol a Magyarok ágyúütegeket akartak felállítani; este 9 óraker több lövés történt a Mehala felé. az őrség is kirohant, a bástyákról ágyúztak, úgy látszik esata van a temetők közelében: eltartott a láрма körülbelül $3\frac{1}{4}$ 11-ig.

24-én d. u. 5 óraker Freidorfról egy zászlós szekér után sok szekér ment az új hídon Mehala felé. ha jól láttam katonákkal voltak megrakva;

de később nem láthattam, valószínűleg Szakálházának vették útjokat; különben egész nap csend volt; d. u. a vadászerdő és a Feldinger kert felé löttek néhányszor.

25-én reggel csend volt; a Magyaroknak jobb szárnya Freidorf felől a Józsefvárosba jött, a bal szárnya a maga helyén megmaradt.

26-án lefoglalták ebédlönket a beteg katonák számára, a lámpák és és néhány szekrény maradt csak benn; éjjel kivonulás történt a Gyár város felé; sokat lövöldöztek — úgy látszik a bástyákról — de nem tartott sokáig.

27-én reggel ostrom volt; de alig vettük észre; d. u. a temető felé löttek néhányszor; a Siskovics-féle ezredből több szökevény, a kiket a karánsebesi úton elvágta és egy gyalogos a Zanini ezredből jöttek a várba. Éjje két óraker erős ágyúzás volt, a plébániára több golyó esett.

28-án reggel teljes csend volt; d. u. 4—6 között a császáriak többször löttek a sörház tájára. Az aradi úton a Magyarok ágyúkkal jöttek két csoportban a vadászerdő felé; a verseczi úton pedig a Józsefváros felé; éjjel csend volt.

29-én béke; 10 óraker a császáriak néhányszor löttek a Józsefvárosra. Az irgalmasok tornyát kezdik leszedni.

30-án Plänkerei²³⁾ fejlődött ki a Józsefvárosban az Emaus²⁴⁾ táján, a hol árkokat ástak; különben csend volt egész nap; a sétányon a löpor torony irányában kutat kezdenek ásni.

31-én éjje 12-kor Plänkerei. reggel a Józsefváros széléről sűrűn lövöldöztek a császáriak ellen; 4 óraker még fenn voltam; 12 óra táján vagy 300 embert (a mint mondják) a bécsi és gyár városi kapukon kiküldtek a várból, nem volt enni valójuk; de a Magyarok nem eresztették át őket, lövöldöztek ellenök; s így a váron, kívül bizonytalanságban töltötték az egész éjje; délután katonai zene volt a külvárosi sétányon, sok ember járkált fel s alá. A császáriak néhányszor löttek a Józsefváros felé, a hol a Magyarok dolgoztak; három ablakot betömtünk búzás zsákokkal.²⁵⁾ A katonák rosz lovaikat eladták vagy levágták és azok húását kimérték.

Junius hó.

1-én meghalt Büsch Katalin a 2. elemi leányiskola tanítónője. mint mondják 11 ezer frt felett végrendelkezett; délelőtt nem volt verekedés vagy harc; néhány ágyúlövés történt a Gyár város felé; akik tegnap a várból kimentek kaptak enni valót, és azon feltétel alatt fogadták őket vissza, ha a férfiak fegyvert fognak. A katonaság lovai olesó áron keltek el. Éjjel minden esendes volt.

2-án hajnalban erős ágyúzás, reggel 8 óra táján a vadász erdőből Mehala felé húzódtott egy csapat gyalogos vagy 10 terhelt szekérrel; egy

másik gyalogos csapat 26 szekérrel pedig a Gyárváros felé: délután a vadászerdő és a Gyárváros irányában, a hol a Magyarok sánczot készítettek. a császáriak a bástyákról sűrűen lövöldöztek; 5 óraker temették el Büsch Katalint kevés férfi, több asszony és valamennyi leányka kíséretében; 8—9 között nagy katonai takarodó volt fényes kivilágítással; 10 óra után ágyúzás a Gyárváros felé. — Mondják, hogy ma Sz. Györgynél csata volt, a hol Theodorovits megverte a Magyarokat, és elfoglalt tőlük vagy 19 ágyút; egy másik hír meg azt mondja, hogy az oroszok elfoglalták Erdélyt és már Dévánál vannak; csaknem egész éjjel lövöldöztek a Gyárváros felé; a következő nap támadást vártak a Magyarok részéről.

3-án hajnali 4 óraker felmentem a toronyba, a tüzerek ágyúik mellett várakoztak, egész éjjel fenn voltak; a Magyarok táborában esend volt: a császáriak 7 óraker a Józsefváros, 10 óra tájban a Gyárváros felé löttek néhányszor; egész délután béke.

4-én $\frac{1}{2}$ 8-kor Emaus felé a várból vagy 5 gránátot küldtek, melyekből kettő benn a házban szétrepedt, egyik a tető alatt, a másik pedig a ház szegletében; estve 6 óra körül lövöldözés a Józsefváros felé; 8 és 9 között meggyújtották a csatorna mentén a tüzi fát; különben esend volt.

5-én 7 óraker vagy öt ágyúgolyó teljesen megsemmisítette a még fennálló néhány viskót a Józsefváros szélén; délelőtt Sandrovics kapitány 3 oláh gyereket fogott el, a kik hírül hozták, hogy a Gyárvárosban kevés a Magyar. az őrzáratokat a polgárok végzik: miért is a katonaság éjjeli nagy kirohanásra készült; de ez elmaradt: azonban Mehala és más felé is több kirohanás történt.

6-án 8 óra tájban a Gyárvárosból egy kőműves inas (mediastinus²⁶) jött át: 11 tájban az akasztófák felé lövöldöztek, ahol a Magyarok ide oda mászkáltak. és háborgatták az őrséget. A szőlők széléről a huszárok a Gyárváros felé és vissza lovagolgattak: délután a mehalai kertek felé több lövés történt. a Magyarok ugyan is ki ki jöttek a sánczokból és gúnyolták a bástyákon levőket. — A sétányon a gyerekek 18 puskagolyót találtak.

7-én volt Úr napja, a körmenetet a templomban végezték: délután több lövés történt a Rózália kápolna felé²⁷).

8-án azt mondják, hogy tegnap ágyúkat hoztak Ruszbergről a Magyarok számára: estve $\frac{1}{2}$ 7 tájban a Magyarok sokat lövöldöztek a mehalai kertekből: 40 vagy 50 dzsidás kiment a bécsi kapun — ugy hiszem kipuhatolni a Magyarok erejét: — az egyik rész a Gyárváros és a temető között. a másik a mehalai kertek tájban járt kelt. egy nagy csapat pedig a sz. andrási úton levő puskaporos torony felé tartott: mint hogy az ágyúk hasztalan működtek. a mehalai honvédek a praesidensi kert²⁸) felé vonultak, majd előjöttek a szőlőkől is a honvédek és hatalmasan lövöldöztek: azalatt a praesidensi kertben elhelyezett ágyúk is elkezdtek működni. mire a dzsidások gyorsan megfutottak: a Magyarok utánuk kiabáltak és gú-

nyolták őket. — Amint a dzsidások a kapuk közé értek és a honvédek csaknem a bástyáig eljutottak, két század gyalogos csakhamar kiment, a Magyarok erre visszavonultak, majd a császáriak is; a Magyarok lövöldözései nagyban akadályozták a császáriakat, de ezek is sűrű kirohanásaik és ágyúzásaik által folyton visszaszorították a Magyarokat: ezek nagyon bátran viselték magokat és erősen tüzeltek a bástyák ellen; a praesidensi kertből 3 vagy 4 golyó berepült a várba is; a dóm tέρre a Stojanovic²⁹⁾ féle házba, a kath. püspöki palotába, a katonai kórházba. Végre $\frac{1}{2}$ 8-kor vége szakadt a küzdelemnek Glaeser és Vernhardt tábornokok parancsára; a sétányon sok ágyúgolyót szedtek össze. A praesidensi kertben levő ágyú ellen támadást intéztek a vár falairól. Még négy helyről lövöldöztek, úgy látszik még a Gyárváros ellen is — eső volt.

9-én reggel minden csendben volt. A temető háta megett a sz. andrási úton a Magyarok az útnak mind a két oldalán két nagy árkot kezdtek ásni; a mehalai és a sz. andrási úton nagy mennyiségben szállították a munkához szükséges eszközöket. A Gyárváros végétől a Majorokig a sánczon túl egyenes vonalban árkot húztak, $\frac{1}{2}$ 8—9-ig több gránátot vethettek az árkokba, hogy kikergessék, akik ott lappangtak. (Egy pár pulyka 17 ft). Kis eső. Délután 6 óra táján lövöldözni kezdtek a Rozália kápolna, a gyárvárosi sánc, a Majorok, a zsidó temető, a Mehala felé, a hol a Magyarok árkot ástak, a Józsefvárosba, főleg a horgony³⁰⁾ fogadóra irányozták a lövéseket a hol, úgy látszik, az ostromlók jó búvó helyet találtak; tartott a lövöldözés egész $\frac{1}{2}$ 8-ig. — Megjegyzendő, hogy a gárdisták³¹⁾ keményen lövöldöztek. Az új nagy részben esfned volt, csak 10 óra felé volt hallható néhány lövés. A császáriak meggyújtották a fát a józsefvárosi esatorna mentén.

10-én kora reggel a kemény tűz csaknem egy óráig tartott; ezután 9 óra felé néhány ágyúlövés a Gyárváros és Majorok felé; később néhány puskalövésen kívül alig történt egyéb; éjjel 2 óra tájban erős ágyúzás volt hallható; a szent-andrási úton a temető megett egyenes irányban széles árkot ástak a Magyarok: a puskaoros torony mellett is dolgozott sok ember.

11-én reggeli 8 órakor visszajöttek az emberek, a kik az előbbi éjen a sz. andrási úton és a puskaoros torony irányában dolgoztak; a Rozália kápolna, a mehalai, a majoroki és a gyárvárosi kertek felől erősen kezdtek a várat ágyúzni, 9 óra után esend: 2 dzsidást és 3 lovat megöltek. Dél-előtt $\frac{1}{2}$ 12-kor kezdtek a császáriak lövöldözni a józsefvárosi országit irányában, a mehalai kertekbe, továbbá az erdő felé eső gyárvárosi kertekre; fenn voltam a toronyban, de semmit sem vettem észre. A várbeliek folytonos tüzelése nem akadályozhatta meg a Magyarokat, hogy ők is ne ágyúzzanak, de a várbeliek sokkal gyorsabban végezték a munkát, mert egyszerre 3—5 lövést tettek: míg az ebédnél ültünk, egy bomba a szom-

szédos úgynevezett „feke sas“ Paulovits-féle ház³²⁾ elé esett az utcára, ott szét pattant, bezúzta házban levő Iváncsik szabó boltjának vasajtait és ablakait; meggyújtotta a belső faajtót, megbontotta a félfalat és az iskola utcára³³⁾ néző három boltajtót többé kevésbé megrongálta, az utcában csaknem valamennyi ablak eltört. Később sokan lélekszakadva menekültek a kegyesrendi házba és hol a felső, hol az alsó folyósokon járkáltak. 4 óra tájban egy gránát esett házunkba a konyha. 5 órakor egy másik a torony irányában, az utóbbi az oratorium boltozatát áttörte; a nők félve a lövöldözésektől a casamádákba menekültek; 8 óra után a férfiak is elmentek: mi vacsora után lefeküdtünk: én a lépeső melletti földszinti³⁴⁾ szobában aludtam, Horváthy elvesztvén szobája kulcsát a szolgák szobájában, Schmidt vicerector nem akart Hartl szobájába menni, otthon³⁵⁾ maradt: a Seybold család³⁶⁾ az éléskamrákban aludt; a két gyerek pedig a házban levő térparancsnoksági szobában. Éjje két órakor sok bomba hullott a várba, egy a vicerector szobája előtt szétrobban, áttörte a boltozatot és a Zsivkovics-féle ezredbeli betegek közül, kik az iskolákban voltak elhelyezve, egy katona megsérült, igen sok vért veszített, a bomba a vicerector egyik ajtáját összetörte, a szobában mindent összezúzott, a másikban csak az ablakok törtek össze: a szobák bútorai (Horváthy³⁷⁾ és Hladike³⁸⁾ és az iskolák ablakai mind megsérültek.

12-én reggel 5 óra felé Krommer szobájába esett egy 60 font golyó, áttörte az erős boltozatot és összezúzta az ajtókat, ablakokat és a bútort; Mihalovics zágrábi érseki jószág-igazgatónak 600 frtos zongorája elpusztult, a folyósok ablakai mint tönkre mentek, a belső szobában az ágy és kisebb bútorkárokon kívül egyéb baj nem történt a szobák közötti fal kiesett, a kerti ház tetőjét³⁹⁾ letépte és mély lyukat fűrt a földre: 11 óra tájban egy golyó a templomba esett, mely az orgona táján átszakította a templom boltozatát és nagy rongálást vitt véghez; egész nap ágyúztak, mi a városban sok kárt okozott, Rauchnak⁴⁰⁾ két lova hullt el; egy Kalt nevű 36 éves gyárvárosi molnárt a „3 huszár“ ház⁴¹⁾ mellett megölt: 9 óra tájban jött Hablicsek⁴²⁾ hogy nincs kinyitva a templom; egész éjjel tartott a lövöldözés, de ritkábban; házunkban nem történt kár, kertünkbe 3 golyó esett: az éjjel a domtemplomba esett egy golyó, a hol 60 ember aludott, de senki sem sérült meg.

13-án egész nap lövöldöztek a Magyarok: házunk mit sem szenvedett, egy golyó kertünkbe esett, egy gránát pedig a ház tetőjét rongálta meg; délelőtt 9 óra tájban, midőn kissé megszűnt a lövöldözés, kimentem a városba megnézni a kárt; a semináriumi templom előtt beszélgettem Gabesch (Zsivkovics) és Bielik (Leiningen) tábori lelkészekkel, a kiktől megtudtam, hogy Kulcsiczky (Zsivkovics) román tábori pap az éjjel idegességében meghalt: a mint beszélgettünk a Georgevics féle ház⁴³⁾ előtt, elpattan egy gránát, mely a házi úr legkisebb fiának fejére esett, ki az

ablakon kinézett, meg is halt. Egész nap tartott a lövöldözés, sokszor egyszerre 3 golyó is esett le, közben-közben pihenő; házunk mit sem szenvedett, jóllehet köröskörül hulltak a golyók; álmatlanul töltöttem az éjt, házunkban mi sem történt.

14-én reggel 5 órakor keltem fel álmatlan éjszaka után; mindkét részről lövöldözés, de ritkább: 8 óra táján kertünkbe egy bomba esett le; azután felmentem a toronyba, láttam, hogy Mehalának a város felőli része ledgett, mely e hó 11-én Rukavina parancsára gyújtott meg. Sz. András szomszédságában sánczokat ásnak.

15-én. Tegnap a kórházon fekete zászlót tűztek ki, egy ideig tartózkodtak a lövöldözéstől, de később annál erősebben vették ezélba a kórházat, azért az éjjel levették a zászlót, tegnap a gör. kel. püspök istállóiba golyó esett, a mely a tetőt meggyújtotta; a lovakat kivezették ugyan, de kettő mégis elpusztult; délután felmentem a toronyba és láttam, hogy az erdőben magas fát (vizsgálót) állítottak fel a Magyarok: a józsefvárosi sánczokon szorgalmasan dolgoztak; a várban készülnek, hogy a munkások ellen lőnek de az ostromlók is elég erősen tüzeltek a Mehalából: egy golyó az ágyúütegek közé esett és a készlet egy részét tönkretette. 3 a sánczok közé, 3 pedig a mérnöki laktanyába esett: este nyolcz órakor egy golyó konyhánk szegletén pattant el: a golyók egymást érték a levegőben, volt szétzört csatározás (Peloten-Fener); éji 12 órakor a Gyárváros és Mehalából erősen bombázták a várost, két bomba templomunkra esett, egy az iskolára, de nem rongálta meg a boltozatot, egy a kapú felé: a szomszédba is sok golyó esett: a praefectus házában⁴⁴⁾ tűz támadt 5 és 6 óra között, vagy 60 ágyúból szortak a Gyárváros felé bombákat, gránátákat és golyókat: mondják, hogy a Magyarok lőportornyát levegőbe repítették, mások szerint az egész üteget elrontották; később tudtuk meg, hogy egy várbeli bomba a Magyarok golyós szekerei közé esett és ez gyújtott, ezután jött a sortüzelés. Az éjjel a „Jenő herczeg torony“ című házba⁴⁵⁾ esett egy bomba, egy pedig a „Szarvas“ fogadóba⁴⁶⁾ a hol sok tisztet megsebesített.

(A következő eseményeket 1853-ban egészítették ki ft. Nagy Péter Rendfőnök hivatalos látogatása alkalmából adott meghagyás folytán, részint jegyzetek, részint emlékezet alapján).

16-án a Magyarok felgyújtották a józsefvárosi hidat, egy megsebesült honvéd a császáriak kezébe esett; egész éjjel lövöldöztek a Magyarok, a golyók legnagyobb része a mi kertünkbe esett.

17-én a városházán a jegyzőnek szobájába esett egy golyó, bezúzta az ablakot: 7 órakor, midőn miséztem, egy bomba kertünkbe, délután 4 órakor egy a torony melletti szobába esett, de nem törte át a boltozatot.

18-án kémlelni kiment vagy 100 dzsidás, de a Magyarok visszaszorítottak őket.

19-én délután 14 bomba esett kertünkbe.

20-án 8 óra táján jöttek ns. Oltványi urat fűdözölni névnapja alkal-
mából: Eirich,⁴⁷⁾ Rundt,⁴⁸⁾ az irgalmasrendiek. Grosseck,⁴⁹⁾ Gnaedinger;⁵⁰⁾
délután bombázták a Gyárvárost: valami nagy baj nem történt, csak a
Fischl-féle⁵¹⁾ ház égett le.

21-én néhány lövés történt 11 óra tájban egyéb semmi. 1-ig éjjel
után esend volt, de azután oly erősen lövöldöztek, hogy lehetetlen volt
aludni; úgy látszik az őrség kirohanást intézett.

22-én reggel 5 órakor a toronyból sok kaszás embert láttam a vár
és a Józsefvárosi területen. Mehala felé pedig sok dzsidást: egész délelőtt
néhány lövést kivéve esend volt; 10 óra tájban Hablicsek meglátogatta a
házunkban levő betegeket; délután $\frac{1}{4}$ 5-kor a Feldinger-féle kertből a ka-
szások elmenekültek, mert erősen ágyúztak reájuk a várfalairól, egészen
6-ig tartott a lövöldözés.

23-án délelőtt néhány puska lövésen kívül egyéb nem történt: dél-
után ágyúzták a Majorokat és a Józsefvárost, mind a két helyen árkot
huztak az étóbbit az Emaus irányában; szorgalmasan dolgoztak tegnap és
ma is a szt.-andrásí úton; este $\frac{3}{4}$ 11-ig esend volt; akkor kezdettek bom-
bázni a Gyárvárosból, a Melhalából, a praesidensi kertből; a várfalairól is
irtóztató lövöldözést vittek véghez különösen a Gyár- és a Józsefváros
szenvedtek sokat; tartott a lövöldözés hajnali $\frac{1}{2}$ 4-ig; a várbeliek előbb
hallgattak el. Kertünkbe 2, házunkba 4 bomba és egy gránát esett, melyek
megrongálták a legerősebb falakat; az egyik áttörte az ebédlő boltozatát;
a betegek közül egynek lábaira téglák estek; a másik bomba a templomba
esett a szentély és a két oltár közé kal. sz. József oltára felé; áttörte a
crypta boltozatát, megrongálta az oltárt, a padokat, az orgonát.

Az őrség 300 bombát és 200 gránátát lőtt ki a Gyár- és a József-
város felé; azt mondják, hogy a Magyarok 120 bombát lőttek be; azután
esend volt: — én több nap óta betegeskedem s azért gyenge vagyok.
Délután a Józsefvárosban és a Majorokban árkot készítettek a Magyarok,
akik ellen erősen lövöldöztek a várfalokról; az éj esendes volt; a hideg
éj a meghülésből eredt bajomat még öregbítette, s így semmit sem aludtam.

24-én a tüzérek rakétákat készítettek; ezek gondatlanságból meg-
gyuladtak s így többen súlyosan megsérültek; az éj esendes volt.

25-én egész nap gyengélkedtem orvosi utasítás szerint élek; a vár-
falokról néhány golyót küldöttek az árkoknál foglalkozó Magyarokra.

26-án az éjjel nyugodtan aludtam; mind d. e. mind d. u. lövöl-
döztek azokra, kik az árkokban dolgoztak, főleg a Feldinger kert és a
Rozália kápolna felé; este esendes eső volt, az éj nyugodt volt.

27-én reggel esend volt; a Magyarok szorgalmasan dolgoztak az
árokknál, d. e. és d. u. is erősen tüzeltek rájuk, de hiába; az a hír ter-
jedt el, hogy az oroszok Faesetnél vannak; az éj esendes volt, hajnalba

az előörsök ki akartak rohanni. néhány lovast és egy trombitást előre küldöttek; de czéljukat el nem érhatték. Este felé rakétákat röpítettek Mehala felé.

28-án egész nap mi sem történt. reggel egy tüzer szökevény jött át. a kiról mondják. hogy a császáriak ágyúit igazgatta: szerinte a Magyaroknak valódi és ágyú útegeik vannak; d. u. 3 órakor 3 oláh szökevény jött át a Magyaroktól. kik hírül hozták. hogy szüleik üzenték, miszerint siessenek a várba menni. mert hét oldalról jönnek a császáriak, az oroszok pedig mindent leöldösnek: délelőtt és d. u. ismét azokra tüzeltek. a kik dolgoztak, de hasztalan: 7 óra felé sok szekér jött az aradi uton. ha jól láttam, tele voltak emberekkel; még néhányszor löttek utána de hasztalanul, utána csendes éj.

29-én a Magyaroktól átjött két szökevény. a kik beszéltek, mily nyomorultan élnek a Magyarok a táborban és elhatározták. hogy Erdélybe mennek; mert mindennüen jönnek a császáriak. hogy felmentsék a várost; Lugoson vannak az oroszok előörsei; d. u. néhányszor löttek azokra kik az árkokban dolgoztak: az éj csendes volt.

30-án beszélék. hogy a Magyaroktól 30 szökevény jött át (oláh suhanczok) a kik híresztelik, hogy a császáriak és az oroszok közelednek. Lövdöztek a munkásokra. semmi különös.

A kitünő férfiú Lapónyi mindenképpen oda törekedett, hogy mind a háznak mind társainak jogai, a menyire lehet, teljes épségökben maradjanak; tisztelték őt a városiak és szerették rendtársai: gyomorbántalmi miatt nem folytathatta a naplót. Életének utolsó napjaiban. miut mondják. a torony alatti szobában vonta meg magát, kolerába esett; Schmidt vice-rector látta őt el a haldoklók szentségeivel: a hosszabb életre érdemes férfiú meghalt 1849-iki július 17-én⁵²) a ház igazgatását átvette Schmidt vice-rector. de ez is csakhamar kolerába esett. és a halotti szentségek felvétele után 1849. aug. 4-én meghalt⁵³). Mindkettőnek holtteteme a város falain belül tétetett örök nyugalomra; most csak egyedül Horváthy. a háznak lelkiatyja maradt hátra. aki a ház ügyeinek élére állott: Horváthy előhaladott korú volt. maga se hitte. hogy a nyomoruság végét túléli: rendes gyóntató atyjánál. aki nemsokára elhagyandó volt a várat. a legnagyobb töredelemmel végezte a szent gyónást. és a mint mondják. nem tartva az ágyúk golyóitól. szokott sétáit rendszeren megtette; az éjszakát a zaklatott időben a zöldséges kamarában szokta volt tölteni. Aug. 9-én megszűnt a baj. az aggastyán alig bírta bevárni társait. kik közül Krommer érkezett meg először aug. 11-én: Horváthy ennek nagyon megörült: Krommer látta. hogy a tiszteletre méltó aggastyán mennyire meg van törve. arra kérte. hogy egészségének helyreállítása menjen Rundt úrhoz. akinél ő is mostanig tartózkodott: mielőtt a tisztas agg erre elhatározta

volna magát, a halál meggátolta őt, hogy a felüdülés és pihenés örömeit élvezhesse; aug. 14-én nem kelt fel a szokott időben, háló szobájában, a hol a házuak és gymnasiumnak archivumát a leggondosabban őrizte, halva találták; szélhűdés érte⁵³⁾). Holt tetemét a közös temetőben helyezték örök nyugalomra.

A házat és a templomot a visszatérő piaristák annyira megrongált állapotban találták, hogy nem volt hely, a hová fejöket lehajtsák; Rundt a piaristáknak régi idők óta jó barátja, lakást és élelmezést ajánlott fel nekik: ha Rundt nincsen, kénytelenek lettek volna mind a háztól mind pedig az iskolától mindenkorra búcsút venni; először Krommer vette igénybe a jótéteményt, azután Vanke, akik a nagy katastropha után először kezdték a ház ügyeit rendezni; csakhamar megjött Hartl is, aki az ostromidőt a buziási fürdőben töltötte. Hartl először meglátogatta Fábry püspöki helynök ő méltóságát, továbbá a többi kanonok urakat, akik Rundt kérelmére a rector és vicerector elhalálozásával a háznak nagyobb becsü tárgyait gondjaik alá fogadni kegyeskedtek. Hartl ezen szívességöket a legbensőbbben megköszönte a ház és gymnasium nevében; bizottságot küldöttek ki, amely a 3 piarista jelenlétében a tárgyakat átvegye. A kik a házba léptek, nem collegiumot, hanem kórházat találtak, mely kolerában szenvedő katonákkal annyira meg volt rakva, hogy miattok mozdulni sem lehetett; továbbá rettenetes bűz terjedett el az egész házban, mert a földszinti folyosón a szobák előtt 5 holttest már több napja ott hevert, miért is kénytelenek voltak Rundthoz vagy előbbeni helyökre visszatérni. Erre Hartl meglátogatta a katonai hatóságokat és kérte, hogy a házat valami úton tisztittassák ki: de minthogy a városból naponkiint mintegy 60 halottat kellett kivinni, kérelmét később teljesíthették: csak ezután lehetett a házat tisztogatni a sok szenny-, piszok- és rendetlenségtől; daczára a gond- és utánjárásnak, amelyet a házra fordítottak, alig menthettek meg valamit: mert se ajtó se ablak nem volt rajta, csak az nem lopott, aki nem akart.

Néhány nap mulva tudatták a piaristákkal a városi tanácsnak azon határozatát, hogy a kegyesrendiek alapítványait elveszik és egy építendő szerb gymnasium javára fordítják; mert — azt mondák — az utolsó ostromnál a piarista tanárok ellagyták házukat, a főnökök pedig elhaláloztak (azt azonban nem vették figyelembe, hogy a kegyes rend kormánya e zivataros időkben nem küldhetett segélyt a helybeli piaristáknak: azt sem tudták, hogy a katonai főhatóság a nagy szükséggel küzködőknek csaknem kényszerítőleg ajánlotta, hogy a várból távozzanak). A határozatot Popovics Márk, helyettes polgármester, a piaristáknak rég óta benső barátja, fájdalommal tudatja Hartllal: ez hozzáfog azonnal az alapító levél kereséséhez, amelyből megtudja, hogy a Bibics-féle alapítványt csak is a kegyes rendüek élvezhetik, bárhol lesznek is, mindaddig míg a rend fennáll: az alapító

levél tartalmát tudatták a polgármesterrel, a városi tanács az alapító levél inteniója előtt teljes tisztelettel hajolt meg.

Haza jött nemsokára Polák Ede, és hozzálátott ő is a ház ügyeinek rendezéséhez. most meg Hartl betegedett meg. A kolera még mindig dühöngött az iskolákban fekvő katonák között, miért is elhatározták a piaristák, hogy a házban nem maradhatnak hanem visszameznek előbbi helyeikre. — A háznak lehető legszomorúbb helyzetét tudatta Hartl a rendfőnöki helyettesessel ft. Tamássyval és kérte őtet, küldjön házfőnököt és pénzt; hogy pedig e kérést minél gyorsabban és hatékonyabban teljesítsék Mannhardt a kérelmet a ház leltárával együtt személyesen vitte Pestre; Mannhardt távollétében jött meg Szaiff mint a háznak administratora, de ő vonakodott a ház ügyeit átvenni. Szeptember közepe táján visszajött Mannhardt Pestről, magával hozván a rendfőnöki helyettesnek levelét, melyben őtet a ház administratorának, Szaiffot pedig másod-administratornak teszi: Szaiff azonban áthelyezést kért és kapott is Szegedre. E közben Fábry ezim. Püspök és általános Helynök ő méltósága hírét vette, hogy az osztrák kormány ettörli a kegyes rendet miért is mindegyik piaristának biztosítási levelet⁵⁴) adott, (nehogy bármimemű vizsgálatnak is alávetessék), és az egyházmegyében állást ígért nekik: Ő Méltóságának atyai jó indulatáért a legforróbb hálát és köszönetet mondtak a piaristák és a jótétemény első pontját el fogadták: a második pontra tiszteletteljesen kijelentik, hogy a rendet, a melyhez fogadalmuk köti őket, el nem hagyják és bármely sors következze is rájuk, azt testvéreikkel együtt nyugodt és bátor lélekkel fogadják. Ezen időn túl a házfőnöki helyettes minden gondját arra fordította, hogy a házat helyreállítsa. A költségekre a kegyesrendfőnöki helyettesétől 2000 p. p. kapott majd oda törekedett, hogy az iskolákat kellő időben meg lehessen nyitni. Szeptember utolsó napjaiban Rundtnak, a ki a Piaristáknak lakást, bútort, a drága időben élelmezést adott, aki a beteg rendtársakat a leggyöngébben ápolta, a ház a legforróbb köszönetét nyilvánította és kéltégeinek némi fedezéseül 400 frt p. p. ajánlott fel, de ő csak 300 frtot fogadott el, és azt kérte, hogy a rendházzal szomszédos ház⁵⁵), melyet a bombák teljesen tönkre tettek, helyreálltassék, és mint elődeinek, úgy neki is 200 frton haszonbérbe adassék; kívánsága teljesült; megérdemelte a nemes férfiú, hogy házuk évkönyveiben mindenkorra fennmaradó emléke megőriztessék.

1849. szeptember vége felé a Piaristák részint saját házukban, részint a Seminariumban helyezkedtek el, hogy ismét elkezdhessék a tanítást; azonban az utóbbi hely ismét katonai kórházzá alakittatván át, mélt. Mayerhoffer Nándor meghagyásából a városi tanács az evangélikusok házába helyezte el őket, és mind saját szobáikban, mind pedig főt. Grossek kath. plébános úr lakásán, tartották az előadásokat Mocsnyi András elnöklete alatt.

Jegyzetek.

- 1) Lonovics József. miskolczi születésű, több egyházi hivatalt viselt, 1834—1850. csanádi püspök, egri majd kalocsai érsek, meghalt 1867-ben életének 74. évében.
- 2) Nyugszik a helybeli cathedrálisban jobbra van emléktáblája.
- 3) Szül. Doblinger.
- 4) Térparancsnoksági kapitány.
- 5) Pausenberger Lajos, kereskedő, szószóló.
- 6) Katonai élelmezési felügyelő; Lapónyi rectornak egykori tanítványa.
- 7) A buziási úton volt az Atkár-féle téglagyár irányában.
- 8) Engedélyi lap a várból való kimenetelre.
- 9) A szélmalom a Józsefvárosban volt Freidorf irányában.
- 10) Kamarás.
- 11) Fűszerkereskedő a mostani Magyar-féle fürdővel szemben: e tájon volt Koronghynak igen szép fürdője.
- 12) Holzstadt.
- 13) Belga fegyverek.
- 14) Jelenleg a Babusnik-féle ház.
- 15) Nem tudatik.
- 16) Jelenleg b. Baits-féle ház.
- 17) A mostani Atkár-féle ház.
- 18) Mostis az.
- 19) A Szerb egyházi községé a templom mellett.
- 20) Térparancsnok.
- 21) A bástyákban levő helyiségek.
- 22) Vasárus kertje az irtalmasok irányában Mehala felé terjedett.
- 23) Vagy 100 ember szétszortan szállt ki a küzdő terre: a java hátramaradt.
- 24) Józsefváros felé menet baloldalon a most is fennálló vörös ház: József tér 1. sz.
- 25) Szokásban volt az ostrom alatt a szoba ablakait gerendákkal vagy zsákokkal eltorlaszolni.
- 26) Mediastinus = minden aljas munkára vállalkozó ember.
- 27) Most is megvan.
- 28) Gőr. kel. püspök kertje.
- 29) Szerb bizotts. tag: a ház most is a Losonezy tér és a Hunyady uteza szegletén 99. sz. (központi árúesarnok).
- 30) (Seileriani diversorium) Józsefvárosban a mostani Bonnaz-uteza szegletén 23. sz. a. a róla elnevezett horgony híd mellett.
- 31) Nemzetörök.
- 32) A most is „fekete sas” ház.

- 33) A mostani városház utca.
 34) A mostani 6. sz. szobába.
 35) A mostani 16. sz. szoba.
 36) Házi meghitt cseléd.
 37) Földszint a 3. sz. szoba.
 38) I. emelet 8. sz. a. szoba.
 39) A mostani zsinagoga helyén.
 40) Kereskedő.
 41) Most is megvan.
 42) Térparanocsokszági főhadnagy: most is él.
 43) A b. Baits-féle ház.
 44) A mostani katonai casino.
 45) Most is megvan a Jenő herczeg, másik pedig Lonovits utczában.
 46) Városi orvos.
 47) Könyvkötő. tekintélyes polgár.
 48) Belvárosi plebános.
 49) Megyei orvos.
 50) Az angol királynővel szemben. ez a ház sokat szenvedett a császáriaktól.

51) Lapónyi Alajos kegyes rendi áldozár született Marikovin Trencsén vm.-ben; a példás erkölcsű és fáradhatatlan szorgalmú férfiú Privigyén töltötte a novitiatust, mint növendék u. ott és Pozsony-Szt.-Györgyön tanított az alsóbb osztályokban, előljárói működésével teljesen meg volt elégedve. A bölesészeti tanfolyamot az akkor tájban nagy hírű váci lyceumban hallgatta; mennyire egyesült itt a szorgalom a szép tehetséggel, bizonyítja a doctori babér, melyet a pesti tud. egyetemen nyert. Philosophiai és theologiai ismeretekkel gazdagodva elkezdett tanítani Temesvárot majd Szegeden előbb a latin nyelvet később a humaniórákat adta elő, a mely tárgyakban tanítványai igen szép előmenetelt tettek: később Vácra helyeztetett át, hol 16 éven át egyfolytában a philosophiai osztályokban a mathesist adta elő: kiváló szorgalma hallgatóinak szép előmenetele, mind neki, mind a rendnek nagy dicsőséget szerzett. Tanári működésének ily szép befejezése után Temesvárra helyeztetett át, hol a ház és a gymnasium igazgatása bízott reá: a két hivatalnak a nála megszokott pontossággal felelt meg: a város ostroma alatt cholérába esett. a haldoklók szentségeinek felvétele után, a hosszabb életre érdemes férfiú elhunyt 1849. július 17-én életének 49-ik, szerzetesi életének 28. évében.

52) Selmint Antal, kegyes rendi áldozár, bazini. Pozsonymegyei születésű: kitünő erkölcsiségű, tiszta lelkiületű és mély vallásosságú férfiú: aki, miután Calasantiusnak a sz. alapítónak ruháját felvette. Trencsénben és M.-Óvárott a gyenge ifjúságot a vallásosságra oktatta és az ismeretek alapelemeibe bevezette. Majd elvégezte Váczott a philosophiai. Pesten és Pozsony-Szt.-Györgyön pedig a hittani tudományokat kitünő sikerrel: Kőszegen, N.-Kanizsán és Szegeden részint a latin nyelv elemeire részint pedig a humaniórákra tanította az ifjúságot, szem előtt tartva mindenkor a vallás-erkölcsi nevelő oktatást. A tanügy terén szerzett érdemeinek jutalmául a temesvári társháznak és a gymnasiumnak igazgatásával bízott meg. Az iskolában a vallás-erkölcsi nevelést, a háznak a rendet oly szépen tartotta fenn, hogy mind a városbeliek mind pedig rendtársai szerették őt: 24 évig volt a helybeli háznak és iskoláknak érdemekben gazdag főnöke: mint-hogy testi erejének hanyatlásával e nehéz hivatalnak megfélelni képes nem volt, nyugalomba helyeztetését kérte, melyet meg is nyert: és csupán a helybeli háznak másodfőnöki tisztét fogadta el: két évi pihenő után kolerába esett, amely őt, az utolsó kenet ájtatos felvétele után 1849. augusztus 4-én koronának 68-ik, szerzetesi életének 50-ik évében az élők sorából kiragadta.

53) Horváthy Imre, kegyes rendi áldozár. sz. Disznóson Hont vármegyében: a

probaévet Trencsénben töltötte; majd Rózsahegyén és Kőszegen tanított. A philosophiát Vácson, a theologiát Nyitrán végezte. Mint felszentelt áldozár a rendnek több gymnasiumaiban 40 éven át tanított. Erejének hanyatlásával nyugalomba vonult és Temesvárott, a hol életének nagyobb részét töltötte, majd házi másodfőnöknök, majd a házi lelkiatyának sőt a helyetes tanárnak tisztjét is magára vállalta; 1849-iki aug. 14-én a vár ostroma alatt szélhűdésben elhunyt, életének 70-ik, szerzetesi életének 54. évében.

⁵⁴⁾ Purificatoriae literae.

⁵⁵⁾ A mostani tornaterem.

c) 1850—1890.

I. Jellemzés.

Politika, társadalom, ősi szokások, iskola mind egy rögtöni változáson mentek keresztül az 1850-iki évnek feltüntével; bátran mondhatjuk, hogy Magyarország történelmében egy egészen más korszak vette kezdetét, amely eltért a nemzetnek ősi multjától. — A történelem minden lapja fényes bizonyítékul szolgál, hogy az eszmei, a szellemi csak akkor virágozhatik fel, ha alapjai a multban gyökereznek és a mult által féltetten őrzött hagyományokon emelkednek fel. 1850. óta minden intézkedés éppen multunkat akarja mellőzni, azért nincs egészséges talaj, amelyben viharedzett fát növelni lehetne.

Magyarország újabb időszakbeli történetét megírni mások feladatává van téve, és nem tartozhatik szorosan véve egy iskola történetének a keretébe. — A nagyobb átalakítások, amelyek az 50-es évekkel Magyarországot érték, vonatkoztak annak minden rendű és irányú mozgalmaira és így nem hagyhatták figyelem nélkül az iskolákat, a nemzet jövő reményeinek kiképzetésére czélzó szellemi műhelyeket sem.

A megváltozott politikai viszonyok először is a nyelvet vele együtt a szellemet, gondolkodásmódot és érzületet kívánták megváltoztatni. A 48 előtti időkben latin nyelvű volt az iskola, a társalgás; a művelt osztály a latin classicusok emlőjén és azok légkörében nevelkedett fel; de érzülete, gondolkodása, szelleme, akaratja magyar volt; mindenki önzetlenül tudta szolgálni hazáját, tudott lelkesülni minden nemzeti szép eszméért, tudott tenni jól és helyesen hazájáért; — ha irodalmunkat tekintjük, (1820—1848-ig) a szellemi tevékenységnek leggyöngyörűbb emlékeit találjuk, a milyeket csak magasztos lelkesülés teremthet; ott a költészeti remekeknek nagy mesterei, ott a classicus kivitelű és a hazaszeretnek sz. tüzetől áthatott szónoklatok, ott a bölcsészet, történelem, földrajz, utileírások, nemzetgazgászati stb. írónak egész hosszú sorai lépnek elénk: majd ismét a hírlapírók szállnak nemes versenyre, melyikök szolgálhatná szebben hazáját. Miként tett eleget a törvényhozás a magyar nyelv megerősödési kívánalmának — fentebb említők.

Az 1850-iki évvel új élet lépett fel, de új nemzeti érzületet, új hazaszeretetet új meggyőződést nem teremthetett; mindenki ragaszkodik az ősök emlékeihez, mindenki szereti szive egész hevével azon szent talizánt,

melyet atyáitól örökölt. — A megváltozott politikai viszonyok megkövetelték a multnak megváltozását, meg is változott az, de csak szinleg, és amennyiben a hatalom befolyása azt éppen megváltoztathatta.

2. **Gymnasiumi és házi fontosabb események.**

a) 1850—1860.

A kegyes tanító-rend és vele együtt a legtöbb közép iskola változáson ment keresztül az 1850-iki évvel; először is a es. k. osztrák közokt. ügyi minister szigorúan meghagyta a kegyes rendnek, hogy iskoláit az „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich“ című utasítások szerint rendezze be; a rendnek akkori helyettes főnöke Tamásy József, amíg egy részről elfogadta az utasításokat, addig más részről bejelentette, hogy szándéka több gymnasiumot, amelyek között van a temesvári is, főgymnasiummá alakítani át; a főgymnasium mellett megindult a mozgalom itt Temesvárott is; kezébe vette a ügyet Grünbuhli báró Mayerhoffér tart. főnök, aki felkérte Mannhart Ignác, gymn. igazgatót, hogy a gymnasium berendezése ügyében forduljon meg minél előbb Pesten, a kegyes rendűek tart. helyettes főnökénél; azonban Pesten nehezebb volt a dolog keresztülvite; mert a rend nem rendelkezett annyi németül beszélő tanárral, amennyit gymnasiumaiban a körülmények hamarjában megkívántak volna. — Daczára az akadályoknak 1850. november 8-án megnyitották az iskolákat és pedig hét osztálylyal; az ünnepeles „Veni Sancte“-nál jelen volt a tart. főnök, valamennyi katonai és világi előljáró; egyuttal elhatározták, hogy egy ideiglenes temesi iskolai felügyelő bizottságot állítanak fel, amelynek elnöke Griz Ede, oszt. ministeri biztos, tagjai Bonnaz Sándor, triebswetteri plebános, (a kath.) Dr. Joannovics Péter (a szerb), Joannovics Constant (a román részről), Mathisevics Samu, Popesku Patrik archimandriták, Mannhardt Ignác, főgymn. igazgató és Autonovics Pál, szabadkai polgármester; egyuttal kineveztetett Mannhardt Ignác isk. tanácsossá. — A VIII. osztályt a következő 1851₂-ben nyitották meg.

Az 1850-ik évben életbe léptetett „Organisations-Entwurf“ taurendszer szerint a gymnasiumi oktatás kötelező tárgyait képezték: a vallástan, latin, görög, német, s anyanyelv, földrajz és történelem, menyiségtan, természetrajz, természettan és bölcsészettan előismeretei.

A kötelező tantárgyak következő rendben és óraszámban adattak elő:

I. osztályban: vallástan 2 órában, latin nyelv 8 órában, anyanyelv 4, földrajz: az egész föld helyrajza 3, számtan 3 és a természetrajzból az állatok országa 3 órában.

II. osztályban: vallástan 2, latin nyelv 6, anyanyelv 4, történelemből az ókor 476-ik évig Kr. sz. után az illető országok földrajzával 3, szám- és mértan 3, természetrajzból növényország 2 órában.

III. osztályban: vallástan 2, latin nyelv 3, görög nyelv 5, anyanyelv 3, történelemből: középkor, az osztrák birodalom története a westpháli békéig 3 órában, mennyiség- és mértan 3, természetrajzból I. félévben ásványtan, II. félévben természettan 3 órában.

IV. osztályban: vallástan 2, latin nyelv 6, görög nyelv 4, anyanyelv 3, történelemből: az osztrák birodalom története végig, a közigazgatási földrajz s népies hazaisme 3, mennyiség- és mértan 3, természettan 3 órában.

V. osztályban: vallástan, latin és görög nyelv, mint a IV. osztályban, anyanyelv 2, történelemből az ókor, a római és görög régiségtan és mythológiával 4, mennyiség- és mértan 4, természettan 2 órában.

VI. osztályban: vallástan 2, latin nyelv 6, görög nyelv 4, anyanyelv 3, történelemből a középkor a XV. századig 3, mennyiség- és mértan 3, természettan 3 órában.

VII. osztályban: vallástan 2, latin nyelv 5, görög nyelv 5, anyanyelv 3, történelemből az újkor 3, mennyiség- és mértan 3, természettan 3 órában.

VIII. osztályban: vallástan 2, latin nyelv 5, görög nyelv 6, anyanyelv 3, statistika az osztrák birodalomra vonatkozólag 3, gondolkodás- és lélektan 2, természettani földrajz, földtan, állat- és növénytan 3 órában.

Behozták az évi tandíjakat 8 frttal, és a felvételi díjakat 2 frttal, amelyeket minden ujonnan bejegyzett tanuló tartozott fizetni.

Az „Entwurf“ III. fejezete értelmében tartatott meg az érettségi vizsgálat is.

A temesvári főgymnasiumban az első érettségi vizsgálat 1852. július 31-én tartatott meg Bonnaz Sándor es. k. isk. felügyelő mint megbízott elnök vezetése alatt; vizsgáló bizottsági tagok voltak: Mannhardt Ignác, es. k. isk. tanácsos, igazgató, a latin nyelv tanára, Bammer Károly, a physika, Ernyössy László, a német irodal. Hartl Ferencz, a történelem, Korbonics Béla, a görög nyelv. Duchan Izidor, a hittan, Arenstein József, a math. tanára.

Gymnasiumunkban az első éretts. vizsgálatot letették: Chyzer Kornél, Hosszú István, Láng Géza, Nádasky Márk, Neumann Fülöp, Popovits György, Vagner Sándor és Veinzierl Ernő.

Az új rendszerű iskolák megnyitása előtt 1850-ben gymn. tanáraink megállapították a tanításban követendő szükséges iránypontokat és nov. 8-án mint fentebb említve van, megkezdték mind a hét osztályban a tanítást vegyesen magyar és német nyelven. Az igazgató bemutatta a tanári kart a tart. főnöknél és isk. bizottsági elnöknél. Az alkalmazott 6 új piarista tanár díjazása a lyceális alapból és a város által évi 1680 frtuyi összegből történt.

Az új tanárok főgondjukat először is a phys. muzeum, a chemiai laboratorium berendezésére és a megfelelő szakkönyvek beszerzésére fordították; a feladat megoldására Bammer Károly tanár vállalkozott: a lyceális alapból pedig kiutaltványoztatott a szükséges pénzüsszeg (l. alább); továbbá

kapott gymnasiumunk isk. új törvényeket, és rendszeresítették a szerb és román nyelvi tanszékeket is.

Az új gymnasium osztályai két helyen voltak: a kegyesrendiek épülete, mely az ostrom alatt nagyon sokat szenvedett. egyelőre három isk. teremnél többet nem adhatott; a többi osztályok a seminariumi épületnek volt lyceális termeiben nyitattak meg és maguk a piarista tanárok is két helyen laktak, és pedig a piaristák épületében hat, a seminariumi épületben is hat tanár. — (Az építkezési nagyobb javítások alatt több tanárnak a lakása és néhány iskola is az evang. házban volt.)

A rendes tárgyak mellett tanítottak gymnasiumunkban rendkívüli tárgyakat is; először is az ének részesült a legfőbb ápolásban; mellette tanították a francia és az olasz nyelvet is; ezek a rendkívüli tárgyak meg voltak más gymnasiumokban is, azonban kevés gymnasium volt az országban, a hol az ötvenes években a gyorsírást tanították volna, mint a helybeli gymnasiumban; sőt még kevesebb vagy talán nem is volt gymnasium, a hol a tornászatot is tanították volna; hogy pedig ez utóbbi tárgynak tanításával két tizeddel megelőzte gymnasiumunk az összes középiskolákat és az erre vonatkozó rendeleteket, mind ezt csakis Hartl Ferencz igazgatónak köszönheti az intézet; Hartl belátva a tornászatnak a tanulók egészségére kiható jótékony befolyását, a torna-tanításra igen nagy súlyt fektetek; Fritsch kereskedő szívesen felajánlotta kertjét hogy a tanuló ifjúságnak torna-gyakorló helyül szolgáljon; itt rendezett Hartl már tanár korában, mint tört. írónk említi, énekekkel egybekötött díszes torna-vizsgálatot, majd pedig később mint igazgató 1860-ben nagyobbszerű torna- és vívási-gyakorlatokat; minden ily ünnepélynél jelen volt a városnak színe-java.

Ugyancsak Hartl igazgató vette meg a most is meglevő templomi harmoniumot 470 frton.

Jelenleg gymnasiumunkban mint rendkívüli tárgyak taníttatnak: a francia nyelv, gyorsírás, ornament. rajz és az ének.

Itt tartom feladatomnak megemlíteni, amit tört. írónk a rendkívüli tárgyaknak az 50-es években való tanításánál mond; az énektanítás terén páratlan buzgalommal és szakértelemmel járt el Suhajda Sándor gymn. tanár, majd igazgató: Suhajdát később a kegyesrend kormánya Kecskemétre helyezte át ugyanazon minőségben, hogy ott az ujonnan alakítandó gymnasiumban tapasztalatait érvényesítse; Suhajda itt is mint énektanár a rend fiataljainak kiképeztetésében utólérhetetlen érdemeket szerzett magának; a helybeli gymn.-ban az igazgatóságban Hartl Ferencz követte őt, ki már sok éve működött gymnasiumunkban mint tanár; számos ösmerősei a legmelegebben üdvözölték benne az új igazgatót.

*

Az ötvenes évek kezdetén a piaristák házával kapcsolatos kerti telek egészen új birtokosok kezébe került; — a városban nagy volt a lakáshiány

s így már a 40-es években — mint azt házunk történetírója megjegyzi — szó volt arról, hogy a szép kert háztelkeknek osztassék fel; a tervezet azonban csak 1854-ben hajtatott végre a katonai parancsnokság meghagyása folytán; a kerti telket 4 részre osztották, melyekből még ezen évben hármat adtak el és pedig a templom háta megett (a katonai és városi kórházak szegleteivel szemben) a sarktelket 4300 frton, a mellette levő belső telket 4280 frton; a kettőt megvette Schmidt építész, a Jenő-herceg felőli sarkot megvette Bersuder 4300 frton; a 4-ik telket csak 1863-ban adták el 2800 frton az izr. hitközségnek.

Az ostrom alatt a ház és a templom sok kárt szenvedett, a melyeknek kijavítására mind a háznak saját, mind a kegyes rendnek központi pénztára nagyon is igénybe vétetett hozzá járult a költségek fedezéséhez maga a tüzérparancsnokság is; és pedig az utóbbi 608 frtot adott, a kegyesrend-kormány pedig 1000 frtot küldött; a legszükségesebb javítások meg is történtek 1855-ben, mint azt a templomban levő következő felirat bizonyítja. (Ecclesia): „Quam tormentorum globis vastat, renovarunt Scholae Piae 1855.“

A város, amely pedig szintén rengeteg károkat szenvedett az ostrom alatt, később a ház ajtajától egészen a templom tulsó szegletéig terjedőleg a járdát négyzetes kövekkel kirakatta 39□^o területben.

Majd később a katonaság, mely a templomot helyőrségének használja, a fentartási költségek fedezéséhez évi 60 frttal járul. (Az 50-es éveknek több apró cseményét a helyesebb összekapcsolás végett az alábbi cikkekben közlöm).

3) 1860—1885.

Az „Org.-Entwurf.“ mely 1850-ben lépett fel, csak 10 esztendeig tartotta fenn magát; 1861-ben az egész isk. ügyet tetemes változásoknak vetették alá, a melyek főleg a német és görög nyelvnek megszorítására vonatkoztak, a tanulóknak pedig fegyelmi tekintetben nagyobb szabadságot engedtek; az új tanítási tervnek főérdeme abban állott, hogy a magyar nyelv és irodalomra, a magyar történelemre több órát és igen nagy gondot kívánt fordítani.

Természetes, hogy a tanítási tervnek ilyen gyökeres átalakítása sok időt igényelt, azért kénytelenek voltak 1861-ben a nagy szünetet egy hónappal megtoldani és így az isk. év csak nov. 1-én vette kezdetét.

A 60-as években még egyszer, és pedig 1866-ban volt három hónappal hosszabbra terjedő szünet; ugyanis az osztrák-porosz háború alkalmával július 20-án esuktak be országszerte az iskolákat, és minthogy a háború után kiütött a cholera, az előadásokat csakis november 1-én nyithatták meg.

Intézetünkre nézve fontos változás állott be az 1863-iki évvel; a

kegyes tanítórendet ugyanis sok helyről sürgették, részben hogy az 50-es években beszüntetett iskolákban újból vegye át a tanítást részben, pedig hogy a meglevő algymnásiumokat főgymnásiumokká alakítsa át; így történt, hogy a rend nem birt elég tanító erővel; azon tanári állomásokat tehát, a hol nem volt meg a megfelelő alapítvány, átadta fentartóiknak, hogy azokat belátásuk szerint más tanárokkal töltsék be; a helybeli főgymnásiumban a kegyes tanító rend a három felső osztálynak tanárokkal való ellátása alól a nm. m. kir. Helytartótanácsnak 1862. szept. 2-án 55.173. sz. a. rendeletével felmentetett, amely kötelezettséggel 1849-ben megbízott; a rendelet szerint az öt osztályra a kegyes tanítórend ad hét, a három felső osztályra pedig a csanádi egyházmegye öt tanárt; kiegészítésképen járult 1862. szept. 20-án 15.301. sz. a. még egy rendelet, a mely szerint a gymn. igazgatót a csanádi püspök és a kegyes rend kormánya egyértelmű megegyezés alapján a nm. m. kir. Helytartótanács — jelenleg a vall. és közokt. m. kir. miniszter — erősíti meg.

A rendelet értelmében az ujonnan megalakult tanári kar — u. m. 7. kegyesrendi és 5 Csanád-egyházmegyei áldozár az előadásokat a szokásos sz. misével 1863-iki okt. 1-én kezdette meg Hartl Ferencznek az eddigi igazgatónak vezetése alatt, és főleg azt tartotta szeméi előtt, hogy a vegyes nyelvű tanuló ifjúság a magyar nyelvben minél szebben és biztosabban haladhasson előre.

A helytartótanács megerősítette már az 50-es évek elején a gymnásiumunkhoz kinevezett szerb és román nyelvi tanárt, kik a görög nem egy. tanulókat a hittanra oktatták.

A felelős magyar miniszterium az 1867-iki évvel kezdette meg működését; a sok irányu és többfelé ágazó tevékenységi körök közül minket csakis az iskola érdekelhet.

B. Eötvös József vall. és közokt. miniszter 1867. szept. 20. és 21. napjain a reformok terére vitte az egész oktatást-nevelést; a jelzett napokon ugyanis valamennyi középiskolai igazgatót tanácskozássra hívta össze Budára, a melynek eredményeül kimondatott, hogy az új isk. évtől fogva a gymnásiumok I. és V. osztályában egy új tanítási terv lép életbe; szerinte nemcsak a végzendő tananyagban lesz változás, hanem a gymnásiumba behoznak két új tantárgyat is, a rajzot és a tornászatot akként, hogy 3 év leteltével a négy alsó osztályban a rajz és mind a nyolcz osztályban a torna fog mint rendes tárgy taníttatni.

Hartl igazgató azonnal gondoskodott is, hogy gymnásiumunk nyerhessen megfelelő szaktanárokat és szükséges helyiségeket; a rajz- és tornatanár díjazását a magyar miniszterium utalványozta ki évi 200—200 frttal. rajzterem-helyiséget ideiglenesen a város adott az elemi iskolákban; tornatanításra pedig a hadtest-parancsnokság adott egy tágas helyiséget a várat körülvevő erődítvények között, és e mellett megígérte egy alkalmas

és csakis e célra szolgáló terem felépítését, hogy kedvezőtlen időben is tornázhassanak a tanulók.

A tornatanítás azonban lassan haladott előre; meghatározott helyiség nélkül és csak mások kegyéből élve. rendszeres tanításról nem lehetett szó; s így történt, hogy évek leteltével 1882-ben a vall. és közokt. miniszterium többeknek hozzájárulásával — (püspök és város) — egy új tornacsarnokot építtetett a piaristák telkén; a kegyes tanítórend tekintettel az iskolai célra 800 frtnyi haszonbér fejében átengedte 15 évre a telket, amikor is az új épület a rendnek birtokába megy át; az egész épület felállítása 4600 frtba, az első berendezés pedig 424 frtba került; így csak 1884-ben kezdték meg a rendszeres tornatanítást, amelyhez a tanulmányi alap terhére 500 frttal Neuwirth Ferencz neveztetett ki rendes tornamesternek.

A rajz és torna négy év alatt az egész gymnasiumban mint rendes tárgyak tanítottak; a többi tanítási tárgyra nézve osztályonként lényeges változások történtek; az adminisztrációt illetőleg több újítás: az isk. év négy, majd három időszakra osztatott be, behozták a módszertani és ellenőrző (havi majd évnegyedi) conferenciákat, amelyekben megállapították a módszert, a tanítási mód, a tanulók előmenetele, a végzendő tananyag stb.; a módszertani tanácskozmányok újabban az állandó tanterv elkészítésével szűkebb körre szorítottak.

Az új rendtartás, amelyen hosszabb ideig dolgoztak, és a melyhez mind az illetékes szakembereknek, mind a tanári egyesületeknek kikérték a véleményét, 1875-ben lépett életbe sok hibával ugyan, de mert egyöntetűséget teremtett az intézetek külső adminisztrációjában, dicséretet érdemel; főbb hibáit kimutatta Petrovich egy külön füzetben; egyik fő és a későbbi praxis által bebizonyított baja az egész szerkezeten átvonuló bizonyos lágság vagy talán engedékenység; pedig ha valamikor, most lett volna szükség határozott erély kifejtésére, mert mint mindenütt úgy gymnasiumunkban is feltűnő volt az ifjúság erkölcsiségének meglazulása, hanyatlása, úgy hogy a helybeli igazgató szigorú rendszabályokhoz kénytelen nyúlni az iskolai fegyelem megőrzése végett.

Az új rendtartás megváltoztatta az év régi osztályvizsgálatokat is, amelyeknek alapját ezentúl a tárgycsoportosítás képezte; a nagy szüniő pedig július és augusztus hónapokra tétetett átt, s így az 1875/6-iki isk. év csak kilencz hónaptól állott.

1876. óta kétségtelenül számos miniszteri rendelet érkezett az isk. tanítást, oktatást illetőleg; ilyen volt a fentebb említett Rendtartás, amely az iskola külső életét tárgyalta; kiegészítették ezt az iskola belső életére vonatkozó és 1879-ben megjelent Utasítások, amely a synthetikus rendszer alkalmazását tűzték ki feladatul; bizonyos, hogy a leghelyesebb tanítási mód de csak a magánoktatásnál, a hol a nevelő egy-két növendékével van foly-

tonosan elfoglalva; Herbart, akinek paed. elvei lettek az új Utasításokban irányadók, maga sem foglalkozott soha nyilvános iskolában, és teoriáját sehol sem alkalmazta gyakorlatilag, mint azt magok a legvérmesebb Herbartisták is bevallják; csakhamar meg is támadták az Utasításokat (Közoktatás), jöttek a pótló-utasítások (Magy. orsz. tört. a III. osztályban) majd néhány év múlva (1883. és 1887.) az új Utasítások, melyek részben az újabb paed. irányok alapján részben az 1883-iki XXX. törv.-czik kívánalmainak megfelelően készültek.

Az utolsó (1887.) Utasítások ismét változásnak néztek eléje az 1889. évnél végével, midőn a görög nyelvnek kérdése felvetetett; a változás be is következett az 1890/91. isk. évnél kezdetével; a rendelet értelmében az V. osztálytól kezdve évenkénti fokozattal, a tanuló jövő pályájára való tekintettel vagy a görög nyelvet tanulhatja, vagy az azt pótló tárgyakat: magyar írók bővebb tanulmányozását kapcsolatban a görög classisoknak fordításban való ismertetésével és a szabadkézi és geometriai rajzot.

*

A mint a piaristák Temesvárra jöttek, máris a megbeszélés tárgyát képezte egy gymnásiumi új épületnek és kegyesrendi házuak a felépítése; a dolog felujult, hol pedig eltűnt a szinpadról; 1867-ben az iskolának annyiszor emlegetett szűk volta reábirta Somhegyi Ferencz kegyesrendi tart. főnököt, hogy itt helyben a püspökkel megbeszélje a dolgok mikénti állását és egyszersmind az eszközökről is gondoskodjanak, melyekkel a rég óhajtott új gymnásiumot felépíthessék; a várva várt alkalom, t. i. a gymnásiumi öt alsó osztálynak új építése be is következett az 1870-iki évvel; ugyanis október 17-én b. Eötvös József cultusminiszter meglátogatta Temesvár városát s így megfordult a gymnásiumnak minden osztályában is; minthogy az öt alsó osztály helyiségei a nagy számú tanuló ifjúság befogadására kicsinyek voltak, a miniszter úr a lycealis alapnak egy részét mely 1849. óta a magas kormánynál volt, a kamatok kamatjával együtt visszaadta a Csanád-egyházmegyei hatóságnak; az összegből Bonnáz Sándor püspök 23 ezer frtot utalványozott ki az új iskolai termek kiépítésére: a munkálatok a kegyesrendi ház nyugati oldalán meg is kezdettek 1871. május 1-én; az építkezések alatt a városi tanács iskolák helyiségeül ideiglenesen kijellette a redout nagy termét a szomszéd szobákkal együtt.

A jövő isk. évi előadásokat már az új helyiségben kezdték meg, amely 8 termet foglal magában; és pedig öt osztály, a rajzterem, a természetrajzi muzeum és egy tanári lakás; a rajzterem, amely tulajdonképen nem egyéb, mint egy iskolai helyiség. később ismét iskolává tétetett, amint 1886-ban az első osztály mellett a párhuzamos osztály megnyílt.

Ha már illetően nagyobb építkezések történtek a gymnásiumban, nagyobb szerű átalakításokat tettek a házban is; így a házi könyvtárt, a mely egy földszinti szobában volt. átvitték a templom melletti emeletes

folyosóra; a régi könyvtárból pedig lakószobát készítettek; a földszinti folyosó kirakatott négyzet-márványlapokkal; a templom tetőzete új vízvezető csatornákat kapott, a templom falai és repedései kijavítottak; néhány évvel később pedig a házfőnök lakása irányában a főfalak erős vaskapcsokkal összszorítottak.

Meg kell említenem itt azon kellemetlen pert, melyet a kegyesrendi ház saját jogainak megvédése szempontjából kénytelen volt megindítani, abban hosszabb ideig részt venni és melyet végre meg is nyert; ugyanis a helybeli társházat a szentannai alapítvány majd a későbbi királyi megerősítvény értelmében a kincstár terhére megilleti a 48 öl fa; csakis a 1875. évi 60.442. sz. a. pénzügyminiszteri rendelet tagadta meg a jogot a háztól és megvonta a fát; a dolog a törvény útjára került és csakis az budapesti e. f. kir. törvényszéknek 24.541/1880. sz. a. ítélete alapján nyert kedvező megoldást, a mely szerint az alperes, a magy. kir. államkincstár köteleztetik 1880. évtől számítva évenként 48 öl tüzi fát kiszolgáltatni az alperes temesvári kegyesrendű társháznak; továbbá tartozik kártérítés címén 672 frt, perköltségek fejében 300 frtot megfizetni, és a kiszabandó ítéleti illetéket viselni. Ezen ítélettel az annyi év óta húzódó ügy, amelynek legtisztább igazsága a kegyesrendi ház mellett szólott, véget ért; — az ítélő-tábla által is helyben hagyatott 13.725/1881. sz. a.

Ugyanazon időben 1879-ben éles megbeszélés tárgyát képezte a gymnasium fentartási költségeinek kötelezettsége; a beszédre okot szolgáltatott a felállítandó új torna-terem; a dolgok mibenlétének teljes megvilágítása végett a gymnasiumnak buzgó igazgatója Hemmen Ferencz a gymnasiumnak fejlődési történetét, természetét, az egyes tényezők kötelezettségeit egy terjedelmes czikkben kifejtette; a czikket nagy érdekességénél fogva A) alatt kivonatossan közlöm a mellékletben A felvilágosítás után mindenki helyesnek találta a dolgoknak történeti alapon megfejtendő jogos álláspontját.

Mint igen fontos városi iskolai és művelődési ügyeket itt megemlítem, hogy az állami főreáliskola 1879-ben teljesen felszerelt és a tudományok méltóságának megfelelő diszes épületben helyeztetett el; az épületben helyezték el a virágzó ipariskolát is; ugyanezen évben alapították Temesvár városának lelkes hazafiái a „Temesvári magyar nyelvterjesztő egyesületet.“ mely minden nemzeti ügy iránti buzgalma miatt méltán kivívta a jóknak dicséretét és pártolását.

*

A tanároknak tudományos és irodalmi működéséről, a nyilván. életben való tevékenységéről történelmünk a legszebb tényeket jegyezte fel.

A kegyesrend kormánya a bécsi tud. egyetemre küldötte 1854-ben a magasabb kiképzetés végett gymnasiumunkból Ernyössy László és Bammer Károly tanárokat; ugyancsak az utóbbi tanár mint képviselő

küldetett ki a ház részéről már 1852-ben a Scitovszky János esztergomi érsek elnöklete alatt megtartott tartományi gyűlésre, a melyen a rend főnökévé Nagy Péter választatott meg.

A mint pedig később a 60-as években behozott tanári vizsgálat 1868-ben kötelezővé tétetett, gymnasiumunk tanárai csakhamar siettek egymás után megfelelni a kötelességnek.

Majd a 70-es években kezdték az úgynevezett népies előadásokat és felolvasásokat a gymn. és reáliskolai tanárok együttesen; a gymnásiumi tanárok közül részt vettek: Karnay Alajos, Bertalan Alajos, Kiss Károly, Kuhn Lajos. Müllner Pál és Seitz Alajos.

Történelmünk a következő tanárokat említi, mint akik az irodalmi vagy a nyilvános társadalmi téren szerepeltek: Mannhardt Ignác, Purgstaller József, Suhajda Sándor, Hemmen Ferencz, Kriniczy Ferencz, Kuhn Lajos, Szentkláray Jenő, Bammer Károly, Janky Károly, Martin Péter, Olejovics János, Zvér Endre, Ochsenfeld Vendel, Gaith Rudolf, Patzner István, Számek György; böcs. tudori oklevelet nyert dr. Számek György; a délmagy. orsz. tört. és régész. muzeum társulatnál sokat működtek mint titkárok és az évnegyedes közlöny szerkesztői: Pontelly István, Patzner István, Nyáry József, dr. Számek György; a temesvári magy. nyelverterjesztő egyesület alelnöke Pfeiffer Antal, titkára Hám József; a temesvár városi vörös ker. egyeslet pénztárnoka Pfeiffer Antal; a délmagy. orsz. term. tud. társ. titkára és a közlöny szerkesztője Véber Antal; Nyáry József prologjával nyitották meg 1887-iki októberben a téli időszakra a helybeli magyar színházat; ugyancsak Nyáry külön füzetben adta ki római utazásának élményeit: Patzner (Perényi) egy kötet műfordítással lépett fel és társszerkesztője a „Havi Közlöny“ czimű folyóiratnak; önálló dolgozataikkal felléptek még: Arányi Ágost, Körösy Albin stb.

*

A gymn. szertárak gyarapítása részben jótékony adományok, részben pedig a nm. miniszteriumnak és a lyceális alaphól történt utalványozások folytán történt; ezzel kapcsolatban megemlítem a tanuló-ifjúságnak jótékony czélokra tett gyűjtéseit is.

A lyceális alaphól: 1853-ban, majd 55-ben 800 frt. ára physikai szereket hozattak; 1863-ban 233 frt., 1874-ben 700 frt., 1876-ban 600 frt. utalványoztatott ki hasonló célra; 1878-ban Bonnáz püspök Hemmen igazgatónak és Kuhn tanárnak 1200 frtot adott át, hogy Párisban phys. szereket vásároljanak; az összeget később megtoldotta még 363 forinttal; 1881-ben 590 forintot nyert a phys. muzeum; a tanári könyvtár a jelzett alaphól 1868-ban 96 frtot, az osztályok pedig padokra 1873-ban 169 frtot kaptak; majd 1886-ban az I. osztály mellett megnyitván a párhuzamos osztály, az új iskolának teljes bebútorozása a jelzett alaphól történt: e mellett a phys. muzeumba bevezettetett az electr. ívláng; továbbá évenkint

kisebb-nagyobb javításokra kiutalványoztatik 120—150 frt. Utalványozás történt a lyceális alapból a gymnasium megrongált tetőgerendáinak kipótálására is 1883-ban 600 frttal.

A physikai és természetrajzi szertárak, a melyek az egykori lyceumnak tulajdonát képezték és mint a fentebbiekből látszik, a lyceális alapból szaporítottak is, a helytartótanácsnak 12.771/2614. sz. a. rendelete folytán a gymnasium használatára adattak át; az átvételnél, a mely leltárilag történt, jelen volt az egyházmegyei hatóság részéről Gabriel József kanonok, a helytartótanács részéről Kümmer Henrik isk. tanácsos, a gymnasium részéről az igazgató, König Móríc s Wohlfarth József tanárok.

Egyesek részéről történt adományozások közül fel vannak említve: Csajághy püspök számos térképet, arany-, ezüst- és rézpéuzt, Jározky Tamás nyug. százados pedig 68 db. értékes művet adott; a természetrajzi gyűjtemény is kapott számos adományt: Simon Imre temesvári gyógyszerész 3000 db. szárított növényt, Riesz Károly H.-M.-Vásárhelyről egy *Nymphaea thermalis* fejlődése minden alakjában és számos növényt, Schrökinger Gyula ásványokat, Rajkovics tojás-gyűjteményt, Weber Ágost adriai tengermelléki moszatokat, továbbá ittebei Kiss Miklós, Kümmer Henrik, Pilz Ottó, Schopf József stb. különböző tárgyakat adtak. — A tanári könyvtárnak adományoztak: Trefort Ágost az akadémia kiadványaiból 360 frt értékű könyveket 25 frton, a cs. k. államminiszt. a cs. birodalmi földtani társulat összes kiadványait.

Az ifjúság jutalmazására 1863-ban küldött először a Fekesházi alapítványból könyveket a Helytartótanács; gróf Karácsonyi Guidó jó erkölcsű tanulóknak 300 frtot, ittebei Kiss Miklós pedig könyveket adtak jutalmul; — és a kit első sorban kellett volna emlitenem, id. Ormós Zsigmond mint alispán, majd mint főispán csaknem évenként küldött könyveket az igazgatónak a jelzett célra.

A tanári kar a 60-as évek vége felé egy jóra való ifjúsági könyvtárt rendezett be, a mely célra a tanárok számos könyvet adtak.

A tanári kar tetemes adománnyal járult a délmagyarországi múzeum alapítókéjének gyarapításához, továbbá a szegedi árvizkárosultak felszegélyezéséhez; az utóbbi jótékonyághoz az ifjúság is hozzájárult 105 frtal: — az ifjúság 1882-ben kezdett gyűjteni egy új ifj. zászló beszerzéséhez.

A tanulmányi alap 1876-ban a kezelési átalányt 470 frtról 600 frtra emelte fel, a tanszer-átalányra pedig 1866-ban 321 forintot, 1876-ban 198 frtot adott, 1883-ban pedig évi 250 frtot utalványozott ki: 1873-ban az újonnan elkészített gymnasium számára 1512 frt értékű padokat készíttetett.

Id. Ormós Zsigmond szives érdeklődése és közvetítése folytán Baics Milos-féle ösztöndíjat nyert a gymnasium, amely 500 frtnyi alapot képvisel; a tanári kar az alapítványi levélnek megfelelően akként intézkedett, hogy

200 frtnak a kamatja évenkénti jutalomra fordíttassék, 300 frtnak a kamatja pedig a tőkéhez esatoltassék, a míg a tőkének 120 frt kamatja lesz, amely stipendiumra fordítható legyen; az ösztöndíj „Baics-Gorove-Féger-ösztöndíj“ ezim alatt jelenleg a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium által Temes-vármegye törvényhatóságához tétetett át.

*

A tanügy mindig váltakozásnak van alávetve, valahányszor politikai változások állanak be; így történt ez 1860-ban is; Kümmer Henrik kir. tanácsos, aki gymnasiumunknak annyi évig lelkes fővezetője volt, távozott körünkből; de amint fájdalmas volt a búcsú, amelynek oly érzékeny szavakban adott kifejezést a tanári kar nevében az igazgató, annyival nagyobb örömmel fogadták a hirt, hogy Ő Felsége a nevezett kir. tanácsost nagyváradi tanker. kir. főigazgatónak nevezte ki; és midőn 1861-ben az érettségi vizsgálatokon megjelent, az ifjúság énekkel és üdvözlőbeszéddel fogadta őt; a beszédet Kaltner VI. oszt. tanuló mondotta; a főigazgató a megtiszteltetést megköszönve, örömmel adott kifejezést a feletti tapasztalatának, hogy az ifjúság oly szépen halad előre a magyar nyelvben. — Kümmer 12 évig volt a tankerületnek főigazgatója; munkássága, sokoldalú ismeretei, a gymnasiumok felvirágoztatása körüli tevékenysége 1872-ben elismerésre találtak, amidőn is nagyváradi kanonoknak neveztetett ki; a tanári kar, amint egyrésről sajnálattal vett búcsút szeretett főigazgatójától, úgy másrésről üdvözölte a kitünő férfiút a magas állásban, amelyre őt a királyi kegy felemelte; a főigazgatóságban követte őt Krausz László, a kinek 1881-ben bekövetkezett halála után még ugyanazon évben Petrovics Ferencz eddigi budai főgymnasiumi tanár neveztetett ki tanker. kir. főigazgatónak; Petrovics tanügyi és irodalmi érdemeinek elismeréséül 1889-ben nagyváradi kanonoknak neveztetett ki; fontosabb működéséből megemlítjük, hogy 1884 óta a gymn. osztályok között a szaki arány szerinti tanítást hozta be; továbbá buzgóan járt el az új tornaterem felállítása körül, végre elnökölt 1889-nek végén a főgymnasium viszonyainak végleges rendezése-céljából tartott tanácskozmányokon. (L. alább.)

Sajnálattal említi meg gymn. történetirónk, hogy kedves tanáraitól, akiket hivatásuk a lelkipásztorokodás terére hívott, meg kell válnia; így Zányi Ferencz 1871-ben párdányi, Szentkláray Jenő pedig török-becsei plébánosnak neveztetett ki: a gymnasiumnál töltött sokévi működésök ideje alatt maradandó érdemeket szereztek maguknak az ifjúság nevelése körül, amely az örök hála babérrájával koszoruzta meg a távozó tanároknak homlokát.

Majd néhány évvel később dr. Kún Lajos nyerte el a n.-szt.-miklósi plébániát; tanártársai és az ifjúság a legérzékenyebben vettek búcsút a kedvelt férfiútól; helyét Hold Adám töltötte be.

1882-ben Krinitzky Ferencz elnyerte a bruckenauai plébániát, majd Ochsenfeld Vendel a nagy-tószegit, Ludwigh Miklós a királyfalvit, Hold

Ádám a nadrágit, Pontelly István pedig a szabadfalvit: helyökbe Martin Péter, Kroll Rezső, Arányi Ágost, Hám József, Számek György kegyesrendiek és Patzner István csanád-egyházmegyei áldozárok tétettek; 1883-ban Hemmen Ferencz igazgató nyerte el az új-aradi plébániát (l. alább); helyét rövid időre Horváth Pius kegyesrendi házfőnök töltötte be.

Megemlitem itt, hogy Schnirch Ignác kegyesrendi áldozár 1858-ban főnökségének elbocsátó levelével Amerikába távozott mint hittérítő; majd Korbonics János szintén elbocsátó levéllel vétetett fel a csanádi egyházmegye kötelékébe s előbb Albrechtsdorfra tétetett plébánosnak, majd ismét visszahivatott a cathedrára, innen nyugdíjba lépett és mint tiszt. esperes halt meg 1888. november 7-én.

A tanári kart rendkívül megtisztelő esemény adta magát elő 1876-ban; ugyanis annak egyik tagját, Wuchetich Istvánt, a zombolyai kerületben országgyűlési képviselőnek választották meg; mind ekkor, mind pedig a másodszori képviselőválasztás alkalmával óráinak helyettesítésére társai a legnagyobb örömmel vállalkoztak.

A rajztanítással kezdetben, mint minden intézetben, úgy Temesvárott is sok baj volt; a miniszterium által kiírt 500 frtnyi pályázatra nem jelentkezett senki: alkalmazták Varjassy Árpád ipariskolai igazgatót, de mint-hogy képesítő okmánynyal nem birt, kénytelen volt távozni a gymnasiumból; helyét ideiglenesen Wálder János reáliskolai tanár töltötte be.

Mind a most említett rajztauári, mind pedig a tornatanítói állomás gymnasiumunkban csak 1885 óta rendszeresített a nm. miniszterium által, és pedig az előbbire kineveztetett Hunyady László, az utóbbira pedig Müller Károly.

A személyi változásokat illető események között megemlitem, hogy a csanádi püspök Kristofcsák Gyula székesegyházi hitszónokot bizta meg a főgymnasiumban a hittan tanításával, hogy a hittanár minden egyéb tárgy tanításától ment legyen.

A kath. ifjak száma annyira megszorodott, hogy a vasárnapi szt. beszédek tartását három helyen látták szükségesnek; az így megszorodott munka viselésére Zvér Endre vállalkozott; 1885 óta ismét három helyen tartatnak a szt. beszédek, amely feladatot a tanári kar önként teljesíti.

A kegyesrendi háznak sok éven át volt buzgó házi orvosa. Stefanovics Tamás, hivatkozva agg korára, lemondott kötelezettségéről; ez állásra 1879-ben meghivatott dr. Bieder Vilmos.

A tanárok közül hosszabb ideig betegeskedtek és mint ilyenek vagy a tanításról kénytelenek voltak lemondani, vagy hosszabb szabadságot, vagy pedig elhelyezéseket kérni: Ivánfy Ede, Zvér Endre, Láng Mihály, ifj. Schmidt Agoston, Brandt József, Hudra János (több ízben esúz), Ludwig stb.: — az intézetre nézve szomorú eset Karnaynak és Zéhnek kilépése.

Megszomorodott szívvel kell itt megemlékeznem azon halálesetekről, melyek gymnasiumunkat közvetlenül vagy legalább is közelebbről érintették.

Ide tartozik Csajághy Sándor püspöknek 1860. február 7-én bekövetkezett halála; a város, az egyházmegye, az összes vidéki lakosság, a helybeli gymnasium mély fájdalmat érzett, amint köztudomásra jutott, hogy a nagynevű püspök meghalt; nem lehet feladatomban, hogy a megboldogultnak érdemeit, melyeket az egyház, a haza és a tanügy körül szerzett, itt elsoroljam; annyi bizonyos, hogy a gymnasium iránt a legbensőbb érdeklődéssel viseltetett és így méltán gyászoló benne a tanári kar és az ifjúság mindenkori jótevőjét.

Megelőzte a püspök halálát két évvel 1857. deczember 6-án Bammer Károly kegyesrendi tanárnak jobblétre költözése; Bammer sok évig kitünő sikerrel működött gymnasiumunkban; az utolsó évben gyengélkedő egészsége miatt felmentetett a tanítás alól; temetése alkalmával a nagyszámu gyászoló közönség, a papi, katonai s egyéb hatóságok részvétele bizonyította a ragaszkodást, melylyel a boldogult tanár iránt viselkedtek.

Több évi pihenő után ismét megjelent a kérlelhetetlen halál és elragadta a társháznak legjobb atyját, Wengriczky Józsefet 1867-ben; házunk akkori történetírója a következőket mondja róla: „A jó pap és jó tanár életének két harmadrészét embertársainak, ezek által közvetve a hazának és az egyháznak javára tölté be, ki tudományossága miatt már fiatal korában bölcsészeti tudorrá lón, kit nemcsak tanítványai, kiknek nagy számából sok jeleset adott a hazának, hanem minden ember tisztelt.“ — Helyét a rectorshipban Hartl Ferencz vállalta el, tanári állomására pedig a rendkormány Budaváry Józsefet küldötte.

Majd 1870-ben a gymnasiumnak két jeles tanára költözött el a jobb hazába: Krommer Máté piarista április 11-én, és a már régóta beteg Keltónik Miklós Csanád-egyházmegyei áldozár május 13-án, az akkori történetíró megjegyzi, hogy a két jeles férfiú emléke ércznel erősebben marad meg tisztelőinek és halás tanítványainak, szívében, helyettük Kuhn Lajos esan. m. üld. és Kiss Károly piarista tétettek ide.

Hartl Ferencznek 1874-ben bekövetkezett halála teljesen megrendítette a gymnasiumot és a piarista házat; a boldogult férfiú közel 30 évig fáradozott Temesvárott mint tanár, gymn. igazgató és házfőnök, érdemeit elsorolni annyi év letelte után alig lehet; tény az, hogy a tisztelet, melyet a megboldogult a megyében, a városban az egyháziak és világiak között, tanártársai és a tanulók részéről tapasztalt, csak halála után tűnt fel oly nagy mértékben; mert mindenkinek szívében megrendült a sajnó fájdalom, amelynek a végső gyászszertartásnál oly imposans módon adtak kifejezést; tény az, hogy a temesvári főgymnasiumnak szép felvirágzása nagy részben az ő nevéhez van kötve; legyen e néhány sor is egy kis koszorú a megboldogultnak sirján. — Helyét a házfőnökségben Horváth

Pins piarista, a gymn. igazgatóságában pedig Hemmen Ferencz Csanád-egyházmegyei áldozár töltötték be.

Reá egy évre meghalt Dunaiszky Henrik rajztanár, aki sok évig fáradozott a tanítás terén, helyébe jött Zimmermann Henrik.

Egy fiatal kegyesrendi tanár Keller Ferencz az 1877/8. isk. évnék a végét be sem várhatta, mint beteg haza kívánkozott Zsámbékra szüleihöz, ahol jobb létre szenderült, helyébe Randweg Mihály tétetett ide.

Nagy gyász érte Temesmegyét, mikor Murányi a megyének érdekekkel bíró főispánja meghalt; „alispán volt ő — úgy szól a ház történelmének írója — 1848/9-ben, tevékeny hazafi, sokat szenvedett férfiú, utóbb főispán, hajdan convictorunk, a kegyesrend iránt a legnagyobb kegyelettel viselkedett. illő, hogy a nagy hazafinak, a páratlan temesi főispánnak emléke örökre megőriztessék házunk évkönyveinek lapjain;“ lelke nyugalmaért a sz. misét templomunkban nemesak 1874. jún. 22-én, hanem, mint házunk történetében feljegyezve találjuk évről-évre meg tartották; helyébe id. Ormós Zsigmond eddigi alispán neveztetett ki főispánnak.

Tanügyi tekintetben megemlítendő, hogy 1871-ben meghalt b. Eötvös József. közokt. m. kir. miniszter; halála felett a tanári kar őszinte gyászának adott kifejezést, helyét Pauler, majd egy év letelte után Trefort Ágoston töltötte be.

Trefort hosszas minisztersége alatt tanügyi téren igen szép érdemeket szerzett magának, amelyeket a gymn. igazgató méltányolt a miniszternek 1888-ban bekövetkezett halála alkalmából a tanuló ifjúsághoz a templomban intézett emlék. beszédében; a miniszterségben gf. Csáky Albin követte őt.

1889-iki aug. 9-én terjedt el a városban és az egyész egyházmegyében a gyászhir, hogy a nagynevű püspök Bonnáz Sándor jobb létre szenderült: az egyházmegyének minden rangú és rendű, koru és vallásu lakosa őszinte fájdalmanak adott kifejezést a nagy püspök elhúnyta felett; sok évre terjedő közhasznu tevékenysége kiterjedett mindarra, ami szép, jó és igaz; a gymnasium méltóan gyászba borulva kiálthat fel: Requiescat in pace!

A temetést és a gyászmisét dr. Schlauch Lőrincz nváradi püspök ő exc.-ja végezte a legnagyobb pompával: a gyászszertartáson résztvevők között jelen voltak a tanári karnak itthon levő összes tagjai, továbbá Pap János szegedi házfőnök, Magyar Gábor szegedi gymn. igazgató és Pap József, ottani tanár is.

3. Magas látogatások és ünnepélyek.

Az újabb időkben több fontos momentum emelkedik ki gymnasiu-munk történetéből, főleg oly alkalmakkor a midőn magas állásu kitünőségek látogatták meg házunkat, látogatták meg iskoláinkat. Mindenkor

lélekemelő és felvidámító a Múzsák sz. csarnokainak hivatott férfaira, a tanárokra, ha fáradozásuk, munkásságuk eredményét közvetlenül mutatgatják az illetékes felsőbb fórumnak; buzdító hatással van az ifjú növendékseregre, mely zsenge ismereteit vágyva igyekszik az iskola négy falán kívül is másnak elmondani.

„Ut Aratus ab Jove inciendum putat, ita nos rite coepturi ab Augustissimo Rege videmur.“ — Ő Felsége Ferencz József ap. királyunk első ízben 1852. június 18-án érkezett városunkba, akit Csajághy Sándor püspök a székesegyházba, innen pedig saját lakására a térparanesnoksági épületbe vezetett; a tisztelgők között első sorban volt a kath. papság, melyet a kegyesrendiekkel egyetemben Csajághy püspök mutatott be: a piaristák közül ott voltak Tamásy József, helyettes rendfőnök, Mannhardt Ignác helybeli, Gruber József, nagybecskereki házfőnökök és igazgatók, továbbá a helybeli tanárok. A következő napon június 11-én 9 órakor Csajághy püspök Ő Felségének, az összes katonai és világi előkelőknek jelenlétében megáldotta a Rukavina ezred zászlaját, amelybe a helybeli kegyesrendi házfőnök is vert be szeget. — Ő Felsége magas látogatással június 12-én szerencséltette a semináriumi épületben a gymnasialis tanulóifjúságot és a tanári kart, majd a kegyes-rendieknek templomát tekintette meg, hol mély szomorúsággal látta az ostrom ideje alatt okozott károkat: — ugyan ezen nap Ő Felsége d. u. 4 órakor Aradra utazott. A második lélekemelő, kitüntető, magasztos és nagy ünnepély 1872-iki május 6-án folyt le középiskolánk falai között, a midőn is a felkent koronás apostoli magyar király I. Ferencz József, temesvári tartózkodása alatt látni valói közé első sorban felvette gymnasiumunknak megtekintését; a tanári kar és az ifjúság a leglelkesebb „éljenek“-kel fogadták országunknak alkotmányos és szerető atyját; a bemutatásokat Bonnáz Sándor püspök eszközölte; Ő Felsége az iskolákban mindenütt legmagasabb elismerésének adott kifejezést.

Ő Felségének itteni tartózkodását csakhamar követte az intézet igazgatójának Hartl Ferencznek a „Ferencz József rend“-del való kitüntetése, amely kitüntetésben nemcsak a vidék minden lakója, de főleg és első sorban a helybeli gymnasiumnak tanárai és növendékei látták, hogy az iskola érdekében kifejtett őszinte munkásság tudva van a királyi felség előtt, melyet magas kitüntetésével meg is jutalmaz; az érdemkeresztet Kümmer Henrik főigazgató tűzte fel a derék igazgató mellére 1872. május 16-án nagy számu tisztelőinek jelenlétében; amely alkalommal szeretett igazgatója iránt mind a tanári kar mind pedig a tanuló ifjúság a legőszintébb érzelmeinek adott kifejezést szóban, ünnepélyességekben és énekekben.

Az Osztrák-Monarchia és Magyarország összes lakói az ünnepélyességek és örömkifejezések minden nemével tüntették ki Ő Felségének

Ferencz József apostoli királynak Erzsébet Ő Fenségével való egybekelését 1854-iki április 24-én; a tanuló ifjúság tanáraival együtt kérte a Mindenhatót hálaadó isteni tiszteletben, hogy a felséges párt kísérje áldásaival: az egybekelésnek 25 éves ünnepét az ország összes lakóival együtt megünnepelte ifjúságunk is 1879-ben.

A gymnasium és a kegyesrendi ház iránti kiváló előszeretetet tanusított igen sok alkalommal az egyházmegyének kitűnő főpásztora Csajághy Sándor: 1853. december 26-án benedicalta az annyi csapáson keresztül ment, de már is restaurált piarista-templomot; a tanuló ifjúság a seminariumtól a piarista templomig és vissza kísérte a főpapot; a templomban az egyházi ténykedést sz. mise és a püspök által mondott alkalmi beszéd követte.

Többször megjelent a főpásztor az előadásoknál is, maga intézett kérdéseket a tanuló ifjúsághoz; különösen hosszabb időt töltött gymnasiumunkban 1853-ban, és jelen volt az I. oszt. a hittani, a III. oszt. a latin nyelvi, a VI. oszt. a term.-rajzi, a VII. oszt. a matematikai a VIII. oszt. a történelmi órán.

A nagy főpásztor a tudományok pártolása mellett szíven hordozta mind a tanuló ifjúságnak mind a város lakóinak valláserkölesi előmenetelét; jól ismerte a Jézus-társasági atyáknak a missió-téren kifejtett buzgalmat. e végből lehvta 1854-iki májusban Bécsből Klingowström, Rhoman és Weisz jezsuitákat missiók megtartása végett; az atyák közül Rhoman a tanuló ifjúságnak is tartott sz. beszédet. mely az ifjak vall. és erkölcsös érzületére igen jótékony hatással volt.

Az iskola-évnek megnyitása és befejezése mindig a rendes időkben történt. t. i. okt. 1-én és július 30-án. az 1854-iki október 1-e annyiban nevezetes, hogy ekkor Csajághy Sándor püspök maga tartotta a „Veni Sancte“-t. és egyszersmind a templomban maga intézett buzdító beszédet a tanuló ifjúsághoz.

A bold. sz. Mária szeplőtelen fogantatásáról szóló dogmának kihirdetése a tanuló ifjúság jelenlétében 1855-iki márczius 8-án történt; az ifjúság az ünnep előtt meggyónt és a sz. mise alatt magához vette az Úr testét a püspök kezéből; Csajághy püspök a bold. sz. Anyának kiváló tisztelője lévén, felállította a gymnasiumban a Mária-Társulatot, melynek ő volt a fő-védnöke. A vallásos épülés emelésére később 1867-ben behozták a Szepesi Imre-féle ima- és énekes könyvet. amely kitűzött céljának elérésére nagyon jótékony hatással volt.

Viala Prenani bibornok 1855-ben meglátogatta a várost és a püspöknek volt vendége, midőn a bibornok városba vonult. a tanuló ifjúság az utcán sorfalat képezett; a bibornok meglátogatta templomunkat is.

Kankoffer Ignác es. kir. iskolai tanácsosnak neveztetett ki 1854-ben;

a tanári kar tisztelgett nála, a tanácsos a megtiszteltetésért őszinte köszönetét fejezte ki és biztosította a tanári kart, hogy mint eddig, úgy ezentúl is mindenkor szíven fogja hordani a gymnasium felvirágoztatásának sz. ügyét, és csakhamar viszonzta is a megtiszteltetést; mert rövid idő múlva közel öt heti időt szentelt a helybeli iskoláknak de főleg a főgymnasiumnak: naponkint bejött az intézetbe, minden tanárnak óráján jelen volt, meglátogatta a muzeumokat, könyvtárakat, majd egy rendkívül tanulságos tanácskozmányban örömét fejezte ki a tanárok buzgósága, tapintata és paed. helyes eljárása felett; ugyanazon év május végén egy másik meglátogató tisztelte meg személyesen az intézetet, és pedig a kegyes tanítórendieknek főnöke Nagy Péter, aki hasonlóképen minden osztályban jelen volt az előadásokon, a tanuló ifjúságot vallás-erkölesiségre, szorgalomra intette, a tanároknak pedig buzgalmukért a legnagyobb elismeréssel mondott köszönetet; — majd később Haynald Lajos akkori erdélyi püspök látogatta meg a gymnasiumot.

A Temes-bánsági iskolákra nézve fontos esemény adta magát elő az 1855-iki évvel, a midőn is Ő felsége Kümmer Henrik oraviczai plebánost nevezte ki isk. tanácsossá; a tanári kar ez alkalommal őszinte örömeinek adott kifejezést, mert meg volt győződve, hogy a munkabíró, tettűs férfiú, a tanügy terén kiváló jártassággal bíró főnök, az intézetet a virágzás legmagasabb fokára fogja felemelni; és csakugyan a tanári karnak hitét a tettek követték; az új főnök időközönként órákat töltött az iskolákban; tapasztalatait mindenkor tanácskozmányban közölte a tanári karral és kijelentette, hogy a tanuló ifjúságnak mind erkölesi mind tanulmányi előmenetele képezi a tanárok fáradozásainak legszebb jutalmát.

Mennyire szerette Kümmer a tanuló-ifjúságot, bizonyítja azon körülmény, hogy éveken át az ünnepélyes „Veni Sancte“-t mindig ő tartotta, sőt későbbben még mint nagyváradi tank. kir. főigazgató is a 60-as években, az isk. törvények felolvasásánál több ízben buzdító beszédeket intézett a tanuló ifjúsághoz, továbbá a király és királyné nevenapján szintén ő végezte a szent misét.

A gubernator Sokesevics szintén meglátogatta több ízben a gymnasiumot Bonnaz Sándor kanonok kíséretében; és nemesak az előadásoknál volt jelen, hanem megtekintette a szertárakat is; mindannyiszor megelégedésének adott kifejezést az intézetnek minden rendű és irányú előmenetele felett.

A tanári kar csakhamar két ízben is tisztelgett Sokesevitsnél és pedig első ízben, amint Ő Felsége az I. oszt. vaskorona-rendel tüntette őt ki, és másod ízben Oltványi káptalani Helynök vezetése alatt, a midőn Horvátországi bánná neveztetett ki; majd következett az új kormányzónál gróf Vigot de Saint-Quentin-nél a tisztelgés, a tanári kart az igazgató vezette; a látogatást a kormányzó az iskolákban viszonzta, a hol több osztályban

a latin nyelvet és a matematikát hallgatta, e mellett megtekintette a muzeumokat is.

Nagyobb mérvű ünnepélyeknek nézett eléje városunk az 1860-iki évvel; a Csajághy püspök halálával elérvult egyházmegye új főpapot nyert és pedig már júl. 21-én: a kinevezés általános lelkesedést keltett a hívők szívében, a tanári kar és a tanuló ifjúság lelkében; az eddigi isk. tanácsos, majd a cs. kir. szerb báuati Tanácsnál referendarius: Bonnaz Sándor decz. 18-án tartotta a dóm-templomban ünnepélyes installációját, mint kinevezett esanádi püspök; az ünnepélynél az összes hatóságokon kívül a tanuló ifjúság is részt vett; a kegyesrend részéről lejött Purgstaller József rendfőnök Jäger Ágoston titkárával; Baranyay Zsigmond szegedi házfőnök Schrök Ferencz ottani gymn. igazgatóval; gymnasiumunkra annyiban is rendkívül megtisztelő volt az ünnepély, mert az itt időző Purgstaller kegyesrendi kormányzót azonnal a szent mise után meglátogatta az ujonnan installált Püspök.

Bonnaz püspök 30 évig kormányozta egyházmegyéjét (l. fentebb) 1889-ben bekövetkezett halála után, a magas kinevezés folytán, a püspöki széket elfoglalta 1890-iki szeptember 23-án cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor; fényes volt a fogadtatás, a melyben a városnak és a nagyterjedelmű egyházmegyének minden lakója vállvetve és vetélkedve törekedett részt venni; kivonult a főgymn. ifjúság a tanári kar vezetése és a tanulói zászlók előlvitele mellett; másnap vagyis szept. 24-én volt az ünnepélyes sz. mise, a mely után Németh József Ő Méltóságának vezetése alatt az összes papsággal együtt tisztelgettek a helybeli piaristák is az új főpappnál; a tisztelgőkhöz esatlakoztak Pap János szegedi házfőnök, Magyar Gábor ottani főgymn. igazgató, továbbá Balázsy József nagy-becskeri házfőnök dr. Kiss Sándor nagy-becskerekai tanárral; majd a helybeli kegyesrendi társházat külön is fogadta a főpásztor szeptember 28-án.

A püspök Ő Méltósága magas és sok gondja közepette talált időt, hogy a gymnasiumot megnézze és azt 1890-iki november 20-án magas látogatásával szerencsélte is dr. Telbisz Károly polgárnagy társaságában és dr. Palmer Mátyás titkár kíséretében; jelen volt az I. a), I. b), II. a), IV. és V. oszt.-ban az előadásoknál; ezen alkalommal megtekintett Ő Méltósága templomunkat is, mind a templomban mind a főgymn.-ban Hám József tanár vezette a nagy főpapot.

Meg kell emlékezni azon politikai ünnepélyekről, a melyek városunkban játszódtak le és így közvetlenül érintették gymnasiumunkat.

Ily nevezetes ünnepély volt 1860. deczemb. 30-án, amely alkalommal Temesvár városa a szerb vajdaság- és temesi bánságnak a Magyarországgal való egyesítése feletti örömének adott kifejezést; nemzeti színű zászlók díszesítették a várost, a dómtemplomban az ujonnan installált püspök ünnepélyes „Te Deum“-ot tartott, estve általános kivilágítás volt. Az

ünnepélyeknek folytatása 1861-iki jan. 8-án következett be. amidőn is Damaskin János ujonnan kinevezett főispán tartotta ünnepélyes bevonulását; ezen alkalommal estve nagy néptömeg fáklyásmenetbeu indult el a városházától, a „Szózat“-ot énekelték, „Éljen“-eket hangoztattak. az ünnepelt férfiú lakása előtt pedig magyar, román és szerb nyelven tartottak beszédeket, a melyekre ő csakhamar válaszolt is: másnap tisztelgett nála a tanári kar.

1865. okt. 4-én tartotta Murányi főispán installációját; nagyszámú előkelő fogatok mentek el Murányba eléje, hogy őt Temesvárra kísérjék; egyike volt azon férfiaknak, aki fényes ékesszólása, páratlan finom modora és sok egyéb kiváló erényei által korának legkitünőbbjei közé tartozott; emlékét megőrzi a megyei történelem. a férfiút dicséri még most is élő számos tisztelője. A fogadtatási ünnepélyeken részt vett a megyei és városi küldöttségeken kívül a tanári kar is.

Az 1871. év elején a fölség kegye és a kormány bölcsesége idősb. Ormós Zsigmondot nevezte ki Murányi után Temesvármegye főispánjának. Ugyanez év május 15-ikén tartott meg ünnepélyes sz. mise után a beiktatás, melyre vallás- és nemzetiségi különbség nélkül megjelent a megye színejava. Az egész nap a legfényesebb ünnepélyességek szakadatlan sorozata volt s a megye közönsége jegyzőkönyvi határozatban adott kifejezést háláérzetének, melylyel Ő cs. és apostoli királyi felségének legmagasabb személye és magas kormánya irányában az általánosan szeretve tisztelt és közbeesülésben álló férfiúnak a megye főispányává kineveztetése által tanúsított kegyessége folytán eltelve volt. Ugyanezen lelkesedés hatása alatt alapította a megye közönsége a helybeli főreáliskolánál az Ormós-ösztöndíjat. Id. Ormós Zsigmondnak ugy az irodalmi, mint a politikai téren szerzett érdemeit s nyert kitüntetéseit csak a hazai történelem jegyezheti föl illetékesen; itt a hely szüke nem engedi meg azokat bővebben el-sorolnunk. A tanári kar szintén tisztelgett az új főispánnál.

1889-iki május 24-én tartotta ünnepélyes bevonulását dr. Molnár Viktor főispán; az ünnepelt férfiút estve fényes kivilágítással és fáklyászenével tisztelték meg; másnap volt a dómtemplomban szent mise. mely után a tisztelgők között külön volt jelen a főgymn. tanári kar.

A kegyesrendi házat illető megtiszteltetések közé soroljuk azon kegyességet, amelyet a nagynevű Csanád-egyházmegyének főpásztorai, különösen pedig az újabb időkben Németh József püspöki Helynök és felsz. Püspök Ő Méltósága az egyházmegye területén levő és a gymnasiumokban működő kegyesrendi tanárokkal szemben gyakoroltak; így felszenteltettek 1866-ban Klepeisz József, Frank Ferencz. 1868. idősb. Schmidt Ágoston, 1870. Kiss Károly, 1874. Keszthelyi Endre. Merényi Lajos, 1878. Kovács Pál. 1889. Somogyi István és Dékay Lajos; az utóbbi két fiatal áldozár templomunkban tartotta zsenge-miséjét. Ő Méltósága

Németh József ment el Szegedre 1888-ban, hogy eltemesse Tóth ker. János kegyesrendi áldozárt és az elemi iskolák igazgatóját.

1859-iki július hóban a kegyes tanítórendiek káptalani kisgyűlésén Nagy Péter a rendfőnök hivatkozva agg korára, gyengélkedő egészségére, a kor követelte sok munkára. állásáról lemondott, helyébe a rend főnökévé házi és gymnasiumi igazgatónkat, a nagytudományú és oly sok lelki szép tulajdonokkal bíró férfiút. Purgstaller Józsefet választották meg; az előléptetést a legnagyobb örömmel fogadta a városi és megyei egész közönség, mert benne a háznak és a gymnasiumnak kitüntetését látták; utána igazgatónk Suhajda Sándor, házfőnöknek pedig Wengritzky József tétetett meg.

Purgstaller rendfőnök 1862-iki május 15—27-ig terjedő időben látogatta meg házunkat és gymnasiumunkat; ezen alkalommal tisztelgett a rendfőnök a város előkelőinél; jelen volt az iskolákban az előadásoknál; a tanári kar énekekkel és szavalatokkal egybekötött ünnepélyt rendezett tiszteletére, amely alkalommal b. Hiller Ervin VIII. és Sulyok Árpád I. oszt.-beli tanulók köszöntötték fel őt.

Meglátogatták a gymnasiumot 1873-ban Trefort Ágoston vallás- és közokt. Miniszter, 1872-ben Mészáros Ferencz, 1879-ben Szász Károly, 1885-ben dr. Klamarik János miniszt. oszt. tanácsos, 1890-ben Berzeviczy Albert államtitkár.

Az intézeti magasabb látogatások közé sorolandó a főigazgatóknak, különösen pedig az utolsó 10 évben Petrovics Ferencznek évenkénti visitatiója a gymnasiumban, aki elnököl az érettségi vizsgálatoknál; a kath. vall. tanulóknak hittani vizsgálatain Spéth Károly kanonok van jelen mint püspöki biztos.

A kath. egyháznak ünnepjei, de gyásza is volt. A világtörténelemnek legritkább jelenségeként IX. Pius pápa 1877-ben ünnepelte aranymiséjét; a kegyesrendiek templomában tartott isteni tiszteleten jelen volt az ifjúság, a choruson a tanárok több közreműködővel együtt énekeltek, a szószékről pedig Horváth Pius házfőnök sz. beszédet tartott, a melyben fejtegette: 1) hogy a római pápa Krisztus urunk helytartója és 2) hogy a magyar nemzet örök hátlára van kötelezve a római pápa iránt a tőle kapott jótéteményekért.

Az 1878-ban bekövetkezett gyász hír, hogy t. i. IX. Pius pápa meghalt, a kath. világot és így intézetünket is szomorúan érintette: a jelen soroknak nem lehet feladata, hogy a sz. életű férfiú világra és századokra kiható tetteit vázolják; mi itt szűkebb körben csak a gymnasiumot illetőleg tehettük meg feljegyzéseinket: a tanuló ifjúság sz. beszédek útján értesült a nagy esapásról, a mely sz. egyházunkat érte, gyászmisében imádkozott a boldogult lelke nyugalmaért, de egyszersmind kérte a Mindenhatót, hogy egy új szent atyával vigasztalja meg sz. egyházát, ami a boldogult halála után 13 nappal be is következett, mert XIII. Leóban üdvözölte

minden ker. kath. hívő az új Pápát, a midőn is az ifjúság „Te Deummal-egybekötött sz. misében adott hálát a Mindenhatónak.

1879-ben ünnepelte meg Temesvár városa az anyaországhoz való visszakapcsolási száz éves jubileumát; az ünnep alkalmából a tanuló ifjúság szent misén volt jelen.

A tanári kar a gymn. tanulókkal Krausz László főigazgató 50 éves tanári működésének emlékéért ének- és szavlatokból álló előadással ünnepelte meg; majd Temesvár városának önálló municzipiummá lett kinevezésének 100 éves fordulóját és 1883-ban id. Ormós Zsigmond születésének 70 és hivatalkodásának 50. éves ünnepét tartotta meg, mind a két alkalommal az igazgató a tanári karral egyetemben képviselte a főgymnasiumot az ünnepélyeknél.

A gymnasium a maga körében szép ünnepélyt rendezett, midőn a tanuló ifjúság filléreiből szerzett zászlót szentelték fel 1884. ápril 20-án; az egyházi szertartást a beszédekkel egyetemben Horváth Pius gymn. igazgató végezte; a zászlóánya Török Leona assz. Ő Nagysága a polgárnagy neje volt; az ünnepélynél jelen voltak a fő- és alispán, polgárnagy és a városnak előkelő úri népsége.

Ugyanezen napon Petrovich Ferencz főigazgató tűzte fel Hemmen Ferencznek, már mint új-aradi esperes-plebánosnak, mellé a Ferencz-József-rend keresztjét. — A kereszt jutalma volt azon érdemeknek, melyeket magának 1863 óta a jeles férfiú gymnasiumunkban szerzett, a hol mint tanár majd mint igazgató az intézet felvirágoztatása érdekében a legbuzgóbban fáradozott.

A csanádi egyházmegye és vele együtt az összes hívek 1885. nov. 4-én ünnepelték meg Bounáz Sándor csanádi püspökségének 25 éves jubileumát; a tanuló ifjúság ének- és szavalmányokból álló akademiát rendezett; a tanári kar részéről pedig Nyáry József főgymn. tanár dicsőítő költeménnyel tisztelte meg a jó tettekben és erényekben gazdag főpapot.

XIII. Leo pápának 1888-iki január 1-én tartott aranymiséje alkalmával Rómába zárandokoltak és a sz. atya áldását vették Pfeiffer Antal, Olejovics János és Nyáry József.

Gymnasiumunkban a most is virágzó önképző körnek alapjait 1868-ban vetették meg; ezélja volt, hogy a főgymn. ifjúság magát a magyar nyelvben és irodalomban minél inkább képezze. stílárís szerkesztésben és szóbeli előadásban minél nagyobb ügyességet szerezzen; a kör, melynek első vezetője Szentkláray Jenő volt, a virágzó dalárdával egyetemben többször szép ünnepélyt rendezett, a melyek közül történetünkben felemlítve találjuk az 1872., 1879. és 1884-ikét, mindezeket eddigelé a gymnasium egy nagyobb termében tartották meg; de már 1885. óta, amiut nagy számmal jött össze a n. é. közönség, a megyeház újonnan feldíszesített nagy termében majd a városi redoutban rendezték azokat; újabb időkben

az ünnepély fényének sikere főrészből Hám József tanárt illeti; az ünnepélynél nagy számu és előkelő vendégkoszorú szokott részt venni.

γ) A legutolsó hat év története.

1885—1891-ig.

A tanítás és oktatás terén az újabb időkben tetemes újítás történt; mindenféle új iskolákat építettek, a meglevőket szaporították; a szemléleti tanításhoz szükséges eszközöket, új padokat, bútorokat, szereztek be, az iskolákat ellátták tanári szobákkal, igazgatói irodával, könyvtárakkal, nyári és téli tornahelyiséggel, rajztermekkel, előadó szobákkal stb., rendezték a tanári vizsgálatot, a szaktanítást, a tanítási órák maximumát, a magánvizsgálatokat; teljesen módosították az éretts. vizsgálatot, felemelték 24 frtra a tandíjat, a felv. díj fizetése 2 majd 3 frtban minden tanulóra kötelezővé tétetett; a közokt. tanácsnak kötelessége az isk. könyvek revíziója, engedélyezése vagy ajánlása; újra beosztották az országot tankerületekre, a főigazgatók számát 8-ról 12-re emelték fel; éretts. vizsgálati biztosok kiküldését határozták el stb.; a nagy számu és rohamosan jövő újítások annyira igénybe veszik az egyes középiskolai igazgatók idejét, hogy az iskolaügy belső életének megvizsgálására, vezetésére és irányítására alig érhetnek reá.

Az újabb kora iskolai intézkedések alapját az 1883. évi XXX. törv.-cikk képezi, amely figyelmét az iskola minden irányára kiterjeszti, de a melynek minden pontját rögtön életbe léptetni nem lehetett.

Intézetünknek az idézett t.-cz. értelmében legégetőbb kötelességévé vált a párhuzamos osztályok felállítására.

A panaszok az isk. szűk helyiségek, a túltömöttség miatt már 1820. óta merültek fel évenként gymnasiumunkban; igaz, hogy 1872-ben új termeket nyertünk, de ezekkel nem lehetett a felállítandó új osztályok kérését megoldani.

A párhuzamos osztályoknak előfutárját megtalálják ugyan már 1877-ben, amidőn a tanárok bizonyos tiszteletdíj mellett a két első osztályt látták el, de ez csak egy évig tarthatta magát.

Jelenleg a törvény kívánta a párhuzamos osztályoknak a felállítását; az I. osztály mellett a párhuzamos fel is állított az 1886/7. isk. év kezdetével, a midőn a lyceális alap terhére egy új tanári állomás rendszerezett, és az új iskola berendezésének költségeit szintén a nevezett alap viselte; a II. osztály mellett a párhuzamos az 1888,9-iki isk. év kezdetével nyitott meg, a tanár fizetését továbbá az új osztály bútorzását teljesen a város viselte. Mind a két esetben a tanári állomás betöltéséről a kegyes tanítórend kormánya gondoskodott.

Sok változáson ment át a kegyesrendiek telkén levő gymn. épület, a mely pedig alig 15 év előtt újonnan épült; először is 1836-ban meg-

duczolták az I. emeleti isk. termeket, majd 1889-ben új fűdénygerendázatot készítettek az I. és II. emelet között. Minthogy azonban az egész épületnek gerendái, ács munkája korhadt volt, a nm. vallás és közokt. miniszter úr meghagyásából 1888-nak kora tavaszán megvizsgálta az egész gymn. épületet Wéber Antal miniszt. műépítész, a minék következménye lön, hogy a II. emeleti termeket azonnal még febr. hóban megduczolták, a nagy szünetidőben pedig az egész épület új felső fűdény-gerendázatát és tetőt kapott; az újítási és javítási költségeket mind a lyceális alap viselte.

A lyceális alap mellett a tanulm. alap is hozzájárult pénzbeli segítséggel a gymnasium hiányain segíteni; a tornaterem — mely 1884-ben épült — csak agyaggal volt bevonva, padozatot kívánt, a munkálatok fedezésére a tanulm. alaptól kiutalványoztatott 360 frt, majd rendezte 1885-ben a magas miniszterium az általányokat is; gymnasiumunkban a kezelési általány megtartása mellett tanszer-általány ezimén 600 frt hivatali és irodai általány ezimén pedig 170 frtot utalványozott ki.

Tetemes újításon mentek át a piarista tanárok lakásai a seminariumi mind a piaristák épületében. A kegyesrendiek temploma is renováltatott, főleg pedig annak hajója és a mellékoltárok; a tetemes költségek fedezéséhez hozzájárultak Bessenyei Hermin assz. ő nagysága, dr. Brunner Alajos, Szida György urak és több más kegyes adakozó.

III. A ház tagjainak és a gymn. tanároknak névsora.

(Rövidítések: rect. = rector, házfőnök; direct. = director, gymn. igazgató; v. rect. = vice-rector, házi másodfőnök; r. t. = rend-társ. frater: l. a. = lelkiatya, spirituális; pléb. = plébániái; administ. = administrator; semin. = seminariumi; u. azok = ugyanazok; tan. = tanár; kegy. r. áld. = kegyes rendi áldozópap, esan. m. áld. = esanád megyei áldozó pap; vil. = világi).

- 1789/90. Szomy Lajos rect. Kossik Vazul, direct. Klotz Bálint zombori és Kovács László, sz.-annai administratorok. Tanárok: Simonovics Incze, Endrődy János, Szüts István és Gida István.
- 1790/91. Belloth József, rect. Kossik Vazul, direct., pléb. administ. u. azok. Tanárok: Utlacsay László, Lelkes Ágost, Endrődy János, Szüts István, Miser József.
- 1791/92. Belloth József, rect. és direct. Majer Elek, v. rect. Kovács László és Kurtz Egyed sz.-annai, Klotz Bálint zombori, Gubanótz Chrysost. buttyini, Hagymási Imre, Iovrini admnist., Haller János a Wenkheim fiúk nevelője Bécsben. Tanárok: Utlacsay László, Lelkes Ágost, Gerschlag József, Csábi József, Teigner Mátyás.
- 1792/93. Belloth József, rect. és direct. Majer Elek, v. rect. és tan. Pléb. administ. u. azok. Tanárok: Klampfer Jakab, Utlacsay László, Poór Károly, Karácsonyi Incze.

- 1793/94. Huber Joakim, rect. és direct. Keglevics János, l. a. Administ. u. azok. Tanárok: Klampfer Jakab, Fodor Antal, Poór Károly, Karácsi Ince, Horváthy Nándor.
- 1794/95. 1795/96. Huber Joakim, rect. és direct. Lutzmajer Vazul, l. a. Administ. u. azok. Tanárok: Klampfer Jakab, Poór Károly, Horváthy Nándor, Kosztka András, Szeidl Antal.
- 1796/97. Huber Joakim, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. Administ. u. azok. Tanárok: Klampfer Jakab, Pretz Mihály, Horváthy Nándor, Morgenbesser Constant, Linseter György; Bossányi Imre, r. t.
- 1797/98. Huber Joakim, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. Hagymássy Imre lovrini, Kurtz Egyed, sz.-annai administ. Tanárok: Prets Mihály, Zelinka Mihály, Horváthy Nándor, Linseter György, Loderer Mihály; Bossányi Imre, r. t.
- 1798/99. Huber Joakim, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. administ. u. azok. Tanárok: Horváthy Nándor, Zelinka Mihály, Valkovics József, Lederer Mihály, Fábíán Ferencz; Bossányi Imre, r. t.
- 1799/1800. Huber Joakim, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. Hagymássy Imre, lovrini administ. Tanárok: Horváthy Nándor, Zelinka Mihály, Valkovics József, Loderer Mihály, Schönbauer Mihály.
- 1800/1801. Huber Joakim, rect. és direct. Tanárok: Zelinka Mihály, Zimantsek Joachim, Stelcik János, Schönbauer Mihály, Malits György; Bossányi Imre, r. t.
- 1801/02. Szulmon Péter, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. Hagymássy Imre, ó-bessenyői administ. Tanárok: Zelinka Mihály, Zimantsek Jeromos, Zimányi Endre, Malits György, Kolláry Athanáz; Bossányi Imre, r. t.
- 1802/03. Dominkovics József, rect. és direct. Kosztka Mihály, v. rect. Hagymássy Imre, náköfalvi administ. Endrődy János, huszár-ezredbeli káplán. Tanárok: Visky Agoston, Pressburger Ferencz, Zimányi Endre, Róth Mihály, Czingell Márton, Szüts József; Bossányi Imre, r. t.
- 1803/04. Dominkovics József, rect. és direct. Radics Sándor, v. rect. Endrődy János, katonai káplán. Tanárok: Visky Ágost, Szolesányi Ernő, Pressburger Ferencz, Steffka Antal, Teleky Ádám, Róth Mihály; Bossányi Imre, r. t.
- 1804/05. Mohovitz Tóbiás, rect. Radics Sándor, v. rect. Visky Agost, direct. Endrődy János, katonai káplán. Tanárok: Szolesányi Ernő, Pressburger Ferencz, Teleky Ádám, Csautsánszky Bertalan, Kozmóvszky Ambró; Bossányi Imre, r. t.
- 1805/06. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. l. a. Mohovitz Tóbiás. Tanárok: Pressburger Ferencz, Brogyányi László, Székly János, Nagy Zsigmond, Linezenpolecz Bertalan; Bossányi Imre, r. t.
- 1806/07. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Mohovitz

- Tóbiás, l. a. Tanárok: Zsuffa Jeromos. Karácsonyi Anzelm. Frank Jeromos, Schunik József, Szemler Peregrin.
- 1807/08. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Mohovitz Tóbiás, l. a. Tanárok: Barkovics István, Benno Jeromos, Frank Jeromos, Szemler Peregrin, Szkalla Flórián.
- 1808/09. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Mohovitz Tóbiás, l. a. Tanárok: Barkovics István, Wolff Antal, Rajchel Alajos, Huber Ferencz, Szkalla Flórián.
- 1809/10. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Mohovitz Tóbiás, l. a. Tanárok: Barkovics István, Szabó Elek, Wolff Antal, Révay István, Deáky Károly, Puntsaft (Városvy) József.
- 1810/11. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Barkovics István, a seminariumban az egyházi jog tan. Tanárok: Szabó Elek, Wolff Antal, Révay István, Vörös Lukács, Lieszkovszky József.
- 1811/12. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Barkovics István, semin. tan. Tanárok: Szabó Elek, Benno Jeromos, Wagner Mihály, Lieszkovszky József, Vörös Lukács.
- 1812/13. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Tanárok: Barkovics István, Szabó Elek, Benno Jeromos, Wagner Mihály, Jaitzai József, Gruber Antal.
- 1813/14. Végh Imre, rect.-direct. Radics Sándor, v.-rect. Tanárok: Barkovics István, Szabó Elek, Benno Jeromos, Wagner Mihály, Gruber Antal, Meltsoch Béla.
- 1814/15. Zimantsek Jeromos, rect.-direct. Radics Sándor, v.-rect. Tanárok: Kriszbach György, Huberth Tádé, Wagner Mihály, Jagodics János, Trangos Ignác.
- 1815/16. u. azok
- 1816/17. u. azok Trangos helyett Bán Péter.
- 1817/18. Zimantsek Jeromos, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Kriszbach György, Vagner Mihály, Lászlay Lénárd, Godinger Justin.
- 1818/19. Zimantsek Jeromos, rect.-direct., Mészáros László v.-rector. Radics Sándor, l. a. Tanárok: Horváthy Imre, Bokros Ferencz, Vagner Mihály, Széth Ferencz, Paar Vincze.
- 1819/20. u. azok Széth és Paar helyett Hanuss János, Luptsáuszky Alajos.
- 1820/21. Zimantsek Jeromos, rect., direct. Schefcsik Alajos, v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Benno Jeromos, Vagner Mihály, Hanuss János, Szép Lajos, Knapp János.
- 1821/22. Schmidt Antal, rect.-direct. Schefcsik Alajos, v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Benno Jeromos, Vagner Mihály, Plattner Ferencz, Kollár László, Reiszinger János.
- 1822/23. Benno és Kollár helyett Komjáthy József, Dragilovits József.

- 1823/24. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Komjáthy József, Pritz Felix,
Duchon Izidor, Kovács László.
- 1824/25. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Komjáthy József, Purgstaller József,
Menyhárdt Ágost, Mózer József.
- 1825/26. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Komjáthy József, Mózer József,
Stikker József, Vagner Béla.
- 1826/27. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Csertő József, Duchon Izidor,
Vagner Béla, Eiszler Ferencz, Prenoszil Ernő.
- 1827/28. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Kántz Nándor, Reisinger János,
Prenoszil Ernő, Eiszler József.
- 1828/29. u. azok Eiszler és Prenoszil helyett Lapónyi Alajos és Stikker
József.
- 1829/30. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Raffay János, Duchon Izidor,
Lapónyi Alajos, Kardhordó Ambrus, Stikker József.
- 1830/31. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Nagyvendégny Elek, Joachimstadt
Constantin, Kardhordó Ambrus, Farkas Alajos, Stikker József.
- 1831/32. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok :
u. azok Joachimstadt helyett Vagner Béla.
- 1832/33. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Nagyvendégny Elek, Farkas Alajos,
Taschler János, Stikker József.
- 1833/34. u. azok Farkas Alajos helyett Eiszler József.
- 1834/35. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok :
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Unger Pál, Taschler János, Cserbay
István, Szaiff János.
- 1835/36. u. azok Taschler helyett jött Mannhardt Ignác és Spindlhuber Ede.
- 1836/37. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos l. a. Leitner Nándor,
v.-rect. Tanárok : Horváthy Imre, Vagner Mihály, Mannhardt
Ignác, Cserbay István, Lechner Imre, Szaiff János, Spindlhuber Ede.
- 1837/38. u. azok Spindlhuber Ede helyett Riedl György.
- 1838/39. Schmidt Antal, rect.-direct. Szabó Elek v.-rect. Scheftsik Alajos,
l. a. Tanárok : Horváthy Imre, Mannhardt Ignác, Galgóczy Ignác,
Lechner Imre, Szaiff János, Riedl György.
- 1839/40. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos, l. a. Horváthy Imre.

- v.-rect. Tanárok: Jankó Imre, Töttössy Elek, Mannhardt Ignác, Galgóczy Ignác, Hartl Ferencz, Riedl György.
- 1840/41. u. azok
- 1841/42. Schmidt Antal, rect.-direct., Schefftsik Alajos, I. a. Horváthy Imre, beteges. Tanárok: Jankó Imre, Töttössy Elek, Galgóczy Ignác, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Riedl György.
- 1842/43. Schmidt Antal, rect.-direct. Schefftsik Alajos. I. a. Horváthy Imre, v.-rect. Tanárok: Töttössy Elek, Dezső János, Vagner Béla, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Riedl György.
- 1843/44. Schmidt Antal, rect., direct. Schefftsik Alajos, I. a. Horváthy Imre, v.-rect. Tanárok: Töttössy Elek, Dezső János, Ujváry János, Suhajda Sándor, Polák Ede, Hladik Bernárd.
- 1844/45. Schmidt Antal, rect.-direct. Schefftsik Alajos. I. a. Horváthy Imre, v.-rect. Tanárok: Töttössy Elek, Vagner Béla Ujváry János. Englohner Vince, Polák Ede, Hladik Bernárd, Thüringer Ambro.
- 1845/46. u. azok.
- 1846/47. Lapónyi Alajos, rect.-direct. Schmidt Antal, v.-rect. Schefftsik Alajos, I. a. Tanárok: Ujváry János, Polák Ede, Krommer Máté, Hladik Bernárd, Thüringer Ambró Vanke József.
- 1847/48. Lapónyi Alajos, rect.-direct. Schmidt Antal, v.-rect. Horváthy Imre. I. a. Tanárok: Hartl Ferencz, Polák Ede, Krommer Máté, Hladik Bernárd, Vanke József, Blumentritt Nándor.
- 1848/49. Lapónyi Alajos, rect.-direct. Schmidt Antal, v.-rect. Horváthy Imre, I. a. Tanárok: Mannhardt Ignác, Hartl Ferencz, Polák Ede, Krommer Máté, Hladik Bernárd, Vanke József.
- 1849/50. Mannhardt Ignác, rect.-direct. Tanárok: Polák Ede, Hartl Ferencz, Ormay Alajos, Krommer Máté, Gieszwein István, Vanke József.
1850. Mannhardt Ignác, rect.-direct. Tanárok: Korbonics Béla, Lechner Imre, Hartl Ferencz, Poleszny Imre, Gieszwein István, Bammer Károly, Ernyössy László, később hozzájárult Nachtigall Jakab.
- 1850/51. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Tanárok: Nachtigall Jakab, Duchon Izidor, Korbonics Béla, Lechner Imre, Hartl Ferencz, Krommer Máté, Polesznyi Imre, Gieszwein István, Bammer Károly, Ernyössy László, Prifach József.
- 1851/52. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Tanárok: Nachtigall Jakab, Duchon Izidor, Korbonics Béla, Lechner Imre, Hanzélyi Mihály, Hartl Ferencz, Arenstein József, Krommer Máté, Bammer Károly, Ernyössy László, Beck Ágost, Prifach József.
- 1852/53. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Tanárok: Wengritzky József,

- Duchon Izidor, Korbonics Béla, Lechner Imre, Hartl Ferencz, Krommer Máté, Bammer Károly, Ernyőssy László, Hanzélyi Mihály, Suhajda Sándor, Beck Ágost.
- 1853/54. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Szunerics Béla, v. rect. Tanárok: Duchon Izidor, Wengritzky József, Korbonics Béla, Lechner Imre, Hanzélyi Mihály, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Krommer Máté, Bammer Károly, Ernyőssy László, Beck Ágost.
- 1854/55. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Tanárok: Wengritzky József, Korbonics Béla, Hanzélyi Mihály, Wagner József, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Zubesek Lénárd, Krommer Máté, Bammer Károly, Ernyőssy László, Beck Ágost.
- 1855/56. Purgstaller József, rect. és direct. Tanárok: u. azok. Wagner József helyett Snireh Ignác.
- 1856/57. Purgstaller József, rect. és direct. Tanárok: Wengritzky József, Korbonics Béla, Hanzélyi Mihály, Snireh Ignác, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Zubesek Lénárd, Jancsik Ede, Bammer Károly, Ernyőssy László, Korecz Lőrincz.
- 1857/58. A tanári karban Korecz, Jancsik és Bammer helyett jöttek: Wohlfarth József, König Móricz és Kropper Alfréd.
- 1858/59. Wengritzky József, rect. és tan. Suhajda Sándor, direct. Tanárok: Korbonics Béla, Hanzélyi Mihály, Matiegka Antal, Polányi Ferencz, Wohlfarth József, Krommer Máté, Ernyőssy László, König Móricz, Mondschein Ernő, Kropper Alfréd.
- 1859/60. Wengritzky József, rect. és tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Korbonics Béla, Hanzélyi Mihály, Wertler Mátyás, Polányi Ferencz, Krommer Máté, Ernyőssy László, König Móricz, Martin Nándor, Riedl György, Kalaba József.
- 1860/61. u. azok, ide jött még Stikker József.
- 1861/62. Wengritzky József, rect. és tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Korbonics Béla, Hanzélyi Mihály, Krommer Máté, Ernyőssy László, König Móricz, Martin Nándor, Riedl György, Kalaba József, Pomp Kálmán, Krausz József.
- 1862/63. Wengritzky József, rect. és tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Nikolini Alajos, Császár Károly, Stikker József, Kalaba József, Krommer Máté, Martin Nándor, kegyes-rendi áldozárok. Korbonics István, Wuchetich István, Hemmen Ferencz, Keltonik Miklós, esanád-megyei áldozárok.
- 1863/64. Wengritzky József, rect. és tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Stikker József, Kalaba József, Wagner József, Gusztafi Endre, Beksits Ignác, kegyes-rendi áldozárok. Korbonics István, Wuchetich István, Hemmen Ferencz, Keltonik Miklós, Zányi Ferencz, Kristofesák Gyula, esanád-megyei áldozárok.

- 1864/65. Wengritzky József, rect. tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok : Stikker József, Wagner József, Krommer Maté, Karnay Alajos, Klepeisz József, kegyes-rendi áldozárok, a csanád-megyei áldozárok megmaradtak.
- 1865/66. u. azok Wagner helyett Frank Ferencz.
- 1866/67. u. azok, Frank Ferencz, helyett Jusztí Károly. A. II. félévben Wengritzky József, halála után Hartl Ferencz házfőnök, tanár pedig Budaváry József.
- 1867/68. Hartl Ferencz, rect.-direct. Tanárok: Krommer Maté, Karnay Alajos, Klepeisz József, Schmidt Ágoston, Jusztí Károly, Nicolini Alajos, kegyes-rendi áldozárok. Zányi Ferencz, Korbonics Béla, Keltonik Miklós, Wuchetich István, Kristofesák Gyula, Hemmen Ferencz, csanád-megyei áldozárok.
- 1868/69. u. azok Klepeisz és Jusztí helyett Bertalan Alajos, Ring Mihály.
- 1869/70. Hartl Ferencz, rect.-direct. Tanárok: Karnay Alajos, Schmidt Ágoston, Nicolini Alajos, Krommer Maté, halála után Kiss Károly, Bertalan Alajos, Albert Ferencz, kegyes-rendi áldozárok. Zányi Ferencz, Korbonics Béla, Kuhn Lajos, Csiky Gergely, Wuchetich István, Hemmen Ferencz, csanád-megyei áldozárok.
- 1870/71. Hartl Ferencz, rect.-direct. Tanárok: Karnay Alajos, Kappler János, Nicolini Alajos, Kiss Károly, Bertalan Alajos, Albert Ferencz, kegyes-rendi áldozárok. Zányi Ferencz, Korbonics Béla, Kuhn Lajos, Szentkláray Jenő, Brandt József, Hemmen Ferencz, csanád-megyei áldozárok, Dunajszky Henrik. rajz-tan. vil. Milacsek János. tornatanító világi.
- 1871/72. Hartl Ferencz, rect.-direct. Tanárok: Janky Károly, Bertalan Alajos, Müllner Pál, Fuchs János, Groszmann Ignác, Szeitz Alajos, kegyes-rendi áldozárok. Zányi Ferencz, Hemmen Ferencz, Korbonics Béla, Kuhn Lajos, Szentkláray Jenő, Brandt József, csanád-megyei áldozárok, rajz és tornatan. u. azok.
- 1872/73. u. azok.
- 1873/74. Hartl Ferencz, rect.-direct. 1874. február hóig; ezután Horváth Pius, rect. Hemmen Ferencz, csanád-megyei áldozár, direct. Tanárok: Berkes Imre, Bertalan Alajos, Janky Károly, Karnay Alajos, Müllner Pál, Szeitz Alajos, kegyes-rendi áldozárok. Brandt József, Korbonics Béla, Kuhn Lajos, Tokody Jenő, Zéh Ferencz, csanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.
- 1874/75. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Iványi István, Janky Károly, Merényi Lajos, Zvér Endre, Berkes Imre, kegyes-rendi áldozárok. Brandt József, Korbonics Béla, Krinitzky Ferencz, Kuhn Lajos, Ludwigh Miklós, Tokody Jenő, csanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.

- 1875/76. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Berkes Imre, Gusztafi Endre, Keller Ferencz, Szeitz Alajos. Takács József, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rudolf, Krinitzky Ferencz, Kuhn Lajos, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Tokody Jenő, esanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.
- 1876/77. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Gusztafi Endre, Ivánfi Ede, Keesenovics Pál, Keller Ferencz, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Krinitzky Ferencz, Kuhn Lajos, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Tokody Jenő, esanád-megyei áldozárok, Freund Mór, rajz- és Milacsek János, torna tan. vil.
- 1877/78. u. azok, Tokody helyett Láng Mihály; és Keller helyett Takács József.
- 1878/79. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Ivánfy Ede, Gusztafi Endre, Takács József, Keesenovics Pál, Zvér Endre, Hudra János, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Krinitzky Ferencz, Kuhn Lajos, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Pontelly István, esanád-megyei áldozárok, Russ Vilmos, rajz- és Milacsek János, torna tan. vil.
- 1879/80. Tanárok: u. azok, Ivánfi és Gusztafi helyett Czirbusz Géza, Farkas Ignác.
- 1880/81. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Czirbusz Géza, Farkas Ignác, Hudra János, Szölgyény János, Takács József, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Hold Ádám, Krinitzky Ferencz, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Pontelly István, esanád-megyei áldozárok, Ruz Vilmos, rajz-tan. vil.
- 1881/82. u. azon tanárok: Ruz helyett Varjassy Árpád vil.
- 1882/83. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Hudra János, Takács József, Olejovics János, Szölgyény János, Farkas Ignác, Martin Péter, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Hold Ádám, Ochsenfeld Vendel, Ludwigh Miklós, Gaith Rezső, Pontelly István, esanád-megyei áldozárok, Varjassy Árpád, világi rajz-tanár.
- 1883/84. Horváth Pius, rect., direct. Tanárok: Martin Péter, Hudra János, Olejovics János, Perger József, Szölgyény János, Véber Antal, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Hold Ádám, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Pontelly István, esanád-megyei áldozárok, rajz tan. u. az.
- 1884/85. Horváth Pius, rect., direct. Tanárok: Hudra János, Martin Péter, Nyáry József, Olejovics János, Perger József, Véber Antal, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Pontelly István, esanád-megyei áldozárok, Wälder János, rajz- és Neuwirth Ferencz, torna-tanár vil.

- 1885/86. Pfeiffer Antal. rect.-direct. Tanárok: Hudra János, Kroll Rezső, Martin Péter, Nyáry József, Olejovics János, Perger József, Véber Antal, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, Pontelly István, esanád-megyei áldozárok. Hunyady László, rajz- és Neuwirth Ferencz. torna-tan. vil.
- 1886/87. Pfeiffer Antal. rect.-direct. Tanárok: Arányi Ágost, Hám József, Hudra János, Martin Péter, Nyáry József, Olejovics János, Perger József, Véber Antal, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, Pontelly István, esanád-megyei áldozárok, Hunyady László, rajz- és Müller Károly-torna tan. vil.
- 1887/88. u. azok Pontelly helyett Számek György kegyes-rendi tan.
- 1888/89. Pfeiffer Antal. rect.-direct. Tanárok: Arányi Ágost, Dékay Lajos, Hám József, Körösy Albin, Martin Péter, Olejovics János, Schmidt Ágoston ifj., Somogyi István, Számek György, Véber Antal, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, esanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.
- 1889/90. Pfeiffer Antal. rect.-direct. Tanárok: Arányi Ágost, Bolla Lajos, Dékay Lajos, Hám József, Körösy Albin, Martin Péter, Mondik Pál, Palkovics Károly, Somogyi István, dr. Számek György, Véber Antal, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, esanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.
- 1890/91. Pfeiffer Antal. rect.-direct. Tanárok: Bolla Lajos, Csernus László, Dékay Lajos, dr. Erdélyi Károly, Hám József, Körösy Albin, Martin Péter, Mondik Pál, Palkovics Károly, dr. Számek György, Véber Antal, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, esanád-megyei áldozárok, rajz és torna tanár u. azok.

IV. A kegyesrendiek házában levő convictorok nevei amennyiben fel vannak jegyezve.

- 1807 8-ban: báro Trautenberg János, Osztóics János, Fadgyas Ferencz, Hoszszú Ignác, Karakas Tamás, Skarlatho Pál, Galléni Ferencz, Pandovits Mihály, Boha Péter.
- 1810 11. Bydeskúthy Lajos, Salbek Jakab, Kapdebó János és Antal, Gyertyánffy János és Antal, Fehér József, Molnár János, Pythely Károly és Lajos, Schwarz Venczell és Mátyás, Popovics Spiridion, Landerer József.
- 1813/14. Gyertyánffy János, Kotzó Pál és Károly, Ürményi János, Kabdebó Imre és János, Plank Ferencz, Kardos Imre, Keresztury János, Várkonyi János, Sándor Antal.
- 1814/15. Kotzó Pál és Károly, Hoffmann Frigyes, Marsovszky Károly, Lóhr Károly, Sándor Antal.

- 1815/16. Muckenschnabel János és Lipót, Kabdebó János, Bokornyai Simon, Várkonyi János, Csuntsits György, Karácsonyi János és Márton, Sándor Antal, Lóhr Károly, Steria Pál, Schrányi József és János.
- 1816/17. Balás Albert és Márton, Vukovits István, Kabdebó Antal, Lóhr Károly, Szávits László, Karácsonyi Márton, Antal és László, Sándor Antal.
- 1817/18. Balás Márton, Zsigmond és Béla, Michanovits István, Lóhr Károly, Szávits László, Karátsonyi László, Antal és Márton, Sándor Antal.
- 1818/19. Karátsonyi László, Márton és Antal, Lóhr Károly, Sándor Antal, Bajzáth Gusztáv és Béla.
- 1819/20. Sándor Antal, Karátsonyi István, Antal és László, Hendrey Ferencz, Bajzáth Vilmos, Nasztredny József, Bajzáth József és Béla.
- 1820/21. Hendrey Ferencz, Karátsonyi László, Antal és István, Nasztredny József, Kotzó József, Gyertyánffy Antal és Lajos, Pászthory Ferencz, Lázár és Ágost, Kiss Miklós, Bydeskúthy Ernő.
- 1821/22. Lázár Ágost, Kiss Miklós, Gyertyánffy Antal és Lajos, Bydeskúthy Ernő, Edelspacher Zsigmond, Pászthory Ferencz, Nasztredny József.
- 1822/23. Lázár Ágost, Kiss Miklós, Gyertyánffy Antal és Lajos, Bydeskúthy Ernő, Fleischer István, Pászthory Ferencz, Spruny Alajos, Markovics János, Karácsonyi Antal.
- 1823/24. Pászthory Ferencz, Lázár Ágost, Bydeskúthy Ernő, Kiss Miklós, Karátsonyi Antal, Fleischer István.
- 1854-ben (Gf. Lathieri Károly).
- 1855/6. B. Duka Feodor, Mihajlovics Feodor, Ristits Demeter, Faragó János, Palik Ucsevny Arthur, Déschán Géza, Gf. Lauthieri Károly, Lazarevics György.
- 1857/58. Vidák Péter, Dániel Ernő, Staits György, Ristits Döme, Demeter Const., Lázár Miklós, Pendlhauser Béla.
- 1858/9. Dániel Ernő, Osztóics Miklós és Zsigmond, Nagy Béla, Mayer Ignác, Simon Imre, Matégka Ferencz, b. Szernek Lothár.
- 1859/60. Gyulányi Ede, Mayer Ignác, Brenner Elek, Pálik-Ucsevny, Péter, Simon Imre.
- 1860/61. Mayer Ignác, Pálik-Ucsevny Péter.
- 1861/62. Pálik-Ucsevny Péter, Kugler István, Sulyok Árpád, Tarsóczky Imre, Vidák István, Pecher Román.
- 1862/63. Gyulányi Ede, Gyika István, Tarsóczky Imre, Ergovics Uros, Braumüller József.
- 1863/64. Gf. Pejacevics Arthur és József, Tarsóczky Imre, Tusche Gyula, Sulyok Zoltán, Brenner Elek.
- 1864/65. Tusch Gyula, Herzog Károly.

- 1865/66. Tarsóczy Imre, Tusch Gyula, Hertzog Gyula.
- 1866/67. Tarsóczy Imre, Tusch Gyula, Herczog Károly, Sulyok Árpád és Zoltán.
- 1867/68. Gf. Bissingen Rudolf, Gyertyánffy Géza, István és Ödön. Büchler Mihály, Tavassy Gyula, Jovanovics Szilárd.
- 1868/69. Gf. Bissingen Rudolf, Gyertyánffy Géza, István és Ödön, Büchler Mihály, Tavassy Gyula, Jovanovics Szilárd, Baich Milán, Zsótér László.
- 1869/70. Tavassy Gyula, Gyertyánffy Géza, István és Ödön, Büchler Mihály, Zsótér László, Baich Milán, Popp Antal, Rigyitsky Miklós, Timáry Béla.
- 1873/74. Igaz Kálmán, Milutics Gábor, Timáry Béla, Kunz Jenő, Obert Károly, Róth Vilmos, Hartl Károly.
- 1874/75. Igaz Kálmán, Simon Árpád, Beniczky Árpád és László, Horváth Elemér és Géza, Kasztl Imre, Schlichting Győző.
- 1875/76. Frey Lajos, Malenicz Mihály, Schlichting Győző, Oswald János, Heinrich István és Nándor, Winkler Lajos.
- 1876/77. Schving Károly, Szávits Miklós, Bánovits Elek, Ivánovits György, Schlichting Győző, Oswald János, Gyungyerszky Jakab.
- 1877/78. Schving Károly, Szávits Miklós, Jovanovits György, Féger Oszkár, Schlichting Győző, Oswald János, Gyungyerszky Jakab, Dubeneczky József, Répássy Ödön, Vogel Dezső és Tibor, Hertl Emil.
- 1878/79. Gyungyerszky Jakab, Dubeneczky Jakab, Schving Károly, Szávits Miklós, Jovanovits György, Féger Oszkár, Schlichting Győző, Féger István, Vogel Dezső és Tibor, Hertl Emil, b. Egger Pál.
- 1879/80. Gyungyerszky Jakab, Makay Ágost, b. Rajasics György, Schving Károly, Szávits Miklós, Herzl Emil, Sztovicssek Béla, Jovanovits György, Féger Oszkár és István, Vogel Dezső és Tibor, Hertl Henrik.
- 1880/81. Gyungyerszky Jakab, Csávossy Gyula, b. Rajasics György, Schenk Ferencz, Jovanovits György, Féger Oszkár és István, Fiala János, Lazerevits Mihály, Hauser Károly, Vogel István, és Tibor.
- 1881/82. Vogel István, Csávossy Gyula, Féger István és Oszkár, Jovanovits György, Fischer Károly, Fiala János, Korbuly Béla, Rózsa László, Höschl Rezső, Gettmann Emil.
- 1882/83. Vargits Imre, Csávossy Gyula, Ruhmann Ernő, Gyika Elemér, Jakabffy Andor, Fiala János, Lutz Ferencz, Höschl Rezső, Gettmann Emil, Szilágyi Gyula, Rózsa László.
- 1883/84. Gyika Elemér, Ruhmann Ernő, Brunner Rezső, Fiala János, Höschl Rezső, Manassy György, Chernolasetz Miklós, Stojánovits István, Tangel Ferencz, Jakabffy Andor, Szilágyi Gyula, Mály Gyula.

- 1884/85. Gyika Elemér, Manassy György, Brunner Rezső, Lazarevics Feodor, Stojánovits István, Nehoda Jenő, Tangel Ferencz, Jakabffy Andor, Vizer Dezső, b. Ambrózy Gyula, gf. Sztáray Tibor, Korbuly Lajos.
- 1885/86. Urbán Péter, b. Ambrózy Gyula, Brunner Rezső, Lazarevics Feodor, Bauer-Vogel Gyula, Korbuly Lajos, Manassy György, Adamovics Döme, Gyika Elemér, Dániel Ferencz, Nehoda Jenő, Tangel Sándor és Ferencz, Schäffer István.
- 1886/87. B. Ambrózy Gyula, Urbán Péter, Lazarevics Feodor, Vilmos Béla, Bauer-Vogel Gyula, Schlichting Károly, Tangel Eerencz, Schäffer István, Manassy György, Adamovics Döme, Dániel Ferencz, Návay Dezső, Dániel Pál, Korbuly Lajos, b. Rajasics József.
- 1887/88. B. Rajasics József, Lazarevics Feodor, Vilmos Béla, Nikolics Sándor, Manassy György, Adamovics Döme, Wuits Ljubomir, Dániel Ferencz, Dániel Pál, Clement Vilmos, Riedl Heribert, Tangel Ferencz és Sándor, Kormos Béla, b. Ambrózy Gyula, Urbán Péter, Bauer-Vogel Gyula, Schlichting Károly.
- 1888/89. B. Rajasics Vladimir és József, Schlichting Károly, Wuits Ljubomir, Pohl Gyula, Dániel Ferencz, b. Ambrózy Gyula, Tangel Ferencz és Sándor, Baehr Alfréd, Riedl Heribert, Molnár Rudolf, Kormos Béla, Molnár Ferencz, Schäffer István, Manassy György, Dániel Pál, Heinrich Árpád.
- 1889/90. B. Rajasics Vladimir es József, Pohl Gyula, Jenő és Aladár, Wuits Ljubomir, Manassy György, Dániel Pál, Tolweth János, Jagodits Sergius, b. Ambrózy Gyula, Tangel Ferencz és Sándor, Molnár Ferencz, Schäffer István.
- 1890/91. Wuits Ljubomir, Dániel Pál, Molnár Ferencz, Majer Nándor, Manassy Gyula, Pohl Béla, Tolweth János, Dunka Leo, Tangel Ferencz, Schäffer István.

V. A) A temesvári főgymnasium tanulóinak száma 1789—1891.

1789/90.	36	1801/02.	133
1790/91.	39	1802/03.	146
1791/92.	72	1803/04.	137
1792/93.	69	1804/05.	143
1793/94.	111	1805/06.	145
1794/95.	104	1806/07.	167
1795/96.	108	1807/08.	299
1796/97.	78	1808/09.	249
1797/98.	95	1809/10.	237
1798/99.	80	1810/11.	211
1799/1800.	125	1811/12.	174
1800/01.	120	1812/13.	175

1813/14.	188	1853/54.	221
1814/15.	239	1854/55.	239
1815/16.	256	1855/56.	282
1816/17.	237	1856/57.	296
1817/18.	216	1857/58.	332
1818/19.	244	1858/59.	403
1819/20.	230	1859/60.	434
1820/21.	314	1860/61.	458
1821/22.	332	1861/62.	408
1822/23.	361	1862/63.	345
1823/24.	372	1863/64.	511
1824/25.	412	1864/65.	339
1825/26.	428	1865/66.	464
1826/27.	365	1866/67.	464
1827/28.	450	1867/68.	464
1828/29.	415	1868/69.	531
1829/30.	427	1869/70.	441
1830/31.	393	1870/71.	416
1831/32.	350	1871/72.	338
1832/33.	370	1872/73.	336
1833/34.	431	1873/74.	324
1834/35.	458	1874/75.	349
1835/36.	452	1875/76.	351
1836/37.	445	1876/77.	398
1837/38.	431	1877/78.	421
1838/39.	421	1878/79. a szegediekkel együtt		505
1839/40.	382	1879/80.	486
1840/41.	360	1880/81.	449
1841/42.	365	1881/82.	445
1842/43.	353	1882/83.	444
1843/44.	372	1883/84.	474
1844/45.	426	1884/85.	503
1845/46.	401	1885/86.	553
1846/47.	371	1886/87.	570
1847/48.	353	1887/88.	525
1848/49.	csak első félévben volt tanítás . . .	177	1888/89.	509
1849/50.	147	1889/90.	531
1850/51.	221	1890/91.	531
1851/52.	177			
1852/53.	186			
			Összesen 100 év alatt		32.341

V. B) Érettségi vizsgálatot tett ifjak száma 1852—1890.

1852-ben:	8	1872-ben:	27
1853-ban:	7	1873-ban:	34
1854-ben:	3	1874-ben:	35
1855-ben:	9	1875-ben:	28
1856-ban:	9	1876-ban:	21
1857-ben:	9	1877-ben:	28
1858-ban:	6	1878-ban:	32
1859-ben:	12	1879-ben:	21
1860-ban:	17	1880-ban:	18
1861-ben:	21	1881-ben:	26
1862-ben:	21	1882-ben:	29
1863-ban:	21	1883-ban:	21
1864-ben:	31	1884-ben:	21
1865-ben:	31	1885-ben:	25
1866-ban:	21	1886-ban:	38
1867-ben:	27	1887-ben:	33
1868-ban:	35	1888-ban:	41
1869-ben:	30	1889-ben:	44
1870-ben:	23	1890-ben:	38
1871-ben:	27	Osszesen 40 év alatt	<u>928</u>

VI. Főigazgatók nevei, mennyiben gymnasiumunk történetében fel vannak jegyezve.

Tokody György, 1794—1818-ig.

Tokody István, 1818—1827-ig.

Lajtsák Ferencz 1828—1838-ig. (Sipos József ugyanakkor prodirector).

Lonovics József, 1838—1847-ig. (Amig Lonovics az országgyűlésen van, helyettesíti Fogarassy Mihály, — 1843 óta prodirector Borbola Mihály, — Fogarassy Mihály 1846-ban búcsúzik a helyettes állástól, ideiglenes prodirector Neubauer János).

1847-ben Lonovics József leköszön, helyét Fabry Ignác esanádi olv. kanonok foglalja el és a főigazgatói székhelyet N.-Váradról Temesvárra helyezi át.

Kümmer Heimrik, 1853—1872-ig.

Krausz László 1872—1881-ig.

Petrovics Ferencz, 1881—1890-ig.

Kuncz Elek, 1890—.

VII. Időjárási feljegyzések.

A ház története sokszor megemlékezik az időjárásról is; minthogy a feljegyzések között sok érdekes pont van, elmondom azokat időrendi sorozatban.

Feltűnő nagy hidegek voltak 1791. május hóban, 1793. április és júliusban, 1803. január és februárban; az utóbbi hideget nagy drágaság követte; 1808-ban februárban a nagy hideg mellett sok hó is volt, a mire ismét drágaság lépett fel; a hideg elhúzódott április végeig, nagy hideg volt 1816/17-iki és 1829/30-iki téli hónapokban is.

Nagyobb vizáradások voltak a Bégán az 1805. okt. hóban a víz emberemlékezet óta nem látott magasságra emelkedett fel; majd sok kárt okozott a Bega kiöntései által 1813. májusban, 1814. szept.-ben, 1816-ban január, február és május hónapokban; továbbá 1825. márcziusban.

Nagy szárazság volt 1811. és 1813-ban; rettenetes vihar dühöngött nemesak itt, de az egész országban 1816-ban.

Az 1817. év minden tekintetben termékeny esztendő volt.

Nagy hideg és sok hó volt 1861. decz. 18—1862. február 19-ig, utána pedig nagyon megáradt a Bega; a reákövetkező nyár meg száraz volt. 1863. márcz. 30. és decz. 13-án borzasztó vihar dühöngött városunkban, mely a házakban sok kárt okozott; a javítások templomunkon ekkor 800 firtnál többre kerültek; majd utána 1864. ápril. végeig tartó roppant hideg következett, nagy hideg volt a következő 1864—65-iki télen is, utána való nyáron meg sok egér lepte el a határt.

1866. máj. 23—24 közötti éjjel volt az országos károkat okozó fagy; majd u. azon év július 20-án, 1868. febr. 12-én és 1869. június 1-jén városunkban nagy vihar pusztított.

1874—75. télen erős hideg volt.

1879. nov. 19 és 20. közötti éjjelen földrengés volt észlelhető.

VIII. Ujabb mozgalmak a gymnasium ügyében.

Az 1889. évnek végén új hirt veszünk, mely a gymnasiumnak szebb és fényesebb jövőt ígér; a vallás- és közoktatási magy. kir. miniszterium 43087/1889. (L. jegyzet B.) sz. a. rendeletével felszólította a gymnasiumot érdeklő feleket, úgymint a csanádegyházmegyei hatóságot, Temesvár városát és a kegyes tanító-rendet, hogy a kölesönös jogok és kötelezettségek szabatos megállapítása végett szóbeli tárgyalásokba boesátkozzanak; a miniszterium a maga részéről Petrovics Ferencz nagyváradai tank. főigazgatót és Szűry Kálmán buzíási közalapítványi főtiszttség vezetésével megbízott ügyészt küldötte ki; a csanádi egyházmegyét Németh József káptalani helynök és felsz. püspök, Temesvár városát Dr. Telbisz Károly, a lycealis alapot Jaeger Ádám kanonok, a kegyes tanítórendet Pfeiffer

Antal főgymn. igazgató képviselte; — a tanácskozmányok Petrovics Ferencz elnöke alatt 1889. deczeimb. 15. 16, 17, 18 és 19-én tartattak. A felvett jegyzőkönyv 1890-iki év elején terjesztetett fel a nm. Minisztr.-hoz.

IX. Jegyzet.

A) „A Bibits-féle alapítvány csakis öt osztályra szól öt tanárral; és pedig a három alsó osztály volt a grammatikai, a 4-ik a poetikai az 5-ik pedig a rhetorikai; és így mint minden gymnasium, úgy a sz.-annai (most temesvári) is a mult században öt osztályból állott; a gymnasialis osztályok előtt voltak az elemi iskolák, a melyek három osztályból állottak; ezek mellett volt még egy negyedik osztály, a melyben a latin nyelvnek, geometriának és physikának alapelemeit tanították és ez képezte a gymnasialis iskolának előkészítőjét. 1806-ban az új Ratio educationis lépett életbe, a mely 1818-ig fenntartotta magát; e szerint a normális iskolának negyedik osztályát a gymnasiumhoz csatolták, és így a gymnasium hat osztályúvá lett, némi különbséggel, amennyiben az 5-ik osztály lett a rhetorika és az új hatodik osztály a poetika; az elemi iskolák megmaradtak három osztályúknak.

Az átalakulás alkalmával minden városban a volt elemi iskolai 4. oszt. tanító lett a gymn. 1. oszt. tanára; így történt ez Temesvárott is, a hol Haulik Antal ment át az I. osztályba tanítani; és minthogy a Bibits-féle kegyesrendi alap csak öt tanárra szólott, természetes, hogy az új tanárt a város fizette a beszüntetett elemi 4. oszt. tanító fejében: amint 1819. Haulik meghalt, a város a gymn. tanítás egyöntetűsége végett felkérte a kegyesrendet, hogy az I. osztály számára adjon tanárt, a mit a rend meg is tett. a város pedig fizette a tanárt; e mellett megjegyzendő, hogy a Bibits-féle alap az 1811. devalvatio alkalmával nagyon leapadt.

A b. e. Lonovics püspök azon nemes feladatot tűzte ki magának, hogy Temesvárott bölesészeti és jogi facultást állít fel; a nagy czélnak megfelelő kiadások fedezésére felhívta a várost is, mint a mely jövedelmi tekintetben a legnagyobb hasznot fogja ebből húzni; a város a nagyevű püspök ajánlatát örömmel fogadta, „immortales gratias“-eket szavaz meg és minden lehető igér, hogy a püspöknek ezen nagy művét kellő siker koronázza „utque in eminentem omnium inhabitatorum utilitatem cedente“, — majd 1838. okt. 10-én írja: „in toto itaque 4000 fl. v. v. pro dote unice facultatis philosophicae (erectione cathedrarum juridicarum in aliud tempus dilata) cum renuntiatione iuris professores praesentandi sub spe altioris rati junctim cum Communitate civium devovimus.“ A 4000 frt. bécsi ért. = 1600 p. pénz = 1680 frt. o. é. Midőn 1850-ben az „Organisations Entwurf“ értelmében egy úgy tanítási rend lépett életbe, a mely az eddigi gymnasialis hat osztályhoz a létező két philosophiai osztályt is kapcsolta, és így Magyarországbán is, mint Európa többi államaiban, egy nyolcz új tanfolyamból álló szerves egészet képező főgymnasium keletkezett; Temesvárott az újonnan létesített 8 osztály tanítása a kegyes tanítórend tagjaira bízott és a város által fizetett 1680 frtot a helybeli kegyesrendi ház húzta; a három felső osztály és hat kegyesrendi tanári lakás a seminariumi épületben helyeztetett el; midőn pedig 1862-ben a három felső osztály tanítása az egyházmegyei papokra bízott, az említett összeget a várostól a püspök által kinevezett tanárok élvezik“. E czikk megjelent a „Temesvárer Zeitung“ 1880-iki 84. számában mellékletképen.

B) M. kir. vallás- és közokt. Miniszterium. 42087/1889. sz. A temesvári kath. főgymnasium viszonyának végleges rendezése czéljából Petrovich Ferencz nagyváradi tankerületi kir. főigazgató és Szűry Kálmán a buzsiási közalapítvány főtisztviség vezetésével megbízott ügyészt kiküldöttem, hogy a fentartásban résztvevő összes tényezőkkel kölcsönös jogaik és kötelezettségeiknek szabatos megállapítása ügyében szóbeli tárgyalásba bocsát-

kozzanak és a létesítendő megállapodásokat alapító oklevélbe foglalva jóváhagyásom alá terjeszszék. Midőn erről a város közönségét értesitem, egyszersmind tekintettel arra, hogy a főgymnasium érdekei első sorban is Temesvár városának érdekeit képezik, azon hitemnek adok kifejezést, hogy a közönség e felette sürgőssé vált tárgyalásoknak mielőbb való befejezését a tanügy érdekei iránt való méltányos áldozatkészséggel lehetőleg elő fogja mozdítani.

Egyidejűleg tudatom a közönséggel, hogy a tandíj egy részéhez való igényeinek támogatása céljából a belügyminiszter úrhoz felterjesztett s általa hozzáam küldött okiratokat a folyamatba tett tárgyalások során való felhasználás és a közönséghez való juttatás végett, a nevezett tankerületi főigazgatóhoz küldöttem.

Budapest, 1890. október 16-án.

Gf. Csáky, s. k.

X. Vége.

A munkának vége, itt vagyunk az 1891. évnél, amelylyel a kegyes-tanító-rendiek szentannai tartózkodásának 40 évi és temesvári tanítói működésének 101. évét elértük; a történelem meg van írva, de hogy az egyes részekben nincsen-e tévedés, nincsen-e fontosabb történeti tény elhagyva talán kevésbé fontosnak a kedvéért, nincsenek-e idő vagy tárgybeli hiányok, ezek oly kérdések a melyeknek megoldása az elfogulatlan kritikára vár; annyi tény, hogy a felemlített forrásokat lelkiismeretesen felhasználtam. A feladatnál, amelyet a könyv címe mutat, tovább is mentem, és pedig belefoglaltam röviden Temesvár történetét főbb vázlataiban és a piaristákat megelőzőleg a múlt század néhány évtizedén át a jezsuiták alatt virágzó temesvári középiskolák történetét is. Az életrajzirónak feladata, hogy hőseit a tettek mezején kitűnőnek, kortársai között hatalmasnak, szavaiban és nyilvános működésében pedig példányszerűnek tüntesse fel; e mellett a korszaknak, melyben a hős élt, hozzávetőlegesen részletes képét állítsa elő. A hős, akit könyvünk előad, már agg, betegségtől gyötörtetett és sirjához közel álló volt; magas állásáról, a melyet viselt, lemondott; nagy nemesi származása nem érdekelte; azonban lebegett előtte egy magasztos eszme; élesztette őt Istentől sugallott fogadalom, hogy t. i. embertársainak nevelő papokat, a zsenge ifjuságnak vallásos nevelőket adjon; — és életének ezen utolsó nagy tette biztosította számára az elévülhetetlen koszorút: — fenkölt eszméje az ő idejében csak csecsemő korát élte csekély kihatással és még kevesebb eredménnyel; — ám a letelt 141 év, amely nagyszerű fundátója óta elrepült mohos sirja felett, szólja-zengi nagy tettéről a dicsőítő éneket, lágyan csengő ajkak hangoztatják a feledhetetlen nevet.

Bibics! elhanvadtál rég a sötét sirban; emléked, szellemed él: nevedet fentartja a fel-felülvő sarjadék, amely tanul ismeretet, amelyet nemesít a sz. vallás, a tiszta erkölcs; a mit benne szerettünk, amit esdáltunk — tetteinek emléke — örökké fennmarad az idők folyamában az emberek emlékezetében: sok doigot elborít mint haszontalant a feledés fátyola: Bibics! nevedet fentartják mindenkorra az unokák. (Tacitus)

Czélom volt, nagy képedet és tetteidet felujítani az emberek emlékezetében, a kik 141 év leteltével is annyi hálával hordozzák nevedet ajkaikon, áldják porodat sirodban, lelked nyugalmaért imádkoznak a templomban és mindennap nyernek oktatást az iskolában alapítványodból.

Ha a hű Penelope várva várta a sok bajjal küzdő Odysseust; így Temesvár városa is lelkenedve éled 101 év letelte után oly iskolákért, a melyek magasra törő lelked előtt lebegtek. Adja Isten, hogy nemes intentiód szerint a városnak törekvése szebb és újabb berendezésü iskolák iránt minél előbb életet nyerjen.

D) Források.

Horányi Alexius, *Scriptores Schol. Piarum P. I. II.* Csaplár Benedek, Révay élete I. k. Lubrich Ágoston, *A nevelés története. Schematismus Cleri Dioeceseos Csanádiensis* 1889. Toldy F., *A magyar irodalom története.* Imre Sándor, *A magy. nemz. irod. tört.* Szvorényi, *Magyar irodalmi szemelvények.* *Annuae missionis Temesváriensis Soc. Iesu ab a. 1716—1772.* Preyer, *Geschichte Temesvár's.* Fábrián, *Aradmegye története.* Horváth P., *A temesvári r. kath. főgymnasium.* Molnár Aladár, *Közoktat. tört. a XVIII. sz.-ban.*

Eperjesi főgymnasiumi Értésítő 1889.

Zsolnai főgymn. Értésítő 1889.

Historisch-Statistischer Überblick des k. k. Gymnasiums zu Temesvár von 1552—1851.

Temesvár közéleti intézeteinek történetéhez. *Temesvári főgymn. Értésítő* 1873/4.

Zum Rechts-Verhältniss zwischen der Kgl. Freistadt Temesvár und dem hiesigen r. kath. Obergymnasium 1880. *Temesvári Zeitung* 84. számának melléklete.

*

Liber Capitulum localium et Provincialium item Generalium ab anno 1756—1802.

Liber continens Encyclicas, Ordinationes ab 1802/3—1853.

Protocollum Gymnasii regii Temesvariensis Intimata Exc. Consili. Loc. Regii et Direct. Superioris complectens ab a. 1802/4—1814.

U. az 1814/15—1821.

U. az 1820/21—1826.

U. az 1827/28—1849.

Catalogus Studiosorum Gymnasii S. Annensis ab anno 1753—180/12.

Protocollum Gymn. Regii Temesvariensis consessus literarios et Historiam Gymnasii complectens ab anno 1802/3—1850.

Historia Domus S. Annensis a R. P. Christiano Katsor concinnata et descripta 1782.

Liber familiae Collegii S. Annensis Schol. Piar. in novo systemate inchoatum — 1786.

Diarium Gymnasii Temesvariensis Soc. Jesu a 2. novemb. Anni 1763. inchoatum 1773.

Főigazgatói leiratok 1776—1788.

Liber ordinationes regias, Episcoporum Bullas et Brevia Summorum pontificum complectens item provincie. Encyclicas 1751—1784.

Liber Benefactorum ab anno 1805/6—1853/4.

Historia Domus Temesvariensis ab anno 1849.

A temesvári főgymnasium története 1850-től.

Igazg. iktató 1881—85.

U. az 1885—89.

Liber continens Archivum Domus Temesvariensis conscriptus anno schol. 1860.

Liber scholasticus Gymnasii Temesvariensis apud Scholas Pias continens nomina Studiosae Iuventutis ab anno 1802/3—1827.

Informationes de Iuventute in Gymnasio Temesvár 1793/4—1801/2.

A temesvári főgymn. ifjuságnak névjegyzéke 1846/7—1849/50.

Acta Capitulum Localium et provincialium anni 1858.

Hivatalos levelek és rendeletek 1873/4—1881.

Protocollum Rescriptorum, Encyclicarum et familiarum Domus Temesvariensis ab 1850/1—1873.

Protocollum Iuventutis Scholasticae Gymn. Temesvariensis 1828/9—1845/6.

A tanuló ifjuságnak és az érettségi vizsgálatot tett tanulóknak főnévkönyvei napjainkig.

E) A kép magyarázata.

Az idecsatolt kép a háznak levéltárában foglaltatik; a magyarázat német nyelvű és szóról-szóra magyarra van fordítva, amely a háznak 1794-iki állapotát foglalja magában.

A Temesvár sz. kir. városában levő kegyes-rendi gymnasiumi (nepomuki sz. Jánosról elnevezett néhai Ferencz-rendüeknek zárdája) épületnek alap- és metszetrajza, amint az a latin alsó iskolák, az igazgató és tanárok lakásai számára átalakított és helyrehozott.

Magyarázat.

Az 1., 2., 3., 4. és 5. sz. a. szobák az említett latin iskolák helyiségei.

A 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13. sz. a. szobák az igazgató és a tanárok lakásai.

A 15. sz. a. helyiség az első emelet fás kamrája:

Jegyzet. A 2. számú helyiség alatti pinczeszoba volt a földszinti iskolák fás kamrája.

A 16. sz. a. öt szoba berendezhető convictorok számára.

A 17. sz. a. van a könyvtár.

A 18. sz. a. öt szoba rendtársak és egyéb cselédség számára.

A 19. sz. a. szoba iskola-szolga számára.

A 20. sz. a. szoba az ebédlő, a hol diszvizsgálatok is tarthatók.

A 21. sz. a. van a konyha.

A 22. sz. a. az éléskamra.

A 23. sz. a. a pincze-előszoba.

Jegyzet. A konyha, ebédlő és a két pincze-előszoba alatt van a pincze.

A 24. sz. a. van az istálló és takarmány-helyiség.

A 25. sz. a. a kocszi-szin.

A 26. sz. a. üvegház.

Kelt Temesvárott, 1794-iki április 10-én.

Huber Joakim,
kegyesrendi házfőnök és igazgató.

Grosz Gergely,
építészeti hivatali felügyelő.

Kostka János Tivadar,
kir. kamarai igazgató mérnök.

Berger János Mihály,
ellenőr.

Rajzolta: Baldauf Conräd,
kamarai mérnöki tiszt.

A

KEGYES TANÍTÓRENDI GYMNASIUMNAK SZENT-ANNÁRÓL
TEMESVÁRRA VALÓ ÁTHOZATALÁNAK

SZÁZADOS ÉVFORDULÓJA

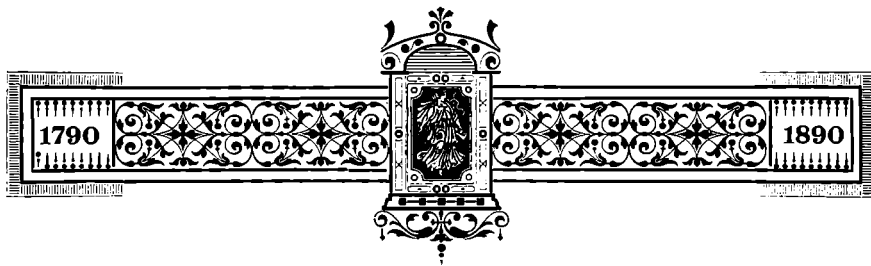
ALKALMÁBÓL

1891-IKI MÁJUS HÓ 3-ÁN

MEGTARTOTT

ÜNNEPÉLY TARTALMA ÉS PROGRAMMJA.

1790—1890.

Ünnepi óda.

Ébredjetek ti névtelen nagyok,
A csillag-égből nézzetek alá,
Még áll a mű, melyet alkottatok,
Azt vész és ármány meg nem ronthatá!
Még nem dőlt porba művetek fala,
Alapja még ma sem remeg,
Mert nem rít érdek, nemzetezél vala,
Melyért ti lelkesültetek.

Pedig száz éve már, hogy az idő
Ez iskolára küldte viharát,
S bár többször volt borús az ég s jövő,
Azt zord csapások meg nem ingaták.
Reá a hit s tudásnak ellene
Hiába lőtte nyilait,
Ha sajtott is, ha fájt is a sebe,
Meggyógyítá a munka, hit.

Egy évre rá, hogy ide jöttetek
Hirdetni azt, mi szép, igaz, nemes,
Tanítani a keresztény elveket,
Mik nélkül a szív oly sivár, üres :

A síkra kelle már is szállnotok
Meggvédni a kereszt jelét.
Mert Voltaire, Rousseau s más ily álnokok
Azt gúnykaczajjal illeték.

S ez ál-tanok alig hangzottak el.
A hont ismét veszély fenyegeté.
Önléteért jogos csatákra kel,
S aggódva néz a bús jövő elé.
S ti is ott küzdtek annyi hős között,
Özönnel hull a véretek.
S az ifjuság fegyverbe öltözött.
Hogy éljen-haljon véletek!

S mi lett a vége? Nyugalom, halál!
Elnyomva lett a hazaszeretet . . .
Vigaszt. reményt a honfi hol talál?
Hogy rázza le a rabbilincseket?
Kietlen. néma lett a drága hon.
A merre szem sugára ér
Bús szellő sirt a hősi sírokon,
Melyekeu hervadt a babér

Csendes lett minden. mint a temető,
Beállt a tetszhalál szemlátomást,
Mint hogyha az. kit rejt a szemfedő.
Nem várná többet a feltámadást
Ilyen volt ekkor a ti sorsotok.
Hajszálon függött létetek
Isten-csoda, hogy megmaradtatok.
Hogy új életre keltetek!

De miút tavaszkor a völgy és halom
Virágot hajt a hólepel helyén.
Úgy tompul egyre a közfűjadalom,
S nyomába lép az éltető remény.

Mert volt egy fő, aki nem engedé.

Hogy eltíporják nemzetünk —

Küldjünk imát a kegyes Ég felé,

Hogy ily királyt adott nekünk!

Üljük meg hévvel e dicső napot,

Feledjük a mult szenvedéseit,

Hisz elvetek győzelmet aratott.

S kiheveré a sors veréseit . . .

Fogadjuk itt meg szentül, igazán,

Hogy mink is mindent megteszünk,

Amit csak tőlünk joggal megkiván

A hon, király meg Istenünk!

KÖRÖSI ALBIN,
kegyesrendi tanár.

Mélyen tisztelt közönség! Kedves tanulóim!

Szívem egész melegével, meggyőződésem teljes igazságával üdvözlöm a mai szép napon a mélyen t. közönséget, hogy becses jelenlétükkel megtisztelni sietnek az iskolát. Mindannyian a mit tudunk, amik vagyunk, mindenünket az iskolának köszönjük, mindnyájan az iskolának voltunk egykor növendékei, jelenleg a hálát rójuk le iránta. Csak is az iskolában szerzett ismereteink és vallás-erkölesi érzelmeink alapján lehetünk jelenleg a hazának, a társadalomnak hű polgárai, buzgó munkásai, támasztó oszlopai.

Ha bírnám a szónoki tehetség hatalmát, az eszmék mélységét, a gondolatoknak gazdagságát, az előadásnak erejét, még akkor is gyengének érezném magamat, hogy a mai ünnepnek fontosságát kellően rajzolhassam, hogy az iskolának letelt 100 évi multját kellően ecsetelhessem, hogy a szívnek az iskola iránti érzelmeit nemesebbekké, az észnek ott nyert ideáit tisztultabbakká tehessem.

Meg fogja bocsátani a n. é. közönség, ha azon szük körnek az iskolának határait, a melynek életemet szenteltem, éppen a mai napon, a midőn a gymnasium Temesvárra való hozatalának 100 éves ünnepét ünnepeljük, át nem lépem, és elmélkedésemben első sorban hazám szép ifjúságát, iskoláinknak növendekségét tartom szemem előtt. kik életöknek szép tavaszát jelenleg élve hivatva vannak, hogy vallásuknak egykor hű fiait, magyar hazánknak becsületes polgárai legyenek.

Kedves tanuló ifjak! Véghetetlen hálával borulok le a Mindenható kegyessége előtt, amely megengedte, hogy mi érdemetlenek végig haladjunk a letelt 100 évnek egyes részein, szemünk elé állithassuk a tanárok munkódését, a tanuló ifjúság szorgalmát.

Adjad oh Mindenható! hogy kegyelmednek jótékony sugara világítsa meg most és a jövőben is ifjaink szíveit, keltse fel bennök az igaz, szép és jó eszméit; adjad, hogy a mai nap emléke ne mulékony álmokkép gyanánt lebegjen előttünk, hanem jótékony gyümölcsöt teremjen, erkölestisztító erővel bírjon, mentő angyal legyen életük minden léptén.

Ünnepélyes a pillanat kedves tanulóik, mert tanáraitok között vagytok, akik titeket bevezetnek a tudományok sz. esarnokába, a vallás-erkölesnek templomába; örömteljes a jelenet, mert tanuló társaitokat látjátok, akikkel annyi kedves percet töltöttetek el.

A hérmálás szentségében, amidőn az ember a hit bajnokává erősítetik meg, rendesen egy erkölcsi jelmondatot kap, hogy ehhez alkalmazza élete cselekedeit, gondolkozásmódját, szellemi irányát, működését; én is egy jelmondatot adok nektek, kedves tanulóim: „Imádkozzál és dolgozzál.“

*

Az észnek felemelkedése az Istenhez az imádság, ezt tanuljuk a templomban, az iskolában, a szülői házban, a társadalomnak minden nemesen érző és gondolkodó emberétől. Az imádságra fősúlyt mégis az iskola fektet, hogy ennek alapján kiképezze a gyermekben a jellemet, mely őt életének minden viszonyai között fenntartja, a szerenese minden változásaiban támaszt nyújt. Az imádság erős akaratot ad a férfiúnak és a boldog megszabadulás édes reményének lényét láttatja, ha sötét felhők tornyosulnak életünk egére; de figyelmeztet a bajra is, mely a távolból fenyeget és megóv az önelbizakodástól, ha a szerenese csillaga teljes erejével ragyog felettünk.

Sokan a vallást és a tudományt ellentétesen állítják fel. „Tudomány és vallás, alanyilag véve tudományosság és vallásosság a két sarkpont, mely körül a művelődés forog. A vallásnak vezető, megnyugtató és emelő áldásaira, mely az erkölcsöket nemesíti és finomítja, éppen oly szüksége van az emberi nemnek, mint a tudománynak kutató, felvilágosító s oktató tevékenységére, mely a jellemeket teremti és az embereket büszke öntudattal eltölti. A skepsis, mely a tudomány terén uralkodik, átesap az élet minden viszonyaira s bontó természeténél fogva bizonytalanná teszi mindazt, mit évezredek gyűjtöttek; a tudomány tanít, de nem nevel, s így az emberiség életében csak fél tényező, mely a vallás segédelme nélkül a művelődés magasztos munkájában tehetetlen.

Tanulmányozza bárki is a bölc. elméleteket a Védáktól le Herbert Spencerig; vizsgálja pszichológiai és realistikus alapon az emberi életet, bizonyosnak fogja találni, hogy a vallás mélyen belenyúlt a népek bel- és küléletébe, hogy a tudomány soha sem akadályozta a vallás virágzását, hogy a vallás és tudomány soha sem zárták ki egymást, hogy mindig együtt járva eszközölték az egyes ember boldogságát, az emberi nem haladását.

A vallásnak van saját élete, a tudománynak is van saját fejlődési törvénye; egyik sem akadályozza a másikat, az életben minduntalan találkoznak, egymást támogatva, a legnemesebb nyilvánulásaikban képezik az embernek s általában az emberiségnek legszebb kiváltságát, a műveltséget.“¹⁾

A természetben minden élőnek fenntartásához világosság és melegség kívántatik; ha a virágnak nincs melegsége, a világosság nem növeli azt; a melegség pedig felhajtja ugyan a virágot, de erőt, hogy megküzdjön a

¹⁾ Schlauch.

szél erejével, nem ad; úgy az egyes ember vagy társadalom a vallásnak életető ereje nélkül valódi élethez nem juthat; a léleknek világossága nélkül pedig a vallásosság könnyen a Fetisch-imádásba csap át; a mit a vallás mond: emlékezzél meg, hogy porrá leszesz, nem mondja-e folyton fülünkbe a természet is? Feltéve, hogy valaki az emberi ismereteknek minden országait bejárta, tudja mindazt, amit az emberi szellem eddig feltalált, elhatott a tudományosság legvégsőbb határáig, végre meg kell állania egy megfejthetetlen rejtély előtt: Az ismereteknek vége van, itt kezdődik a hit.

*

Dolgozzál, azon röpké szó, amely végig zúgja a történelem összes lapjait, amely minden kornak embereire és társadalmára reá nyomta a maga jellegét. „Ember orczádnak verejtékében keresd mindennapi kenyeredet; dolgozzál, amig nappal vagyon, hogy a valódi boldogságnak részesevé lehess; a haszontalan szolga a munkátlanúság öntudatát hordja szívében és pirulnia kell embertársai előtt“; „keserű a munka gyökere, de édes a gyümölcse, a melynek jutalmát csak a szorgalom adja meg“; „nem élvezhették azt Alcinous ifjai, akik tétlenül hajuk cziczomázásával és a föld gyümölcseinek pusztításával töltötték idejüket“, „az istenek munkával és fáradsággal rakták meg a boldogsághoz vezető utat“; „csak az tekinthet egykor nyugodtan vissza eltöltött életpályájára, aki az Úr szőlejének hű munkása és embertársainak valódi jótévője volt“; „a mindennapi életben látjuk, hogy az emberek gyakran kárhoztatják a szerencsét vakságáért, pedig a szerencse a munkás embert úgy követi, mint a jó kormányost a szél és hullám“; „az a legjobb kenyér, melyet az ember akár testi, akár szellemi munkájával, de önmaga szerzett meg“.

A szentírás, a mindennapi élet, a történelem, a költők és egyéb nagy emberek bizonyítékai a nagy, szép és igaz „dolgozzál“ jelmondatnak valódisága mellett szólnak.

A tudományok köre naponkint nagyobb terjedelművé válik, de nagyobb is azoknak száma, akik a tudományok szolgálatát igénybe veszik; az állam, az egyház, az iskola, a szenvedő emberiség mind nagyobb követelményekkel lépnek fel a hivatalnokkal, a pappal, az iskolával, az orvossal stb. szemben.

Az iskola az élet előkészítője és így feladata, hogy az életben szükséges hivatásokra tanítsa a növendéket. Minden hivatásnak alapját a munka képezi, amely felkelti a tudományok iránti szeretetet, a tudomány pedig állandóvá teszi az igaz, szép és jó iránti eszméket; aki tudományokkal foglalkozik, távol van a szennyestől, távol az illetlentől, megszokja a tisztesség útját, kerüli a bünt és annak minden terheit: az iskola kedves tanulóim az, mely bennetek a tudományok és a munka iránti érdekeltséget felkelti, mely titeket a jó úton fenntart, tetteitekben az erkölcsiség törvényeit megőrzi, mind most ifjúságtokban, mind pedig később az öregkorban is.

Eszmék, ideálok után tör az ifjúság; az iskola feladata az eszméket fejleszteni, helyes irányba terelni; az ifjú lelkét hevíti a *szabadság* eszméje; azt hiszitek kedves tanulóim jelenlegi korotokban, hogy az iskola elhagyásával az egész világ nyitva áll előttetek; ifjú lelketek lángol a saját és mások szabadságáért; egyeseket úgy mint népeket függetlenné akartok tenni; és a nagy szellemi harcban nemcsak mint tétlen nézők, hanem mint működők óhajtanátok majd részt venni; azonban megjönnek a tényleges valóságnak napjai és a szabadságnak ifjú eszméjét csakhamar szét tépi a mindennapi élet kiméretlen keze; mi látjuk az emberek küzdelmeit, a törtetést egymás ellen. látjuk a folytonos harcokat, melyeket egyesek a szabadság czime alatt nagy jelmondatokkal vivnak önző ezélokért, hiú népszerűség hajhászatáért; és végre látjuk, hogy ifjúságunknak szabad álmait a valóság anynyira szét tépte. Mégis oly édes ifjúságunkban a szabadság eszméje.

Majd megragadja az ifjú lelkét a *dicsőség* utáni vágy; felhevül, ha a koszorúra gondol, a mely homlokát fogja majd övedzeni: oh mily szép a esataterén hazájáért kardot rántani, a tudományok és művészetek csendes hajlékában éjjel-nappal fáradozni, a politikai és társadalmi élet küzdelmeiben tevékeny részt venni. — De a férfi csakhamar belátja, mily hiú szó a dicsőség; mily sokan vannak a hivatottak és mily kevesen viselik az olajfa koszorút; ki nyeri meg fáradozásának jutalmát, ám dicsérik őt! A férfiú szomorúan látja az ellentétet, amely a mindennapi élet és a dicsőség eszméje között létezik.

Más eszme a *barátság* eszméje, mely az ifjú lelkében virágozik: ti kedves tanulóim az iskolában egymás között mint a testvérek éltek, barátságot köttök egymás között, nem nézitek a születést, nem a vagyont; odaadással, lelkesedéssel és bizalommal viselkedtek egymás iránt: érdekeitek, a tanulás és igyekvés közösek, kölcsönösen ápoljátok egymásban a bizalmat, a szeretetet, javítjátok és tökéletesítitek egymást. — Azonban elváltok titeket az élet, elváltok egymástól, mások lesznek viszonyaitok, céljaitok, és ha talán az egyik ragaszkodik is barátjához, az esetleges találkozásnál tapasztalnia kell a hidegséget, a mely zsibbasztólag hat szívére.

Az igaz, szép és jó, a tudomány és a művészet eszméje képezi a növendék komolyabb gondolkozásának tárgyát: ki ne keresné a tudományban az igazat? kít ne lelkesítene a szépnek eszméje? Minden komolyabban gondolkodó ifjú törekszik a tudományok nagy tömkelegében az igazat megtalálni, a szépben gyönyörködni. De itt is fellép az élet valódisága, mely ellentétben áll az ideálokkal: az ember gyarlóságánál fogva a tiszta világosság feltalálása helyett a kételyek közé keveredik és a látszólagos igazságnak messziről csillámló fénye . . . csakhamar eltűnik.

Ki vannak mérve a tudás határai, és elrejtve a bölcsesség titkai; az

embernek czélja Sais lefátyolozott takaróját fellebbenteni, de hasztalan minden akaratja, minden törekvése.

Az utolsó eszme, mely az ifjú lelkét áthatja és a melyet első sorban kellett volna emlitenem, az *ő jövendő pályájának* az eszméje.

Ti kedves tanulóim! Jelenleg az iskolának munkásai vagytok, előtetek folyton a jövő élet képe lebeg, szívetekben fel-fel ébred a jövő tevékenységek eszméje; mily odaadással fogjátok egykor jövő hivatástokat betölteni; mikép fogjátok czéljaitokat megvalósítani; az mind a lelkiismeretes munkaszeretettől függ.

Előadtam az életnek eszméit, a melyek az ifjú szívét isk. életében hevítik: a szabadság, dicsőség, barátság, igazság, tudomány, művészet stb. Ápoljátok, képezzétek és növeljétek ezeket szívetekben, hogy az életben tiszta és világos fogalmakat és képzeteket nyerhessetek, és az ifjúkori sokszor ábrándos elméletek helyébe a férfiúi józanul kiforrt elvek léphessenek elő.

*

Tekintsünk vissza intézetünk 100 éves történetére, és áldjuk a napot, melyen egy század előtt a Mindenhatónak nagy ajándékát vette Temesvár városa iskoláiban; elmondhatjuk hálásan: Uram! nem hagytál el minket. Áldást hintő kezeidnek művét látjuk az iskolákban, melyeknek szükségessége a legfőbb pillanatban lépett fel; ezen iskolában kapott az ifjú szeretetet hazája iránt, hogy szívének melegéből meritse a bátorságot a kötelesség-teljesítéshez, elszántságot új ösvények megtöréséhez, esüggedetlen erőt az akadályok legyőzéséhez.

Az iskolák, melyeknek jubiláris évét ünnepeljük, ezelőtt 140 évvel alapításukkor, 20 tanulóval nyitattak meg; jelenleg 500 tanulóval több nyer bennök oktatást: a falú, a melyben azokat a b. e. Bibies alapította, 25 viskóból állott, jelenleg az iskolák Délmagyarországnak fővárosában vannak elhelyezve. — Sz. Anna a falu nevét a kegyesrendieknek templomától, mely sz. Annának volt dedikálva, nyerte: negyven év letelte alatt 1800 tanulója volt az intézetnek: Temesvárott a mai napig 100 év alatt 35 ezer tanuló nyert oktatást: legkevesebb tanuló volt 1790-ben 36, legtöbb 1887-ben 570: érettségi vizsgálatot tett 40 év alatt (t. i. 1850 óta) 928 tanuló, legkevesebb volt 1854-ben 3, legtöbb 1889-ben 44 tanuló.

Az alapító Bibies 1750-ben már agg, betegségtől gyötörtetett volt; magas állásáról, melyet viselt, lemondott; nagy nemesi származása nem érdekelte; azonban lebegett előtte egy magasztos eszme, élesztette őt Istentől sugallott fogadalom, hogy t. i. embertársainak nevelő papokat, a zsenge ifjúságnak vallásos nevelőket adjon; és életének ezen utolsó nagy tette biztosította számára az elévülhetetlen koszorút; fenkölt eszméje az ő idejében csak csecsemő korát élte esekély kihatással és még kevesebb eredménnyel: ám a letelt 140 év, a mely nagyszerű fundációja óta letelt

mohos sírja felett, szólja-zengi nagy tettéről a dicsőítő éneket, lágyan csengő ajkak hangoztatják a feledhetetlen nevet; amit benne szeretünk, amit csodáltunk — tetteinek emléke — örökké fenmarad az idők folyamában az emberek emlékezetében; sok dolgot elborít mint haszontalant a feledés fátyola: Bibics! nevedet fenntartják mindenkorra az unokák.¹⁾

Száz év telt el azóta, hogy az iskolákat Sz.-Annáról Temesvárra éjszokról délre vállaikon áthozták a piaristák, óvták annak sz. tárgyait: a vallást és az erkölcsöket, áptolták új otthonukban a tudományok Vesta-tüzét, és ha vér pirosítá is a városon keresztül futó folyót, ha Marsnak harcztüzei pusztították is a délvidéket, mindig voltak közöttök, akik a tollat csakhamar felcserélték a karddal, hogy mint azelőtt a cathedrán, úgy most a csatetéren egyenlő sz. lelkesedéssel szolgálják a hazát; fáradoztak a hit-szónoklás és lelkipasztorkodás terén, művelték a népet és oktatták a mezei gazdaságra, nevelték mint házi káplánok a felsőbb családok gyermekeit. Mind e képek elvonulnak lelki szemünk előtt és alig tudjuk közöttük a különbséget, melyik volt szebb, melyik dicsőbb és melyik vonzóbb!²⁾

Hazánk történetében örök tanúsággép áll a jelszó és intéskeppen hangóztatja felénk: nem tágitani semmi körülmények között a hazánk iránti szeretetben, jövője iránti reményünkben, ügyünk igazsága iránti hitben; nem tágitani a túrni tudásban, nem a megfeszített munkásságban, hogy mind magasabbra emelhessük hazánkat, erkölcsi és szellemi erőben és műveltségben. Szeretetünk a haza iránt erős, ha erkölcsiség lengi azt át, odaadásunk biztos, ha a valóság sz. talaján épül az fel; a munka díszesíti a férfit, gazdagítja családját és a hazát, az áldást az imádság adja meg!

Legyetek kedves tanulóim buzgó fiai az egyháznak, hű polgárai a hazának.³⁾

Imádkozzál és dolgozzál azon jelszó, a melynek a letelt 100 esztendő teljes megvalósítója volt.

Soha ne hervadjanak el a babérok, melyeket a t. közönség és a tanuló ifjúság a mai napon hálakönyeitől öntözetten a letelt 100 esztendő emlékére helyezett; ezen emlék hirdesse a jövő unokáknak: virágozzék e szép haza erkölcsben és jellemben, gyarapodjék vagyonban és erőben, lobogjon gyermekeinek szívében a szeretetnek sz. tüze, és akkor örömmel felkiálthatunk: Imádkozzál és dolgozzál és a haza fényre derül! Éljen!

Pfeiffer Antal,

kegyesrendi áldozópap, főgymn. igazgató.

¹⁾ Tacitus.

²⁾ A gymnasiumnak történetéből, megjelenik a f. évi isk. Értesítőben.

³⁾ Gf. Dessewffy Emil.

AZ ÜNNEPÉLY RENDJE.

I.

„Te Deum“-mal összekötött **sz. mise**, tartja **cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor** esanád-egyházmezei Püspök úr ő méltósága.

II.

Az **iskolai ünnepély** tárgysorozata:

1. **A zenéhez**, CHERUBINI-től, előadja a főgymn. énekkar.
2. **Beszéd**, tartja BARTL ALFRÉD VIII. oszt. tan., önképzőköri elnök.
3. **Fantasia-impromptu**, CHOPIN-től, zongorán előadja FERCH NÁNDOR VIII. o. t.
4. **Három a daru**, TOMPÁ-tól, szavalja PFEIFFER ISTVÁN VIII. o. t.
5. **Egyveleg magyar népdalokból**, ZSASSKOVSZKY-től, előadja a főgymn. énekkar.
6. **Alkalmi óda**, KÖRÖSSY ALBIN k. r. tanártól, szavalja TELBISZ JÁNOS VII. o. t.
7. **A tavasz**, KÁLDY-től, előadja a főgymn. énekkar.
8. **A pályanyertes ódát** szavalja SCHANDL GYÖZÖ VIII. o. t.
9. **„Scene de Ballet“** de BERIOT, hegedűn előadja PETRICU KORNÉL VIII. o. t., zongorán kíséri MÁRTONFY MARCELL VII. o. t.
10. **A külföld rabja**, VACHOT-tól, szavalja PETROVICS EMIL VII. o. t.
11. **Titkári jelentés**, tartja AVRAMESZKU VAZUL VIII. o. t.
12. **Vonós-négyes**, HAYDN-től, előadják: WALLANDT GYULA. MOLNÁR FERENCZ VIII., FREYLER KÁROLY, SCHOPF KÁLMÁN VII. o. t.
13. **Igazgatói beszéd.**
14. **Induló**, MOSONYI-től, előadja a főgymn. énekkar.

III.

A kegyes-tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnasiumnak története.

társháznak és a főgymnasiumnak története alapításától fogva (1751-ben) egész 1891. július 1-ig megjelent az 1890/91-iki isk. évvégi Értesítőben. — Az itt következő néhány lap a történetnek folytatását képezi 1891-iki jul. 1-től.

Az utolsó, 1895/96-iki isk. év története legnagyobb részben a IV. pont alatt van.

A társház és gymnasium 1751-ben Szent-Annán, Arad-vármegyében nyílt meg, az 1789/90-iki isk. évre már Temesvárra helyeztetett át, a hol ugyanazon isk. évben meg is kezdte működését.

Az egyes adatok a következő pontok szerint vannak csoportosítva :

1. Magas látogatások és az iskolát érdeklő ünnepélyek.
2. Vallási ügy.
3. Jótékonyág.
4. A tanároknak irodalmi és közművelődési tevékenysége.
5. Intézetünket érdeklő fontosabb ügyek.
6. Az ifjúság Gyakorló iskolája.
7. Rendkívüli tárgyak: a) francia nyelv; b) gyorsírás; c) szabadkézi rajz; d) ének.
8. Tornászati ünnepélyek és versenyek.
9. A gymnasiumi tanárok névsora.
10. A kegyes-rendiek házában levő convictorok nevei.
11. A tanulók száma.
12. Érettségi vizsgálatot tett ifjak száma.
13. Temetések.

1. Magas látogatások és az iskolát érdeklő ünnepélyek.

A lefolyt öt év alatt több fontos momentum emelkedik ki gymnasiumunk történetéből, a melyek a délvidékre, a városra és gymnasiumunkra vonatkoznak.

a) „Ut Aratus ab Jove incipiendum esse putat, sic nos rite coepturi ab Augustissimo Rege — *Francisco Josepho* — videmur.“

Ő Felségének *I. Ferencz József* ap. királyunknak 1891-iki szept. 16-án Temesvárott tett látogatása városunkra a legnagyobb kitüntetés volt; Ő Felségének gr. Szapáry Gyula magy. miniszterelnök ő exc.-ja kíséretében történt bevonulása alkalmával tanuló-ifjúságunk a tanári karral a gymn. zászlók elővitele mellett a Jenő-herceg-téren sorfalat képezett.

Ő Felsége előtt a megyei püspök ő méltóságának vezetése mellett a esanádegyházmegyei clerussal egyetemben tette tiszteletét a gymn. igazgató négy tanár kíséretében, majd később a főispán ő méltósága mutatta be Ő Felségének az igazgatót az állami, megyei és városi felsőbb hivatalok főbijeivel. Ő Felsége u. az nap d. u. 2 órakor a kiállítás területére hajtatott, mely alkalommal a gymnasium tárgyait megtekintésére méltatta, az igazgatóhoz néhány szót intézni kegyeskedett. Ugyanezen napon tisztelgett az igazgató a város előkelőivel gr. Szapáry Gyula miniszterelnök ő exc.-nál is.

b) A gymnasiumnak magas látogatása volt 1892. január 20-án gr. *Csáky Albin* vall. és közokt. m. kir. miniszter úr ő exc.-nak személyében. — Ő exc.-ja Dessewffy Sándor, esanádi püspök, dr. Molnár Victor, temesi főispán ő méltóságaik, dr. Wolafka Nándor, min. osztálytanácsos, Dészán Achill, temesi alispán, dr. Telbisz Károly, temesvári polgármagy ő nagyságaik kíséretében megtekintették a gymnasium III., IV., V., VI., VII. és VIII. osztályait, a phys. muzeumot és a tanári könyvtárt. Minden osztályban ő excellenciája részben hallgatta a feleleteket, részben pedig kérdéseket intézett a tanulókhöz. A látogatások után a tanári kar tisztelgését fogadta ő excellenciája.

c) A főgymnasium ifjúsága a tanári kar jelenlétében megünnepelte 1891. szept. 21-én a legnagyobb magyar, gr. *Széchenyi István* születésének 100-ik évfordulatját, hogy történetünk e nagy alakja iránt való kegyeletét látható módon is kitejezze. Az ünnepély megnyitásán a tanuló ifjúság a Szózatot énekelte, Telbisz János VIII. o. t. szavalta Aranynek „Rendületlenül“ című költeményét, majd dr. Erdélyi Károly tanár terjedelmes felolvasásában méltányolta az elköltözött nagy hazafi érdemeit megfelelő vonásokban. Török Tihamér VIII. o. t. szavalta „Széchenyi emlékezetét“ Aranytól: az ifjúság fejezte be az ünnepélyt a Hymnus eléneklésével.

d) A temesvári *kiállításon* gymnasiumunk is részt vett; kiállította pedig α) 1850—1891-ig a gymnasiumunk összes Értesítőit; β) az I—IV. osztálybeli tanulóknak 1890-91-iki rajzoktatási dolgozatait; γ) az V. oszt.-beli görög pótló tárgyat tanulóknak rajzait; δ) a tanuló ifjúságnak évenkiinti számát, 1750—1891-ig oszlopokban kimutatva; ε) a gymnasium rövid története ingyen osztatott ki a kiállítást látogatók között.

e) Ő Császári és Apostoli királyi Felsége, dicsőségesen uralkodó *I. Ferencz József királyunk* és Urunk, *Felséges Asszonyunk Erzsébet*

királynénk megkoronáztatásának huszonötödik évfordulóját ünnepeltük meg, hogy a tanuló ifjúságot a hazafiúi erények gyakorlására, a legmagasabb trón és a magyar alkotmány iránt való törhetetlen hűségre, a magyar haza szeretetére és odaadó törvényliszteletre lelkesítsük.

1892. év jun. 8-án „Te Deum”-mal egybekötött sz. mise után volt az ünnepély a következő műsorozattal:

1. *Hymnus*, énekli a gym. énekkar.
2. *Az ország ünnepe*. A koronázás negyedszázados jubileumára írta *Patzner István*, csanádegyházmegyei áldozó-pap és főgymn. tanár; szavalja *Bathó Béla* V. oszt. tan.
3. *Magyar népdalok*, előadja a főgymn. énekkar.
4. *Az 1867-iki koronázás*. Írta és felolvassa *Bolla Lajos*, főgymn. tanár.
5. *Szózat*, énekli a főgymn. énekkar.
6. *Koronázási Szózat*, 1867-ben írta *Kalmár Endre*, kegyesrendi áldozó-pap és főgymn. tanár; szavalja *Siposs István* VII. oszt. tan.
7. *Honfidal*, *Doppler*-től, énekli a főgymn. énekkar.
8. *Hymnus*, *Vörösmarty*-tól, szavalja *Uhrmann Henrik* VI. oszt. tan.
9. *Vándordal*, *Abt*-tól, előadja a főgymn. énekkar.

f) Ugyanesak 1892. jun. 21—24-ik között időzött városunkban dr. Klamarik János miniszt. tanácsos Ő Moltósága, hogy az illetékes tényezőkkel a gymnasium rendezésének ügyét megbeszélje.

g) 1893-iki márczius 11-én XIII. Leó pápa Ő Szentségének püspöki jubileuma alkalmából „Te Deum”-mal megtartottuk a sz. misét, majd ének- szavalatok- és felolvasásból álló előadásokban ünnepeltük meg a nagy évforduló emléknapiját; az ünnepélynek tárgysorozata a következő:

1. *Ének a pápáért*. Szövege Gyurits Antal-, dallama Felei Antaltól. Énekli a főgymn. énekkar.
2. *Megnyitó beszéd*. Tartja *Tedeschi Hermann*. VIII. oszt. tan.
3. *A szentek unokáihoz*. Mindszenty Gedeontól. Szavalja *Várkonyi László*, VII. oszt. tan.
4. *A kereszténység behozatala Magyarországra*. Értekezés. Írta *Siposs István*. VIII. oszt. tan. Felolvassa *Martin József*, VII. oszt. tan.
5. *Ő Szentsége XIII. Leó pápa félszázados püspöki jubileumára*. Alkalmi óda. Írta *Patzner István*, főgymn. tanár. Szavalja *Kytka Ernő*, VIII. oszt. tan.
6. *XIII. Leó pápa élete*. Életrajz. Írta és felolvassa *Gerzsány Ferencz*. VIII. oszt. tan.
7. *Viharban*. Dallama *Dürrner Gyulától*. Énekli a főgymn. énekkar.
8. *Egy római zarándoklat*. Utirajz. Írta és felolvassa *Aubermann Miklós*, VIII. oszt. tan.
9. *Diadalének*. Mindszenty Gedeontól. Szavalja *Siposs István*, VIII. oszt. tan.

10. Szózat. Énekli a főgymn. énekkar.

Az ünnepélyen a tanári karon kívül városunk kiváló egyházi férfiai is részt vettek. Miután az igazgató beszédet intézett az egybegyűlt vendégekhez és az ifjúsághoz, mélt. és főtiszt. Németh József felszentelt püspök úr magasztos beszédet intézett az ifjúsághoz.

h) Főtiszt. Lévay Imre, a kegyes-tanítórend tartományi főnöke 1893. április 13—17-ig meglátogatta a rendi házat és a főgymnasiumot; minden osztályban jelen volt az előadásokon, meghallgatta a tanulók feleleteit, s mindenütt néhány buzdító szót intézett hozzájuk; a főgymnasiumi ifjúság Gyakorló-iskolája a tartományi rendfőnök magas látogatása alkalmából díszgyűlést tartott, a melyen Tedeschi Hermann elnök fiú hódolattal üdvözli a magas vendéget és a vezető tanár dr. Erdélyi Károly inteniói értelmében ünnepnek nyilvánítja most és ezentúlra eme napot, melyen a tanulóifjúság Kalazantiusnak emlékezetét fogja ünnepelni minden évben. Az ilyen alkalommal tartott gyűlésnek neve *Calazanzi-akadémia* lesz. — A rendfőnök az egész ifjúsághoz intézett beszédben köszönte meg a megtisztelő figyelmet, a tanulókat vallásosságra, hazaszeretetre és szorgalomra buzdította.

i) *Az ifjúsági Gyakorló-iskola* 1892 3-iki isk. évben betöltötte fennállásának 26. évét.

„Minden szónál jobban világosít a történelem“, úgymond Salamon Ferencz. Ime az iskola rövid története.

A Gyakorló-iskolát 1866 7-ben alkották meg a főgymnasium két felső osztályának tanulói. Vezetőjük a most már érdemekben megöszült, de azért életerős és ifjú-lelkű *Hemmen Ferencz* volt.

Régebben is föl-fölesillannak egy német és magyar Gyakorló-iskolának gyéres nyomai. Nyilván csak olykori közös gyakorlatok lehettek ezek, minden hivatalos tudomás-vétel és helyeslés nélkül nem gyökerezvén magyar nemzeti talajban, nem is lehetett tartós életök.

Ha valamely vidék, úgy Temesvár, a vegyesajkú városok e prototypusa és vidéke kívánja meg azt, hogy az állam nyelvének, a haza édeszavú nyelvének művelése és elterjesztése érdekében minden tőlünk telhetőt elkövessünk. A Gyakorló-iskolák a nemzeti érzület megalapítására és megszilárdítására felette alkalmasaknak bizonyultak. Volt eset, és pedig épen itt Temesvárott, hogy az idegen-ajkú megvető mosolylyal fogadta a magyar Gyakorló-iskola eszméjét, de nagy únszólásra mégis beállt tagnak; és egy félév múlva az ifjú magyarabb volt a magyarnál; sőt később is vendégként el-eljárt a Gyakorló-iskola üléseire.

Magyarosító hivatást igyekezett a mi főgymnasium Gyakorló-iskolája kezdettől fogva betölteni, az önképzés feladatán fölül. Hogy ez sikerült-e, mutassák a következő adatok.

Hemmen Ferencz után az iskola vezetői között találjuk *Csiky Gergelyt, Szentkláray Jenőt, Láng Mihályt, Pontelly Istvánt, Perger Józsefet,*

és *Hám Józsefet*. Az utolsó két évben *Erdélyi Károly* volt az iskola vezetője.

Az iskolában eleinte idegen-nyelvű (német, szerb és román) dolgozatokat is szabad volt benyújtani; de e szabadsággal az iskola tagjai úgyszólván soha sem éltek. 1873/4-ben pedig az iskola tagjai lelkesedve kötelezik magukat, hogy „*ezentúl kizárólag édes hazánk nyelvében munkálkodnak.*“ Ime egy gymn. Gyakorló-iskola, mint a magyaroistás előharcosa!

Mindig élénkülő munkássága közben az iskola 1878/9- és 1881/2-ben szünetelt. Egyik legtermékenyebb éve az 1884/5-i, a midőn Perger József tanár a vezetője. Hám József vezetősége alatt különösen élénk a költői termelés; míg korábban e téren csekélyebb érdeklődés észlelhető, addig viszont a komolyabb tanulmányok száma akkor nagyobb. A Gyakorló-iskola legrendszeresebb munkássága az utolsó évekre esik.

Az 1892. év kiváló fontosságú az iskola történetében. Azon urak, kik 25 évvel azelőtt 1867-ben főgymnasiumunkban érettségi vizsgálatot tettek, találkoztak városunkban; névleg *Bach Ferencz, Keller István, Hoffmann János, Kisfaludy Péter, Kassics Péter, Szöllösy István, Rácz Ferencz, Hemmen Mátyás, dr. Reinor Géza, dr. Petrus József, Kokron Vilmos, Hettrich Jakab* urak. Iskolánk alapítói között olvashatók e férfiak nevei. Az iskola iránt való megtisztelő érdeklődésöknek akartak kifejezést adni ezen urak, midőn egy *százforintos alapítványt tettek, melynek kamataiból évenként jutalmazandó egy kellő-értékű, magyar irodalmi tárgyú pályamunka.*

j) Az ifjúsági Gyakorló-iskola megünnepelte *Jókai Mór* írói működésének jubileumát is, így kívánt részt venni az egész országra kiható nagy nemzeti ünnepségben. A díszgyűlésnek, mely 1893-iki okt. 25-én tartatott meg, tárgysorozata a következő volt:

1. „Hymnus“ (Erkel F.). Énekli a *főgymn. énekkar.*
2. „Megnyitó beszéd.“ Tartja *Uhrmann Henrik*, az iskola elnöke.
3. „Houfribú“ (Jókai). Szavalja *Gébell Ferencz*, VI. o. t.
4. „Jókai mint regényíró.“ Felolvassa *Krivácsi Dezső*, VIII. o. t.
5. „Hontidal“ (Doppler). Énekli a *főgymn. énekkar.*
6. „Anna keserve“ (Jókai). Szavalja *Várkonyi László*, VIII. o. t.
7. „Részlet a Szigetvári vértanúkból.“ (I. 9.) Szavalják: *Bárczy, Polacsek, Hoffmann, Wegling* VIII. o. t. és *Henny, Reck, Podhajeczky* VII. o. tanulók.
8. „Jelentés a beérkezett ünnepi dolgozatokról.“ Felolvassa *Pottère György* VIII. o. t. az Iskola titkára. 1) „Jókai drámái“, szerzője *Hofbauer Sándor* VIII. o. t. és 2) „Jókai a németeknél.“ szerzője *Pottère György* VIII. oszt. tanuló.

9. „Egy akol, egy pásztor“ (Jókai). Szavalja *Komáromy Dezső*, VI. oszt. tanuló.

10. „Szózat“ (Egressy B.). Éneklí a *főgymn. énekkar*.

k) Az ifjúsági Gyakorló-iskola megünnepelte évenként márcz. 15-ét; mely ünnepélyeknek tárgysorozata költői és prózai műremekek szavalása és ének szokott lenni.

l) Az intézetnek örvendetes eseményei közé számíthatnak azon napok, amidőn a tank. kir. főigazgatók látogatásaikkal megtisztelni szíveskedtek, 1891/2-ben Kuncz Elek, 1892/3—1895/6-ig Nátafalussy Kornél Ő Nagyságaik; ugyancsak nevezett főigazgatók elnöklete alatt tartattak meg az év végi éretts. vizsgálatok, csak is 1895-ben elnökölt Bartal Antal Ő Nagysága.

2. Vallási ügy.

A főgymnasium r. kath. vall. tanulói, a téli zordonabb hónapokat kivéve, minden nap sz. misén vannak jelen, melyet vasárnapokon három helyen sz. beszéd követ; a tanulók évenként négyszer végzik a szt. gyónást és áldozást, részt vesznek a húsvéti szokásos sz. gyakorlatokban és az anyaszentegyház által rendelt körmenetekben; — mind a szt. gyakorlatok, mind az év végi hittani vizsgálatok a püspöki biztosok jelenlétében tartanak meg:

a) 1891/92-ben nagys. és ft. *Spéth Károly*, kanonok, szent-keresztí cz. apát volt.

b) 1892/93. óta pedig nagys. és ft. *Hemmen Ferencz*, kanonok. bold. Sz. Máriáról nev. nagyváradí prépost és papneveldei kormányzó úr.

A más vall. tanulók saját lelkészeik utasításait követik.

3. Jótékonyság.

Az utolsó években is több jótékonyági adatot közölhetünk, melyek gymnasiumunknak örök időkre maradandó emlékei lesznek, és hirdetni fogják, hogy a volt tanítványok hálája a legszebb koszorú azon intézetre, a melyben kiképeztetésüket nyerték.

a) „*Fischer Rudolf emlékezete*“ czímen Fischer Péter és neje sz. Diks Vilma 200 frtos alapítványt tettek le boldogult gyermekük Fischer Rudolf 1893/94. isk. évi V. oszt. főgymn. tanuló emlékezetére. — A töke kamatait évenként a helybeli főgymnasium V. osztályába jövő r. kath. vall. tanuló kapja, akit a tanári kar vallás-erkölesí jó viseleténél, leginkább is elégséges szorgalmánál és szegénységénél fogva a jutalomra érdemesnek tart.

b) *Szmidá Lajos* úr többek nevében 1887-ben egy 35 frt. 98 krnyi takarékpénztári könyvecskét adott át az igazgatóságnak, hogy a töke kamatoztassék míg 50 frtra felnő, azután a kamat egy önképzőkörí tagnak, ki a magyar nyelvben a legszebb előmenetelt tanusítja, adandó oda. — A kamat 1893/94-ben adatott ki először.

c) „*Ormós Zsigmond-alapítvány.*“ Bold. Ormós Zsigmond temesmegyei volt főispán 1894. évi augusztus hó 10-én kelt végrendeletének III. cz. alatt a következők foglaltatnak: „A temesvári kegyes-rendüek gymnasiumában végzett. tanulmányaim, valamint tanítóimnak személyem iránt tanusított rokonszenvük folytán háladatos megemlékezésem jeléül Ormós Zsigmond név alatt négyezer (4000) koronából álló alapítványt hagyományozok valláskülönbőség nélküli szegény, de jeles tanuló számára oly módon, hogy az alapítvány mindaddig kamatoztassék, míg évenkénti jövedelme 400 azaz négyszáz koronára felszaporodott. Az alapítványra vonatkozó részletes alapszabályok kidolgozására a főgymnasiumi főigazgató urat és a tanári kart felkérem.“ — Nyugodjék békében a nemesen gondolkodó és jótevő férfiú!

4. A tanároknak irodalmi és közművelődési tevékenysége.

A tanárok részben tagjai a fővárosi és helybeli tudományos egyesületeknek, részben a helybeli több egyletnek titkárjai, folyóirataik szerkesztői, részben előadásokat tartanak különböző alkalmakkor, részben a fővárosi és helybeli lapokban közölnek különböző tárgyú czikkeket; majd fellépnek önálló műveikkel. Nagyobb szabású tevékenységet fejtettek ki: Cserei József, dr. Erdélyi Károly, Gaith Rudolf, Patzner István, Pfeiffer Antal, dr. Számek György. Sarang József, Véber Antal, dr. Ernyei István, Lauch János, Müller Károly.

5. Intézetünket érdeklő fontosabb ügyek.

a) *Görögországi tanulmány-út.* A nm. vall. és közokt. m. k. miniszter úr az 1893-iki nagy szünetben rendezett tanulmányi utazást, hogy a class. philologia tanárai Görögországnak régi műemlékeit megismerjék és tanulmányuk tárgyává tegyék; gymnasiumunkból részt vettek e tanulmányi utazásban dr. Erdélyi Károly. a kegyes tanító-rend kormánya által kiküldve, továbbá dr. Baligó János és Füredi János.

b) 1893-ban *Gaith Rudolf*, a helybeli főgymnasiumban 18 éven át rendes tanár, a nm. pénzügyminiszter úrtól elnyerte a temes-hidegkúti plébániát; új állomását u. a. év június 29-én el is foglalta; a mint egyrészről a tanári kar és a tanuló-iffúság sajnálattal búcsúzott a szerető társtól, az ügybuzgó, tisztán hivatásának élő atyai szelidségű jó tanártól, úgy másrészről az Ég áldását kértük jövődjé új működésére, hogy az iskolai cathedrán szerzett szép koszorúit a lelkipásztorkodás terén még szebbekkel szaporíthassa.

b) *Új tanárok.* A megszorított párhuzamos osztályok számára a nm. vall. és közokt. m. k. miniszter úr által az 1894/95. isk. évre kirendeltettek: Farkas Ignác és Ries Ferencz tanárok.

d) *Uj iskola-helyiség.* A II. párhuzamos osztály 1891/92-re a tisztii lakba helyeztetett el, de csak egy évre, mert már az 1892/93. iskolai évben a II. és III., majd 1893/94-ben a IV. párhuzamos osztályok az elemi isk. épületbe tétettek át, hol ezeken felül még tanári szobát is nyert intézetünk.

6. Az ifjúság Gyakorló-iskolája.

Gymnasiumunkban mindenkor nagy gondot fordítottunk, hogy a tanulóknban felkeltsük a munka iránti szeretetet és érdekeltséget, az önművelődés iránti kedvet és odaadást.

Ezen cél elérése végett már egy negyed századdal ezelőtt megalkult tanulóink körében az Önképző-kör vagy Gyakorló-iskola, melyben a tanárok vezetése mellett az ifjak gyakorolták magokat az előadásban, szavalatban és az irálynak különféle nemeiben.

a) *1891/92-ben* a kör négy úgynevezett akadémiát tartott: Madách, Vörösmarty, Arany és Petöfi emlékezetének szentelte e gyűléseket, melyeknek műsora az illető író műveit tárgyzta; — majd egy tisztán *ó-magyar* tárgyú gyűlést tartott; figyelemmel kísérte a magyar irodalomnak külföldön való terjedését, és a Bánság vegyes nemzetiségű vidékein az egyes fajok népköltészetét és sajtáságos szokásait. — Pályadíjakat nyertek: Abt Aladár, Schopf Kálmán, Lustein Samu, Mártonfy Marcell, Schwarz Fülöp, Petrovics Emil, Halle Henrik, Aubermann Miklós. — Elnök volt: Abt Aladár.

b) *1892/93-ban* szintén négy akadémia volt: Katona József, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály és Petöfi Sándor műveiből szavalatok, majd ismertetések töltötték ki ezen gyűléseket. — Jutalmakat nyertek: Német Benő, Aubermann Miklós, Tedeschi Hermann, Gerzsány Ferencz, Nasehitz Henrik, Berariu János, Krivácsy Dezső, Bertin Béla, Pap Gyöző, Kipper Károly, Martin József, Lobmayer Nándor, Waldmann György, Sindelác Venczel. — Elnök volt: Tedeschi Hermann.

1893/94-ben négy gyűlésen voltak akadémiák: Vörösmarty, Petöfi, Arany és Kalazanzi sz. József emlékére. — Jutalmakat nyertek: Pottère György, Bárczy Dezső, Podhajeczky Aladár, Hofbauer Sándor, Waldmann György, Pottère Brúnó. — Elnök volt: Uhrmann Henrik.

d) *1894/95-ben* az akadémiái gyűlések irodalmunk egy-egy nevezetesebb írójának vagy írócsoportjának emlékére tartott összejövetelek, ilyen hat volt: *ó-magyar* gyűlés, a Vörösmarty-, Arany- és Petöfi-akadémia, modern költők akadémiaja és a Kalazanzi-akadémia. — Jutalmakat nyertek: Pottère Brúnó, Frána Péter, Henny Ferencz, Sindelác Venczel, Kisfaludy Károly, Bakos Lajos, Waldmann György, Virágh Ferencz, Manöver Péter. — Elnök volt: Podhajeczky Aladár.

e) Az utolsó négy év alatt, mint kiváló *szavalók* feltűntek: Petrovics Emil, Telbisz János, Rosenthal Mór, Kytka Ernő, Német Benő, Siposs István, Polacsek Armin, Várkonyi László, Schleich Domonkos, Hinterseer Rezső, Bassarába Dezső, Bakos Lajos, Csepregi Imre, Groszmann Samu, Bukovetz Ferencz, Mosdóssy Andor.

f) Az önképző-köri *jutalmak kitűzéséhez* adományaikkal járultak: a temesvári magyar nyelvterjesztő egyesület évenként, Cserei József, Patzner István, Pfeiffer Antal, dr. Erdélyi Károly, Nagy Lajos urak, továbbá Tedeschi Hermann, Kneusel-Herdliczka Aurél, Babusnik Emil, Pottère György, Uhrmann Henrik, Krivácsy Dezső, Pottère Brúnó, a sz.-Imre finevelő intézet tanulói, Dubtza Ferencz, Neff Ferencz, Kisfaludy Károly, Scherff János, Bertin Lajos tanulók; külön díjul van 105 frt. tőke, melyet az 1867-ben érettségi vizsgálatot tett urak adtak össze 1892-ben. (L. feljebb az I. betű alatt.)

g) A Gyakorló-iskola minden év végén *ünnepélyes záró ülést* tart a „Rezső-trónörökös“ szálloda nagy termében díszes és előkelő közönség jelenlétében.

h) A Gyakorló-iskolának állandó vezető-tanára dr. *Erdélyi Károly* úr volt.

7. Rendkívüli tárgyak.

a) *Francia nyelv.* A francia nyelvet átlag véve évenként 30 növendék tanulja, a kik kezdőkre és haladókra osztatnak. Tananyag: olvasás, írás, az alaktan szűkebb majd szélesebb alapon, a rendhagyó igék, fordítás szóval és írásban; különféle olvasmányok. — Tanár állandóan dr. *Erdélyi Károly*.

b) *Gyorsírás.* A gyorsírást a Gabelsberger - Markovits rendszer szerint tanulják ifjaink, átlag véve évenként 60-an, felosztva kezdőkre és haladókra. A tanulók mindegyike ír és olvas: járattják a különböző gyorsírási lapokat és a különböző isk. ünnepélyek alkalmával elmondott beszédeket leírják szó szerint. — A tanulók adakoztak egy ízben az országos gyorsírói alapra, egyszer pedig Markovits Ivánnak felállítandó emlékre.

Okiratokat nyertek jutalmul Budapesten szabatos és csinos stenogrammokért 1891/92-ben Kovács Pál, Henny Ferencz, Lamberg Ferencz, Pap Győző, Rosenthal Mór, Német Benő, Altenburger Károly, 1892/93-ban Götz János, Krivácsy Dezső, Biró Mór, Hinterseer Benő, Metzger Márton, Pottère Brúnó, Zsivkovits István, Hazay Árpád, Dornhelm Gyula, Muhos Kornél, 1893/94-ben Rosenthal Ferencz, Götz János, Pap Győző, Hazay Árpád, Brasch Arnold, Német Benő, Rosenthal Mór, Altenburger Károly, Lamberg Ferencz, Schleich Domokos, Kovács József, Pottère György, Groszmann Samu, 1894/95-ben Hazay Árpád, Probst János, Spatariu Kornél,

Pottère Brúnó, Hentz Károly, Kovács József, Luxenburger György, Paulovics Milos, Lukics Gyula, Muhos Kornél, Groszmann Samu, Scherff János, Joannovics Jenő, Várnay Ernő, Kohn József, Zakariás Vincze, Capdebó Dezső.

1892/93. isk. évben megalakult a főgymn. *gyorsíró-kör* azon czélból, hogy tagjai magukat a gyorsírázatban gyakorolják, azt minél szélesebb körben terjeszszék és az írásegységet fenntartsák; elnökök voltak: Pap Győző, Pottère György, Pottère Brúnó. A körnek dísztagjai: Vikár Béla, Bódogh János, özv. Markovics Ivánné, Jankovits István és dr. Fabro Henrik. — Tanárok állandóan: *Cseréi József*, 1893/94-ben a kezdőknél volt *Füredi János*.

c) *Szabadkézi rajz*. Átlag véve évenként a III. és IV. osztályból 25-en tanulják. — Az I. és II. oszt. rajzoló geometria folytatását nyeri az alsóbbfokú szabadkézi rajzolásban. Tanár: *Hunyady László*.

d) *Ének*. Éneket átlag véve 120 tanuló tanulja; az isteni tiszteleten egy hangban, férfi- és vegyeskarban énekelnek; azonkívül közreműködnek a különböző isk. ünnepélyeken. Évenként betanulnak nagy számmal egyházi és világi énekeket. — Tanárok voltak: *Gaith Rudolf*, *Bolla Lajos*, *Rietly Károly*.

8. Tornászati ünnepélyek és versenyek.

Az újabb paedagógiának egyik főfeladatát képezi a *testi nevelés felkarolása*: innen van, hogy a nm. vall. és közokt. m. k. Miniszter úr nemesak rendeleteiben, utasításaiban hathatósan ajánlja a tornászatot, a testedző játékokat, hanem az érdeklődés minél magasabb felkeltése végett országos tornászati versenyeket is rendeztet.

a) Gymnasiumunk egyes osztályai évenként a tavaszi időszakban a tornatanár vezetése mellett kisebb-nagyobb *kirándulásokat* tesznek; az alsóbb osztályú tanulók 20—22 klm., a felsőbbek 28—30 klm-t gyalognak.

b) Minden évben rendez intézetünk *tornászati ünnepélyt*, következetesen a Bega jobbpartján lévő katonai lovagló téren. — Egyik legszebb ünnepély volt 1892. június hóban Ő Felsege *I. Ferencz József* apostoli királyunk megkoronáztatása huszonötödik évfordulójának emlékére. Tornászati ünnepélyeink voltak *1893.* és *1895-ben*, mindannyiszor a katonai zenekar kísérte növendékeinket a versenyterre és az előadások alatt játszott; a tüzetes és pontos gyakorlatok méltán megérdemelték a nagyszámú előkelő és díszes közönség dícséretét. — Helybeli egyesek és testületek minden alkalommal vetekedtek, hogy jutalmakat gyűjtsenek össze, melyekkel a kiváló tornászokat kintüntessék: a nm. Miniszter úr pedig „Elismerő Okiratokat“ küldött, melyeket a nyertes tanulók között kiosztottunk.

c) Felsőbb osztályú tanulóink *országos és kerületi minden torna-versenyben* részt vettek.

A *budapesti I. országos tornaverseny* alkalmából nyert elismerő oklevelet és ezüst érmet csak 1892-ben kapták meg Wegling János és Holeczinger Ádám.

Az *országos II. tornaversenyben* Budapesten 1893-ban 40 tanuló vett részt négy tanár vezetése mellett; a tanulók mind a szertornázás, mind a katonai rendgyakorlatok által megnyerték az összes bíráló bizottság tetszését; a távugrásnál Sindelác Venczel nyert bronz-érmet.

A *kolozsvári kerületi versenyen* 1894-ben részt vett 48 tanuló három tanár kísérete mellett. — Az első díjat (Kolozsvár városét), egy aranyozott ezüstszerleget a jury *Müller Károly*, tornatanárunknak ítélte oda a felmutatott fényes eredményekért. A tanulók közül kitéüntetésekből és emléktárgyakban részesültek: Sindelác Venczel, Beliczay Tamás, Waldmann György. Eisele Mátyás, Goldner Jenő, Dronka Valér. Oszter Ferencz, Haraszi Kálmán, Hausenstein József, Tillger Miklós, Horvát Boldizsár, Bertin Lajos. Az egész ifjúság pedig *két díszoklevelet* kapott, az egyiket a katonai rendgyakorlatokért mint első díjat, a másikat a szabadgyakorlatokért.

A *nagyvárad kerületi* tornaversenyen 60 tanuló vett részt hat tanár vezetése mellett. Díjakat nyertek: Lukits Gyula, Bukovetz Ferencz, Horvát Bold., Hentz Károly, Oszter Ferencz, Sindelác Venczel, Tillger Miklós. Uitz Péter. Gungl Ferencz. Becker Vendel. Bertin Lajos. Mosdóssy Andor és Bogdán Antal.

d) Temes vármegye, Temesvár városa és a lelkes közönség minden alkalommal fényes jelét adta az ifjúság iránti érdeklődésének és rokonszenvének az által, hogy *önkéntes adományaival* a szegényebb sorsú növendékek útiköltségeinek fedezéséhez hozzájárulni szíveskedett.

Tanulóink Budapesten, Kolozsvárott és Nagyváradon megtekintették a *város nevezetességeit*, sőt Kolozsvárról visszajövet, egy fél napot töltöttek Gyulafehérvárott, a hol a műrégiségeket megszemléltek; az említett városok mind a legszívesebb vendégszeretetben részesítették növendékeinket, a miért is jelenleg és ismételten fejezem ki őszinte köszönetemet mind a d) pont alatt említett helybeli adományokért, mind pedig az illető városok szíves vendégszereteteért.

9. A gymnasiumi tanárok névsora.

(Rövidítések: reet. = rector, házfőnök; direct. = director, gymnasiumi igazgató; kegy. r. áld. = kegyesrendi áldozár; esan. m. áld. = esanád megyei áldozó pap; vil. = világi; tan. = tanár; dr. = bölcsészettudor; u. = ugyanez.)

a) 1891/92. Pfeiffer Antal, rect. és direct. Tanárok: Bolla Lajos, Cserei József, Erdélyi Károly dr., Kiss Pál, Lauch János, Mondik Pál, Palkovics Károly, Pap ev. János, Sarang József, Számek György dr., Véber Antal, kegy. r. áld.; Gaith Rudolf, Patzner István, csan. m. áld.; Hunyady László, rajz-, Müller Károly, torna tan., vil.

b) 1892/93. Pfeiffer Antal, rect. és direct. Tanárok: Baligó János dr., Bolla Lajos, Cserei József, Erdélyi Károly dr., Ernyey István dr., Füredi János, Labancz Mihály, Lauch János, Palkovics Károly, Pap ev. János, Sarang József, Véber Antal, kegy. r. áld.; Gaith Rudolf, Patzner István, csan. m. áld.; rajz- és tornatan. u. azok.

c) 1893/94. Pfeiffer Antal, rect. és direct. Tanárok: Baligó János dr., Bolla Lajos, Cserei József, Erdélyi Károly dr., Füredi János, Labancz Mihály, Lauch János, Pakos János, Palkovics Károly, Pap ev. János, Rietly Károly, Sarang József, Véber Antal, Vékony József, kegy. r. áld.; Patzner István, csan. m. áld.; rajz- és tornatan. u. azok.

d) 1894/95. Pfeiffer Antal, rect. és direct. Tanárok: Both Ferencz (papnövendék), Cserei József, Erdélyi Károly dr., Hudra János, Lauch János, Olejovics János, Pakos János, Palkovics Károly, Pap ev. János, Rietly Károly, Sarang József, Véber Antal, Vékony József, kegy. r. áld.; Patzner István, csan. m. áld.; Farkas Ignác, Ries Ferencz, vil.; rajz- és tornatan. u. azok.

e) 1895/96. Pfeiffer Antal, rect. és direct. Tanárok: Both Ferencz, Cserei József, Erdélyi Károly dr., Hudra János, Lauch János, Mátyás József, Mészáros József, Olejovics János, Palkovics Károly, Pap ev. János, Rietly Károly, Sarang József, Szokán Sándor, kegy. r. áld.; Patzner István, csan. m. áld.; Farkas Ignác, Ries Ferencz, vil.; rajz- és tornatan. u. azok.

10. A kegyes-rendiek házában levő convictorok nevei.

1891,92. Dániel Pál, Draxler Brúnó, Manassy Gyula, Popovics Milos, Probst Károly, Puhl Béla, Reviczky Szevér, Schäffer István, Tangel Sándor, Tolweth János.

1892,93. Manassy Gyula, Pless György, Puhl Béla, Stefán Kristóf, Tolweth János.

1893,94. B. Ambrózy Andor, Csernovics Zeno, Manassy Gyula, Puhl Béla, Szöllössy Aladár, Tolweth János.

1894,95. Jahn Vilmos, Manassy Gyula, Tolweth János, Vilsmajer Rudolf.

1895,96. Capdebó Zoltán, Korek Iván, Manassy Gyula, Ottlik Iván, Tolweth János, Vilsmajer Rudolf.

11. Tanulók száma.

1891/92.	592
1892/93.	572
1893/94.	592
1894/95.	579
öt év alatt összesen	2335

12. Érettségi vizsgálatot tett ifjak száma.

1891/92.	17
1892/93.	20
1893/94.	21
1894/95.	23
összesen	81

13. Temetések.

Az utolsó öt év alatt szomorú napjai is voltak intézetünknek.

a) 1894. decz. 22-én kiragadta körünkből szeretett rend- és tanártársunkat, dr. *Balog Jánost*, 42 éves korában; életrajza megjelent az 1894/95. év végi *Értesítőben*.

Tanuló-ifjúságunk jelen volt városunk felvirágoztatásában részt vett kiváló férfiak temetésén.

b) 1892-ben, a midőn az örök nyugalom helyére kísértük *Török János*, Budapest fő- és székváros, főkapitánynak és Temesvár városának érdemekben gazdag volt polgármesterének hült tetemeit.

c) 1894-iki nov. 21-én temettük el néhai mélt. id. *csicséri Ormós Zsigmondot*. Temes megye és Temesvár sz. kir. város nyug. főispánját, örökös főrendiházi tagot, a Lipótrend közép- és a sz. Istvánrend kis keresztjének tulajdonosát, a m. tud. Akadémia tagját, stb. stb. A boldogultnak életrajzát megírta és a Délmagyorsz. tört. és rég. Múzeum-Társulatnak gyászgyűlésén 1895-ben fölolvasta Patzner István, főgymn. tanár; az életrajz külön lenyomatban jelent meg és a tanuló-ifjúság között kiosztatott, hogy a tanulók hálával emlékezzenek meg a jeles férfiú iránt, a ki gymnasiumunknak oly nagy jótévedője volt.

d) *Tanulóink* közül meghaltak az utolsó években: Menráth György, b. Leonhardy Károly, Fischer Rezső, Králik János, Bertin Béla, Hess Péter, Bazal Ernő, Schiller Othmár.

Nyugodjanak békében!

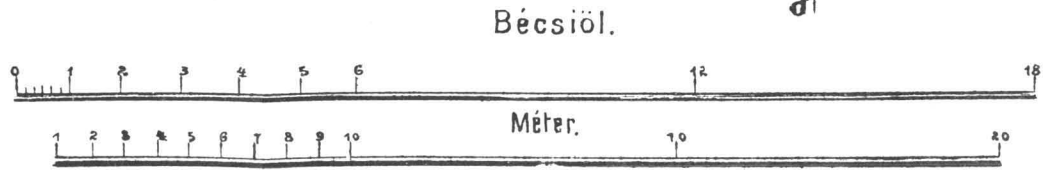
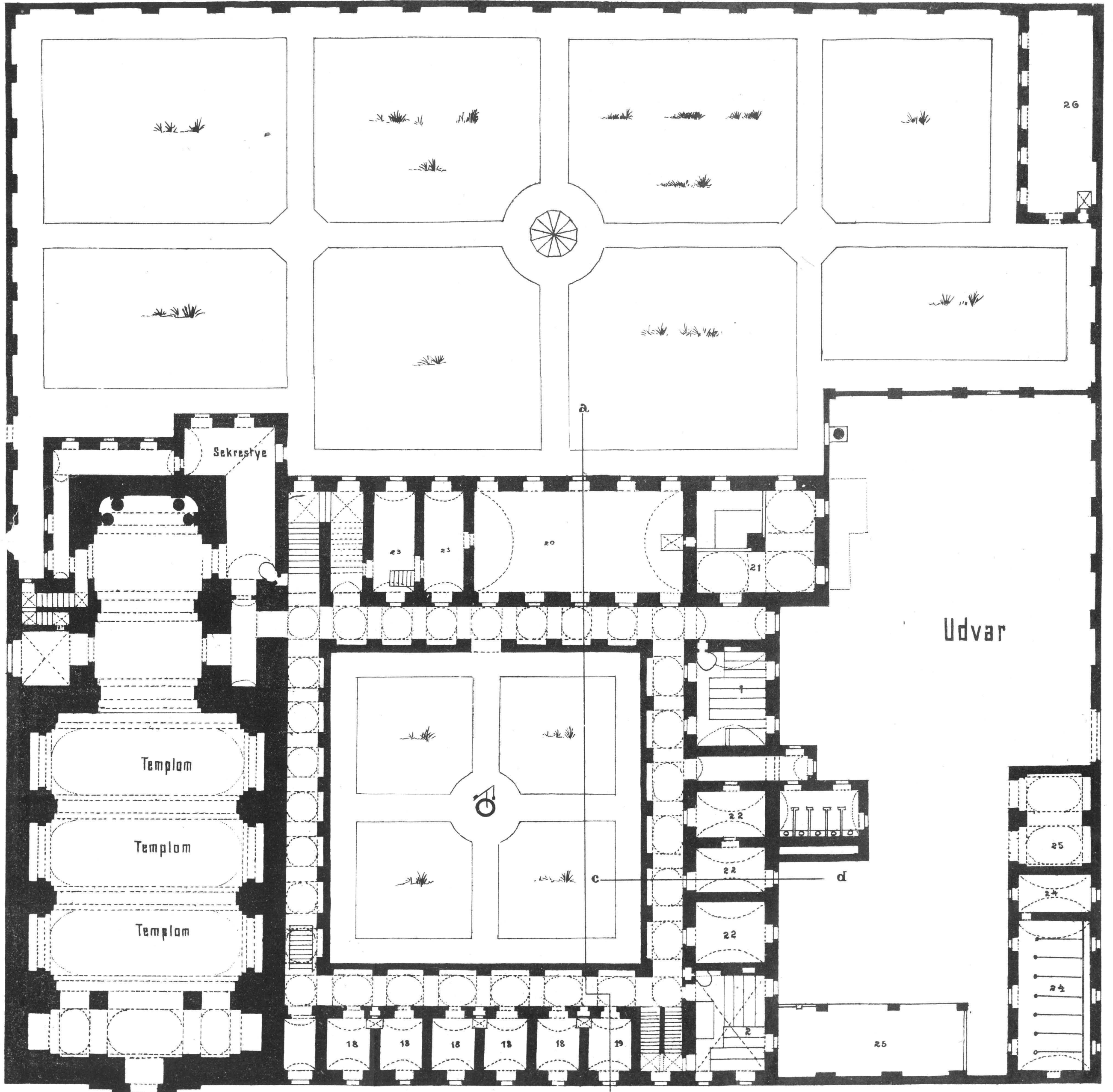

T a r t a l o m.

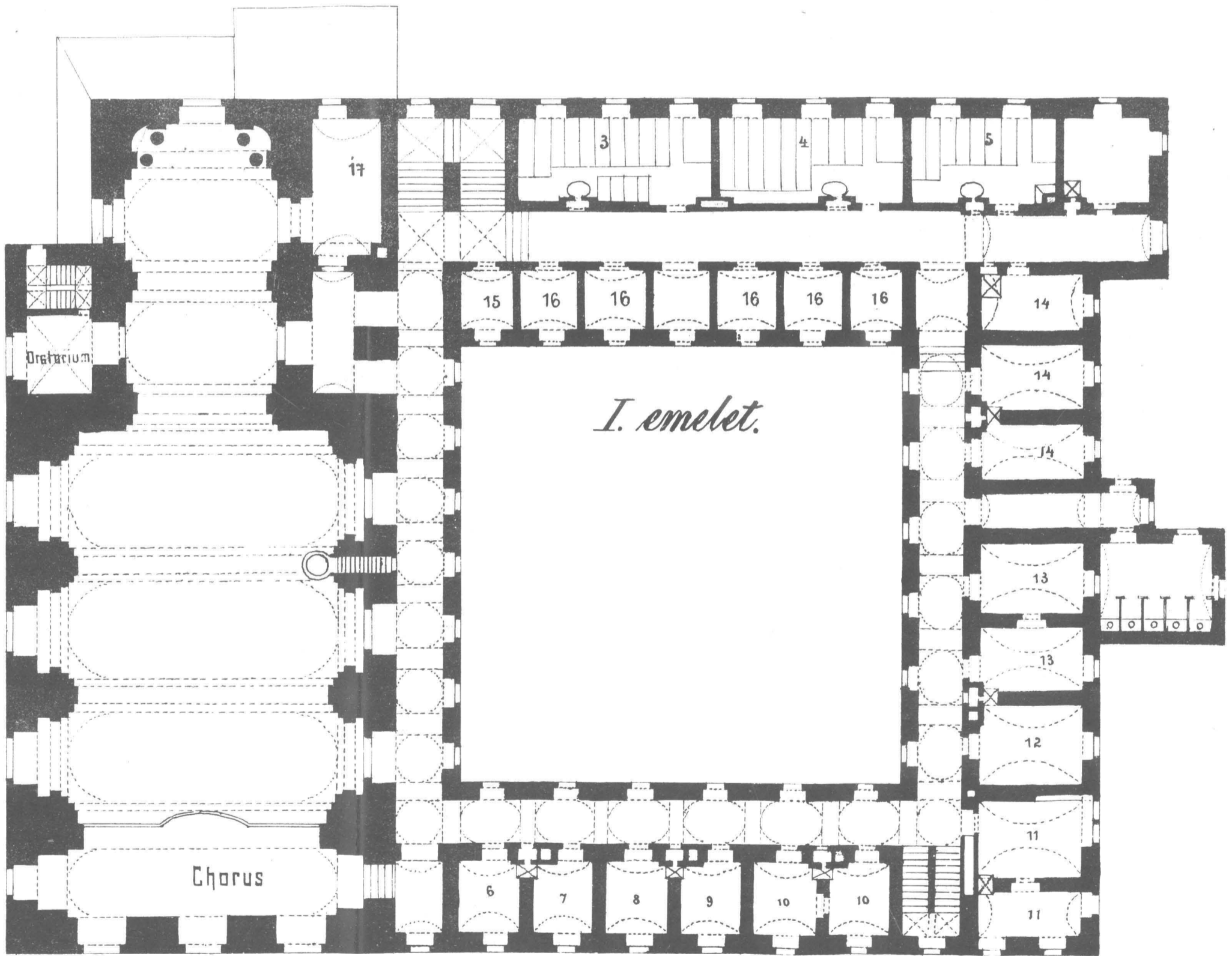
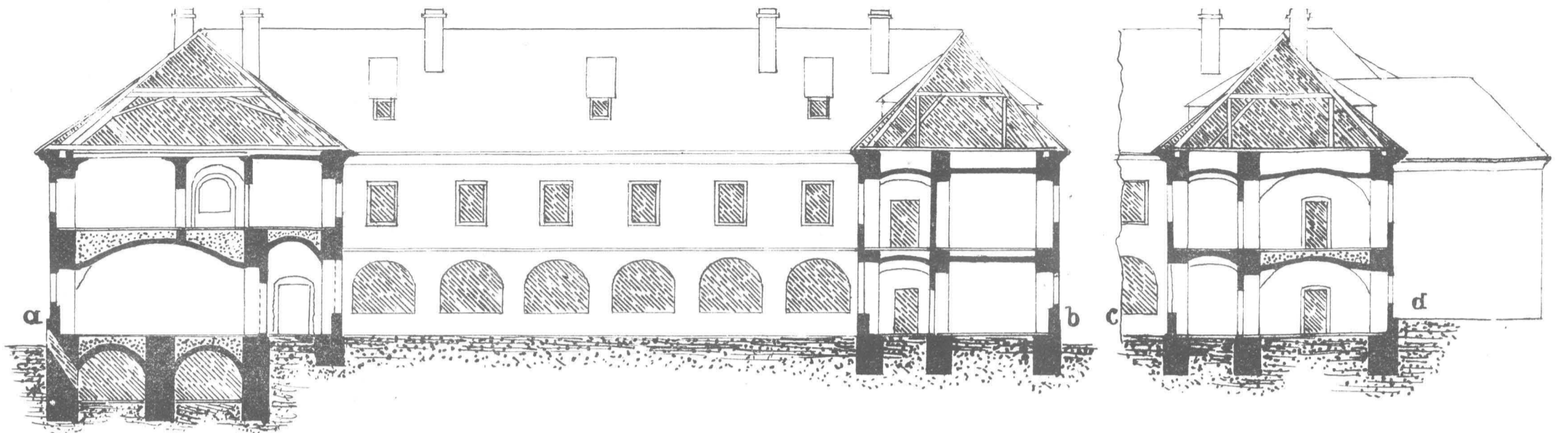
I. A kegyes tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnasiumnak története.	
Pfeiffer Antaltól	1
Bevezetés	7
A) Szent-annai ház	9
I. A ház és gymnasium alapítása	11
II. Convictusi ügy	18
III. A házat és gymnasiumot érdeklő kisebb ügyek	19
IV. A temesvári házról szóló első feljegyzések	20
V. A Ferencz-rendiek Temesvárott	21
VI. A temesvári piaristáknak kárpótlásai a szent-annai ingatlanok fejében	22
VII. Tanítási mód és anyag a mult században	23
VIII. A kegyes-rendi ház tagjainak névsora Szent-Annán	27
IX. A piaristák házában levő convictorok	30
X. A „convictus nobilium“ növendékei	30
XI. A Szent-annai gymn. tanulók száma 1753—1789	31
XII. Jegyzetek	33
B) Temesvár városa: a jezsuitáknak mult századi középiskolája	37
I. Temesvár városát illető történelmi események 1552-ig	39
II. A török uralom Temesvárott	40
III. Újabb idők története 1716—1772	40
IV. A jezsuiták iskolái Temesvárott	42
V. Diarium Gymnasii Temesvariensis Soc. Jesu a 2-da Nov. 1763 inchoatum	43
VI. A jezsuita tanárok névsora	44
VII. A jezsuiták vezetése alatt álló tanulók száma	45
VIII. Jegyzet	45
C) A kegyes tanítórendieknek temesvári háza és főgymnasiuma 1790—1890.	
I. Bevezetés	47
II. Felosztás	49
a) 1790—1830.	
1. A kornak rövid jellemzése	51
2. A piaristák Temesvárott és az új ház tatarozása	51
3. Házi és gym. ügyek	52
4. Ünnepek, magas látogatások és jötevek	56
5. Jegyzetek	57
b) 1830—1850.	
1. Jellemzés	58
2. Iskolai intézkedések	58
3. Temesvár város történetéhez 1849. jan. 24. egész jun. 30-ig	62
c) 1850—1890.	
1. Jellemzés	79

2. Gymnasiunai és házi fontosabb események α) 1850 - 1860	80
β) 1860—1885	83
3. Magas látogatások és ünnepélyek	93
γ) A legutolsó hat év története 1885—1891	101
III. A ház tagjainak és a gymn. tanároknak névsora	102
IV. A kegyes-rendi házban levő convictorók nevei	110
V. A) A főgymn. tanulók száma 1789—1891	113
V. B) Éretts. vizsgálatot tett ifjak száma	115
VI. Főigazgatók nevei	115
VII. Időjárásai feljegyzések	116
VIII. Újabb mozgalom a gymnasium ügyében	116
IX. Jegyzet	117
X. Vége	118
XI. Források	120
XII. A kép magyarázata	122
II. A gymnasium Temesvárra hozatalának százéves évfordulója alkalmából megtar-	
tott ünnepély tartalma	123
III. A kegyes-tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnasiumnak története	
1891 - 1896-ig	134
1. Magas látogatások és az iskolát érdeklő ünnepélyek	134
2. Vallási ügy	139
3. Jótékonyág	139
4. A tanároknak irodalmi és közművelődési tevékenysége	140
5. Intézetünket érdeklő fontosabb ügyek	140
6. Az ifjúság Gyakorló iskolája	141
7. Rendkívüli tárgyak: a) francia nyelv; b) gyorsírás; c) szabadkézi rajz;	
d) ének	142
8. Tornászati ünnepélyek és versenyek	143
9. A gymnasiumi tanárok névsora	144
10. A kegyes-rendiek házában levő convictorók nevei	145
11. A tanulók száma	146
12. Érettségi vizsgálatot tett ifjak száma	146
13. Temetések	146

Földszint.

Alap- és metszetrájk.

Bécsiöl.

